
Vachott

Magy. HEMIZ.

TÖRTÉNET

805578

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Paed.

8580.

A MAGYAR
NEMZET TÖRTÉNETE

RÖVIDEN ELŐADVA.

OLVASMÁNYUL S TANODAI HASZNÁLATRA
FIATAL LEÁNYKÁK SZÁMÁRA.

IRTA
VACHOTT SÁNDORNÉ.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A MAGYAR
NEMZET TÖRTÉNETE

RÖVIDEN ELŐADVA.

OLVASMÁNYUL S TANODAI
HASZNÁLATRA FIATAL LEÁNYKÁK SZÁMÁRA.

IRTA

VACHOTT SÁNDORNÉ.

PEST, 1863.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

305573

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ.

Őskor.

Első fejezet.

	Lap.
A vándorlások időszaka	5
Ösrege a magyarok eredete felől	7
A magyar nép belső viszonyai, vallása, vándorlása Lebediába. Álmos.	10
Költözködés Atelközbe. Árpád fejedelemmé választása	12
A magyarok kiköltözése Atelközből, Árpád fejedelemsége alatt	15

Második fejezet.

Honalapítás	17
Uj szövetségek s hadjáratok	19
Zsolt eljegyeztetése. Árpád halála	23

Harmadik fejezet.

A kalandos harcok időszaka. Zsolt fejedelem	27
Taksony fejedelem, 947—972.	32
Géza fejedelem	34

MÁSODIK RÉSZ.

Az Árpád házbeli királyok uralkodása.

Első fejezet.

	Lap
A kereszténység s alkotmányos királyság megszilárdulása s küzdelmei	41
István, mint fejedelem	41
I. vagy szent István király	43
Péter és Aba Sámuel	50
I. Endre	53
I. Béla	56
Salamon	58
Géza király	61
I. vagy szent László király	63
Kálmán király	67

Második fejezet.

A görög befolyás időszaka.

II. István király	71
Béla, a vak	73
II. Géza	75
III. István, II. László. IV. István	78
III. Béla király	80
Imre és III. László király	84

Harmadik fejezet.

A nemzetiség felébredése s biztosítása az alkotmánynak.

II. Endre király	89
----------------------------	----

Negyedik fejezet.

Az utolsó Árpádok alatt a haza szenvedései.

IV. Béla király	94
V. István király	100
IV. (Kun) László király	101
III. Endre király	103

HARMADIK RÉSZ.

Vegyes házból származó királyok.

Első fejezet.

Az Anjou királyok kora.

	Lap
Venczel és Robert Károly ellenkirályok	107
Otto és Károly ellenkirályok	108
Robert Károly	110
I. (Nagy) Lajos király	113
I. Mária és II. (Kis) károly királyok	117

Második fejezet.

A német és szláv származású királyok.

Zsigmond király	121
Albert király	125
I. Ulászló király	126

NEGYEDIK RÉSZ.

A Hunyadiak kora.

Hunyadi János kormányzó	133
V. László király	136
I. (Hunyadi) Mátyás király	145

A nemzeti sülyedés kora.

Ulászló király	157
II. Lajos király	161

A magyar nemzet története az ausztriai Habsburg házból származó királyok alatt.

I. Ferdinánd és Zápolya János ellenkirályok	165
I. Ferdinand magánuralkodása	170
Miksa király	175

A belharczok s vallási viták korszaka.

	Lap.
Rudolf király	180
II. Mátyás király	186
II. Ferdinánd király	188
III. és IV. Ferdinánd királyok	193
I. Leopold király	195
I. József király	207

Új öröködési rend kora.

(Pragmatica sanctio.)

III. Károly király	211
Mária Terézia	215

Az alkotmány megsemmisítése s visszaállítása.

II. József császár	221
II. Leopold	226

A nemzeti ébredés kora.

I. Ferencz király	228
V. Ferdinánd király	235

A

MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE

RÖVIDEN ELŐADVA.

Országos Széchényi Könyvtár

~~~~~

MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE

LEADER-BOOK

Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ RÉSZ.

Ő S K O R.

1850. évi

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ FEJEZET.

A vándorlások időszaka.

A történetírók s régiségbuvárok számtalan könyvet írtak s forgattak át őseink eredetének felkutatása végett, mely épen oly mesés és bizonytalan, mint a világ egyéb népeinek eredete, s még sem birták napfényre hozni, mit határozottan tudni ohajtottak. Különböző írók különböző népfajoktól származtatták a magyarokat, de leghelyesebben követhetjük azok nézeteit, kik a nyelv és alak rokonság szerint, ősfajunkat úgy tekintik, mint az ural-altáji, vagyis kun-szkitha népcsalád tagját, s a hun vagy kun, a kozár, bolgár avar vagy várkun, palócz, orosz, úz és besnyő népeknek vérrokonát, melyek ugyanazon nyelvet beszélék. E népek közül kisebb nagyobb csapatok telepedtek meg mai hazájukban a magyarok között, egyik félköltözökös közben, s a másik később. De semmi jelére nem akadhatunk annak, mennyire történelmi adataink terjednek, hogy bármelyik ezen népek közül, különböző nyelvet beszélt volna, mint a magyar. Legfelebb a ki-ejtésben lehetett különbség, mely maig is fennáll a kún, székely, csángó, palócz és göcsei népeknél; s ez világosan tanúsítja, hogy ezek velünk egy eredetűek s egy törzstől származottak.

Hitelesebb történelmi emlékeink szerint első volt a hún törzs, mely ezen, a mesés Szkithiában, a Volga vagy Atil folyam s az Ural és Altáji hegységek vidékein lakozó népek fölött uralomra kapott, melyek hol barátságos, hol ellenséges lábon állottak egymással szemközt. Később átnyomultak innen Európába is, hol a Tisza és Duna vidékein ütöttek tanyát, sőt Etele vagy Attila királyuk alatt kiterjeszték hatalmukat a távol nyugatra is, ki fiai egyikét, Ellákot, a Don és Volga folyamhoz küldé, roppant birodalma keleti részeinek kormányozására, míg maga a hatalmas Etele, kit a régi krónikák Isten ostorának neveznek, a keleti s nyugati római birodalomban folytatta hódításait. De a nagy király birodalma csak addig állott fenn, meddig élete tartott, Attila halálával fiai egyenletlenségei miatt, széteszlék az is, s a különféle hun-szkitha népek, a kozárok, besnyők, bolgárok, úzok és magyarok a Volga és Don folyamok vidékeit szállták meg. A Volgától észak-kelet felé a bolgárok, úzok és besnyők, a kozárok pedig az alsó Volgánál a kaspi, vagy rólok nevezett Kozár tenger, s északi részein a Kaukáz hegységnek, külön országokat alapítottak. Míg a kozárok, kikhez az azovi tengerpart vidékén, a Don folyam torkolatánál letelepült magyarok, mint számra nézve sokkal kisebb törzs, mindazon hadviseléseikben csatlakoztak, melyeket azok az ötödik század végétől fogva viseltek a perzsákkal s arabokkal, a Kaukáz hegység vidékein; miközben a kozárok hatalma a nyolczadik században mindaddig nőtt, míg a Dniper és Neszter folyamok felső részein lakozó ruthen-szláv népeket adózóikká tették; mióta azonban a ruthenek az oroszokkal egybeolvad-

ván, megvettették az orosz birodalom alapja, s ezek fejedelmei a kozárok hatalma alól a kilenczedik század második felétől kezdve, a ruthen törzseket a felső Dnipernél mindinkább felszabaditák, azalatt a magyarok felöl igen keveset jegyzett föl a történelem; valószínűleg azon egyetlen oknál fogva, mivel kisebb törzs léte a világ mazgalmaiban akkor még nagy zajt nem üthetett. Addig azonban, míg a 884-ik év világosabb történelmi adataiba bocsátkoznánk őseink felöl, halljuk a regét, mely eredetünkről fennmaradt.

Ösrege a magyarok eredete felöl.

Miután az Ur a vétkes emberiség nyelvét a Bábel torony építése közben összezavarta, a termetes Nemrót, Noe fiának, Jafetnek ivadéka, Elvilát földén, a későbbi Perzsaország északi vidékén települt le feleségével, Enettel, hol két ép fiuval, Hunyor- és Magyararal, áldotta meg szövetségüket a Mindenható.

A két fiú felnőtt, s büszkesége lön a boldog szülőknek. Az anya érzeni tanitá meg gyermekeit, s az apa fegyvert viselni, hogy egyenlően tudjanak szeretni s védelmezni.

Egykor a két ifju vadászni indult a Kaukáz hegység rengetegében, s ott, üzven a vadat, egy nőtény szarvasra talált, mely mintha bizonyos czél felé akarta volna csalogatni, vezetni őket, itt elrejtőzött a bokrok között, s amott előbukkanék ismét, mindaddig, míg végre a meoti tenger lápjai között végképen eltűnt szemeik elől. Ez a két fiu szenvedélyét csak annál in-

kább nevelte; a szarvast nyomozva, átkutatták, bebarangolák az egész vidéket, de vad helyett, állattenyésztésre alkalmas, gazdag réteket találtak, melyek virággal hintett szőnyegként, oly kínálkozólag terültek el szemeik előtt, hogy szívöket kívándorlási vágy szállta meg, s visszatérvén, a szerető anyától áldást, apjoktól pedig engedelmet kértek arra nézve, hogy a dús növényzetű tartományban telepedhessenek meg, minden örökségükkel együtt.

Új életet kezdve, öt évet töltöttek már új hazájukban, midőn egykor eszökbe jutott a környéket a messze távolban is szemügyre venni. A nyílt pusztákon barangolva, a keleti szellő édes ének hangokat hozott közelökbe.

A két vándor megállott, s hallgatózék.

Mintha a puszták tündérei daloltak volna, bűvös-bájos hangok töltötték meg a léget, s az ifjak álmélkodva néztek egymásra.

Végre feltalálva magokat, a hangok után indultak. Díszes sátorok alatt vigadozó hölgycsoportra talált a két ifju, kik kürt ünnepet ülvén, férjeik s fivéreik nélkül mulatoztak.

Hunyor és Magyar kellemesen meglepetve állott meg, s a hölgyeket minden vagyonukkal együtt tanyájukra rabolva, két csoda szépségű hajadont, Dulának, az alán fejedelemnek két leányát, egyiket Hunyor, másikat Magyar, feleségül vette. A rege szerint ezektől származék idővel a későbbi hún és magyar nemzet.

Idő multával a két fivér elszaporodott maradvékai a tartományt, mely nem nyújtott többé elég táplálékot számukra, szerették volna nagyobb föleseréltni.

Kiszemelték tehát e célra a honuktól északra fekvő Szkithiát, mely északról a jeges tengerrel, keletről az Ural hegységgel, délkeletről a sós homok pusztákkal és Kaspi tengerrel, nyugatról pedig a Don folyammal volt határos, s váratlanul megtámadván, kiűzték lakosait. Most, a győzelmes népnek egyik fele az új hazában települt le, míg a másik ősi tartományába tért vissza. A tartomány észak keleti részét, a Volgán túl, Hunyor maradékai foglalták el, a folyam bal partján pedig, a Don tövétől fölfelé, Magyar maradékai telepedtek meg, kiknek hazája azután Dontő-Magyarországnak keresztelteték, s ők magok dontői magyaroknak hivattak.

Hogy a két rokon faj annál inkább távolodék egymástól, minél inkább szaporodott s több idegen néppel s szokásokkal jött összeköttetésben, nem lehet meglepő; valamint azt sem csodálhatjuk, hogy a vándor népek megtámadásainak inkább kitett hunok, sokkal zordabb erkölcsűek, komorabbak s harcziasabbak lőnek mint az azovi tengertől s egy nagy pusztaságtól védett magyarok. Míg ez utóbbiak állandóan megmaradtak a Don tövénél, az alatt a harczvágó hunok, a negyedik század közepe felé, a történelem nem jegyzé föl, mi oknál fogva, roppant sereggel nyugati Europa felé indultak, s vándorlásuk közben minden népet legyőzve s megadóztatva, mely útjokban esett, végre ellepték a Duna s Tisza folyamok vidékeit, honnan, az ötödik század közepe felé, a hatalmas Etele fejedelemsége alatt, világhírű, diadalmas harcaikat az egész nyugati világgal megismertették. De Etele roppant birodalma, alkotója halála után azonnal megsemmisült. Aladár és Csaba, a nagy király két idősb fia fegyvert fogott

egymás ellen az örökség miatt, s a testvérek harcza veszedelmére vált a nemzetnek. Míg Aladár serege megsemmisült, Csaba mintegy 15 ezernyi népséggel menekült Görögországba a szomszéd népek írtó fegyverei elől, kik kapva kaptak a visszatorolás alkalmán a viszálykodók fölött. Csabát odahagyva, néhány ezer ember Dáciába, a mai Erdélyország hegyes vidékeibe menekült, hol maradékaik idő multával beköltözött magyarokkal egyesülve, Székely név alatt maig fenn maradtak. Több évig Görögországban tartózkodván Csaba, kinek görög császár leány volt az anyja, s így Marcián császártól szívesen fogadtaték, midőn végre visszavándorolt maroknyi népével ősi hazájába, a Don mellékére, a magyarokat végpillanataig arra ösztönözte, szállják meg a szép Pannon földét, s boszut állva elleneiken, foglalják vissza a nagy Etele király országát.

A magyar nép belső viszonyai, vallása, vándorlása Lebediába. Álmos.

A dontői magyar nép, melyről a történelem Etele halála után négy századon át semmi nevezetesbet nem jegyzett föl, 108 nemzetségből állott, s hét következő nevű törzsre oszlék: Nyék, Kürt, Tarján, Jenő, Karu, Kazu és Megyer. Külön vezére vagy vajdája volt mind a hét törzsnek, mely egymás fölött semmi felsőbbiséget nem gyakorolt, s népeiket független hatalommal kormányozva, szoros szövetségben állt egymással mind a hét, nehogy elkülönözve, a szomszéd ellenséges népek-

nek legyenek áldozatai. A nép a hét vezért átalánosságban a Hét magyarnak nevezte.

A dontói magyar nép jelleme egyébiránt az ősidőkben oly szelíd és feddhetetlen volt, hogy a roszról még csak fogalommal is alig birt. Sátorokban lakott, s földet nem művelve, halászott és vadászott, s állatait legelőről legelőre terelve, valóságos vándor életet folytatott. Máséra senki nem szorult, mert arany- s ezüstben, mint az állattenyésztést illetőleg épen oly bőségben éltek, mint nem hiányzottak erdeikből a vadak, s folyamaikból a halak. Később azonban ez egyszerű, tiszta erkölcsöket megmértelyezé a mind gyakoribb érintkezés más, idegen népekkel, oly annyira, hogy végre a harczias időtöltések, rabló kalandok lőnek legkedvenczebb időtöltéseik. Fegyverük az íj és nyíl használatán kívül, a kopjavités volt. Vallási tekintetben, mint a szomszéd népek, úgy ők is egy főlényt imádtak, s ezt Istennek vagy Hadúrnak nevezék. Az áldozatokat, melyeket tiszteletére vágtak le, áldomásnak mondák. Istenen kívül, a léget, vizet, tüzet és földet, de főképen a napot is tisztelék, mint oly elemeket, melyek megvalósítják számunkra a Mindenható jótéteményeit. A jó szellem mellett azonban hittek gonosz szellemet is, s ezt ármánynak nevezék; s mindazon sok bajt és roszt, mit nem birtak megegyeztetni a jó Isten fogalmával, ennek tulajdoníták. A lélek halhatatlanságát is hitték. A vezérek tanácsosai, a nép bölcsei, orvosai, költői, táltosai vagy jósai, papjai voltak, kik a legnagyobb bizalom s tiszteletben részesültek.

819-ben Ögyek (Ügek) a hét vezér egyike. Emesével, egy más vajda leányával kelt egybe, kitől különös,

jelentő körülmények között született Álmos nevű fia. Emese egykor azt álmodta, hogy kebléből fényes patak eredt, mely messze elszármazott szép és dús idegen földre. Ebből a papok azt jósolták, hogy Emese születendő gyermekétől idegen messze földön, hatalmas királyok fognak származni. S a nemsokára megszületett gyermek, a fényes várakozásoknak csakugyan meg is felelt. Álmos csakhamar oly tekintélyt vívott ki magának részint bölcsesége, részint vitézsége s lelki erényei által, hogy a vezérek egyhangulag elismerék felsőbbségét.

De soha Álmos vitézsége- s bölcsességére nagyobb szükség nem lehetett volna, mint épen most. 884-ben kényszerítve volt a magyar a hatalmas besnyők által, kivándorolva, átkelni a Don folyamon, s az úgy nevezett Lebediában ütötte fel azután tanyáját, a fekete tenger északi oldalán. A kozár fejedelem, bár e föld az ő birtokához tartozott, szívesen fogadta a magyarok megtelepedését, sőt szövetségre is lépett velök a nyugtalankodó úzok s besnyők ellen.

Költözködés Atelközbe. Arpád fejedelemmé választatása.

A magyar nép Lebediában sem maradhatott soká. Fejedelmök nem lévén, ki egységet tartott volna közöttök, természetes, ha a számra nézve sokszorosan túlnyomó, nyugtalan besnyők, a Don folyamon is átkelvén, még nyugotabbra kényszeríték nyomulni őseinket. Vesztett csata után, a Dniper folyamon átusztatva, a mostani Moldva és Besszarabia helyén telepedtek meg,

mely tartomány akkor Atelköznek nevezteték, mert minden oldalról folyamok : a Bug, Neszter, Pruth és Szereth metszették keresztül, s az Atel szó folyóvizet jelentett.

A kozár chán nem szívesen vette, hogy tőle a magyarok, a vándorlás által távolabbra estek, de az sem maradt rejtély előtte, hogy gyöngeségük fő oka az egyenetlenség volt. Hogy szövetsége a magyarokkal a távolság miatt se táguljon, azt tanácslá nekik, választanának magok közül fejedelmet. A magyaroknak annál inkább tetszett a tanács, mivel VI. Leo görög császár, vitézségök hírét hallván, Niketasz vezérét követül küldvén hozzájok, a birodalmát pusztító bolgárok ellen hívta őket segítségül, kiket Álmos fia, az akkor még ifju Árpád több ízben keményen meg is vert. Dicső ősöknek, Etelének egykori birodalmáról ezen hadjárat alkalmával vettek a magyarok részletesb tudomást, s eltökélék, hogy a Kárpátokon túl eső földet, mint ősi örökséget, visszafoglalják. De hogy ezt kivinniök lehessen, mindenek felett összetartásra vala szükségök; s így kétszeresen helyeslék a kozár khán tanácsát, s a törzsek s nemzetségek főnökei azonnal össze is gyűltek tanácskozni a fejedelem választás felől. A hét szerződő vajda neve a következő: Álmos, Árpád atyja; Előd, Szabolcs atyja; Ond, Ete atyja; Tas, Lél atyja; Huba, kitől a Szemere nemzetség származott; Kond, Csörsz atyja és Töhötöm, kiről majd később is lesz szó.

A fejedelemségre a hét vezér legtekintélyesb s bölcsőbb tagját, Álmost akarták először megválasztani, de ő már magas korú aggastyán volt, s így a méltóságot s

nehéz munkát el nem vállalhatta. A nép főnökei tehát Álmos fiában Árpádban öszpontosíták bizodalmut, Árpádban, ki mind észre, mind tanácsra, mind vitézségre nézve valamennyiök felett állt. Kozár mód szerint paizsra emelvén őt, fővezérökké, fejedelmökké nevezték ki: „A mai naptól fogva vezérünk, parancsolónk vagy; hova szerencséd vezet, követni fogunk.“ Igy szolván a vajdák s nemzetségi főnökök annak jeleül, hogy vérrel is készek beváltani a mit végeztek, megmetszék karjaikat, s a szent edénybe mindnyájan néhány csepp vért eresztve, vallásos esküt tőnek, s átkot mondtak mind azok fejére, kik valaha megszegnék a nemzeti szerződést.

S most a hét nemzetség hét vezére következő törvény pontokat hozott, melyek a magyar alkotmány alapjai lőnek.

1. Mindig Árpád nemzetségéből válaszsza fejedelmeit a nemzet.

2. Mit közerővel szereznek, részesüljenek abban mindnyájan igazságosan.

3. Miután Árpádot fejedelemmé a vajdák s főnökök önkényt, szabad akaratuk folytán választották: az ország tanácsából sem ők, sem utódaik soha ki ne zárassanak.

4. Ha valaki utódaik közöl valaha hűtelen lenne a fejedelem iránt, vagy a nemzet közt viszályt ébresztene, vére ontassék.

5. De ha a fejedelem vagy utóda e törvényekhez hűtelen lenne valaha, örökre számkivettessék.

6. A ki a nemzetgyűléseken megjelenni nem akar, ketté hasítassék.

A nemzet e szerződés által egygyé olvadva, nem csak önvédelemre lőn erősebb, de VI. Leo császárral szövetségre lépven, még támadó harcokra is hajlandó lett. A magyarok, Árpád egyik fiának vezérlete alatt, midőn 888-ban a görögök a Dunára hajóhadat küldtek, három ízben verték meg a bolgárokat, s temérdek zsákmányt vittek magokkal Atelközbe. A görögök ez alkalommal nem győzték bámulni a magyarok vitézségét, s a módot, melylyel csatáztak s győzelmeskedtek.

A magyarok kiköltözése Atelközből, Árpád fejedelemisége alatt.

Öseinkre uj veszélyt hozott a bolgár háboru. A bolgár fejedelem, Simeon, a görögökkel békét kötven, országa elpusztításaért a magyarokon akará megbosszulni magát. A magyarok balsorsa, 889-ben módot nyújtott erre nézve, kik mig az észak felé tanyázó szláv törzsek ellen folytattak hadjáratot, azalatt honn maradt rokonaikat, Simeon a Dunán átkelvén, dél felől, a besnyók pedig, kikkel a bolgár fejedelem szövetségben állott, ugyan akkor kelet felől rohanták meg, s tanyáikat elpusztítva, eleget leölve, észak felé kényszeríték nyomulni a többit.

A magyarok tehát Árpád vezérlete alatt, ki nem reménylő tanyáikat két oly hatalmas ellenségtől visszafoglalni, ismét tovább nyomultak észak felé, hogy a kozárok uralma alól nem régen felszabadult ruthenek-től valamit elfoglaljanak. De céljukat érni sokkal ne-

hezebb vala, mint magok is hitték volna, mert az oroszok közeledésök hírére a szomszéd kún s egyéb népeket segítségül hívva, vitézül tartották magokat. De őseinknek kedvezett a szerencse. Az oroszok szövetségeseikkel együtt megverettek, s Kiew városába menekültek. Tapasztalva azonban, hogy ott nem birhatnak a vitéz magyarokkal, követek által arra kérték Árpádot, kelne át a havasokon Pannoni földre, mely szép kies és termékeny, melynek virággal hintett gazdag réteit a Duna, Tisza s más halakban gazdag folyamok árjai öntözik.

A magyar nép ősmondáiban a rege még most is élt a hatalmas hún királynak, Etelének országáról, s így a szent örökséget visszafoglalni ellenállhatlan vágy támadott egy millió kebelbe.

A kúnok ez időben szinte hét nemzetség valának hét vezérrel; a vezérek nevei: Ed, Edömér, Ete, Bön-gér, Oszad, Bojta, Retel — s mindezek egyesültek a magyarokkal, s összes népeikkel együtt Árpád fővezér-ségének rendelék alá magukat.

Az ilyen megerősödött nemzet csak annál nagyobb biztossággal vonult az elfoglalandó új haza felé. Átkel-vén Galliczián s az óriási Kárpátság bérczes szikláin, leirható-e az elragadtatás, mellyel leendő hazájukra, Magyarországra letekintének, leirható-e a lelkesültség, mellyel a honfoglalás eszméje e nép millióinak keblét eltöltötte! . . .

A székelyek, kik Etele birodalma feloszlása után, az erdélyi havasok közt kerestek új hazát, s azóta nemzetiségöket függetlenségöökkel együtt mindedig meg-örizték rabonbánjaik kormányzása alatt, hírét hallván,

hogy Árpád vezérlete alatt a rokon magyar nép Etele birodalmát szándékozik visszafoglalni. követeket küldve Árpád üdvözlésére, őt minden nemzetségeik nevében, szintén fejedelmökké választák. A testvérnép csatlakozását őszinte örömmel fogadta Árpád, s az atelközi szerződvény hat köre metszett pontját megküldvén Zandinham fő rabonbánnak, felolvastatta a szövetség pontjait, s megerősítette a szokásos véres esküvel, ünnepélyes áldomást tartatott.

MÁSODIK FEJEZET.

Honalapítás.

A több fejedelem birtokában levő országot, különböző népek lakták ez időben. A Duna és Tisza közti földet az azt meghódoltató Keán, bolgár fejedelem maradéka Zalán, birta; Marót, bihari fejedelem pedig, kinek népei kozárok- és oláhokból álltak, a Tiszán túl, a Szamos partjain, le a Marosig uralkodott. A mai temesi bánságban, a Marostól a Dunáig ismét bolgár fejedelem volt az úr, míg Erdélyt oláh nép lakta, melynek uralkodó fejedelme Gyula volt. A magyaroknak tehát ősi örökségükért, ennyi népet kelle meghódoltatniok.

Dé az épen oly bölcs, mint vitéz Árpád csak annál inkább örvendett az elfoglalandó hon eldarabolásán, mivel magas törekvését ez csak elősegítheté, s alig pihente ki magát népe, megindult seregével.

Leereszkedvén a Latorcza folyam mentében, a vereczkei szoroson, a mai Bereg megyébe, a sok küzdelemmel s fáradsággal elfoglalt első helyet, Munkácsnak nevezte Árpád, melyet azonnal meg is erősítettett. Ez első győzelem hírére a megrémült, gyöngye szlávok többnyire meghódoltak Árpád hatalma előtt, csupán Laborecz, az ungvári kapitány mert ellenállni, kit seregestől megszalajtvá foglyúl ejtettek a magyarok, s büntetésül egy patak szélén felakasztának, mely mostanig Laborecznak neveztetik. Elfoglalván az első várat, hódításait csak annál nagyobb lelkesedéssel folytatta a

sereg, s Ungvár megszállása után, Árpád győzelmes csapatai csakhamar egész a Tisza s Bodrogig terjeszték foglalásaikat. A tótok mindenfelé ellenszegülés nélkül hódoltak többnyire, mert tapasztalák, hogy csak ki ellenállni mer, azt éri a Laborcézhoz hasonló büntetés, a hódolók ellenben, semmi bántalomtól nem tarthatnak.

Ungvárról Árpád az ellenszegülésre felkészült Zalánhoz, a bolgárok fejedelméhez követeket küldött becses ajándékokkal s azon üzenettel: hogy bár neki, mint a nagy Etele ivadékának, az egész országhoz volna joga, ő nem kíván egyebet, mint a Sajóig terjedő földet, s ráadásul a Duna s Tisza közéből egy marok földet, egy nyaláb füvet az alpári mezőről s a Dunából egy kupa vizet. Zalán sokkal nagyobb követelésektől tartva, szívesen átengedé a Sajóig terjedő rész földet, s teljesíté egyéb kívánatait is, nem sejtve, hogy Árpád a küldött föld, fű és vizet annak jelképeül tekinti, hogy jogai az országhoz elismertetnek.

Ezután Árpád a jó hír vételével, két kun vajda, Ede és Edömér vezérlete alatt meghódoltatta a Sajó völgyét is le a Mátraig, s másfelől a Hernád völgyét egészen a Tátraságig. Bars vezérlete alatt, a Tiszántúli részekre Marót fejedelem ellen, ki a hódolásról hallani sem akart, Tas, Szabolcs és Töhötöm vezéreket küldé. Mig Tas, Szabolcs a Tisza és Szamos vidékeit hódították meg, Marót fejedelmet mindaddig üzvén magok előtt, míg az, birtoka nagy részét elvesztvén, néhány várával volt kénytelen beérni, a közben Töhötöm, az Érmelléket foglalta el Zilahig, s Árpádtól engedelmet nyerve, a Meszes szorosain átkelvén, Erdélybe ütött, hol Gyula fejedelem sere-

geit, Almás folyam mellett megverte, őt magát megölte, s elfoglalta egész tartományát. A megrémült oláh nép hűséget esküdött ezután uj urának, s a hely, hol ez történt, mai napig Esküllőnek neveztetik.

Alig vette hírét Árpád e diadaloknak, midőn Zalántól, a Sajón átkelve, elfoglalta a földet a Zagyváig s először is kún alattvalóit kívánva kielégíteni a méltányos fejedelem, ekkor telepítette a kunokat a Mátra vidékére, kiknek palócz ivadékai maig is különböző kiejtéssel beszélnek a magyarokétól.

Új szövetségek s hadjáratok.

Népének két évi sikeres vitézsége után az uj hazában, Árpád nyugat felé is terjeszkedni kívánva, Arnulf német császár felhívását elfogadá, ki a gögös Szvatopluk, hatalmas morva királylyal egyenetlen csatába keveredve, vele szövetségre lépett, s megindítá Szvatopluk ellen Huba, Bors, Szovárd és Kadocsa vezéreket a Mátra alól, nyugat felé, hatalmas sereggel. Az Ipoly és Garam folyamokon könnyen átkelt a magyar hadsereg, s a lakosokat hódolásra birta, de Zobor, Szvatopluk nyitrai vezére, erős haddal állta útjokat, kinek seregét azonban szinte megverték, magát pedig elfogták, s mert hódolni vonakodott, felakasztották a hegyen, mely neve után ma is Zobor hegyének neveztetik. A nyitrai erősséget két napi ostrom után vették be a magyarok. Nyitra vár feladását Galgócz, Sempte, Trencsén, s több más várak bevétele követte a Vág tájékán, s az egész vidék, mely a Dunától észak felé

esik, a magyarok birtokába jutott. Szvatopluk hatalmának befejezését tapasztalva, a Dunába ölte magát, foglyul esett népe előbbkelőbbjeinek azo ban a bölcs Árpád nemcsak szabadságot adott, hanem hogy hű alattvalókat nyerjen bennök, javaikat is visszaadta, miután letették a hűségi esküt.

De mig a Vág vidékén Huba és társai hóditottak, azalatt Árpád többi seregével Zalánt tartá szemmel, a Zagyva táján, ki valószínűleg fel igyekszik majd használni azon ránézve kedvező körülményt, hogy a magyarok másfelé vannak elfoglalva, s országa átengedett részeit vissza törekszik szerezni. S valóban küldött is Zalán gőgös üzenettel fenyegető követet Árpádhoz, azt követelve, vonulna azonnal ki elfoglalt földéről. A nagy fejedelmet azonban készen találta ez üzenet, ki azonnal megindult seregével a Titelből már úton levő Zalán ellen, ki a görög császár s bolgár fejedelem segéd seregeivel közelített. A két ellenséges tábor Alpár pusztáin találkozóék. Árpád maga vezette seregét, s midőn jeladására Bulcsú főlemelé a lobogó nemzeti zászlót, s Lehel megfűtta harsogó kürtjét, a lelkesült magyarok, megemlékezve atelközi hazájuk elpusztítására, csatára keltek. De Zalán hasztalan erősíté meg seregeit, a honalapítás gondolata magasabb erőt kölcsönzött Árpád népeinek, minthogy ne lett volna természetes a véres harcz után a magyarok fényes győzedelme. Zalán serege nagy részét elvesztve, a mai Belgrád helyén, Bolgár-fehérvárban keresett menedéket.

Harmineznéggy napig tanácskozott az ország nagyjaival a haza ügyei felől Árpád e fényes győzelem után, s habár történelmi adataink részletesb fölvilágosítást

nem adnak is ezen gyűlés határozatairól, annyi valószínűleg mégis igaz marad, hogy a fejedelem, főrendek és nép közti jogok s viszonyok, ez alkalommal szabályoztattak, s több más czélszerű intézkedés mellett, meghatároztaték az is, mi legyen a különböző vétkek büntetése. Azon hely, melyen e nemzeti tanács tartaték, Szernek neveztetett el, mely mai napig feltartotta emlékét Pusztá-Szerben.

A gyűlést befejezve, egész Nándorfehérvárig vonultak Árpád hadai, s ujabban is megverve Simeon bolgár fejedelmet, őt is adófizetőjökké tevék. Most a rácz földre indult a győzelmes magyar sereg, s elfogván annak vezérét, az adriai tengerig nyomult, sőt a monda szerint seregeinek egy része Botond vezérlete alatt, Konstantinápolyig vonult, s a vár nagy, aranyos kapuját, az ostrom alkalmával, a vezér nagyhírű bárdjával ütötte be.

Árpád e győzelmek után visszavonulva seregeivel, saját fejedelmi székhelyeül a kún Csepelről elnevezett gyönyörű szigetet választá, hol pompás lakásokat építtete családjá számára; s az ország nagyjai követvén a példát, szinte házakat kezdenek magoknak építtetni.

Ennyi diadal után, végre csak a Dunán túli föld nem hódolt még, mely Pannoniának nevezteték a rómaiak korából. Arnulf császár halála óta ezen rész gyermek kézre jutott, mely a német császársághoz tartozék.

Árpád odahagyván Csepel szigetét, a Rákos folyóig, s onnan a Dunán át Etele városába, Budára vezette hadait, melyet ellenszegülés nélkül foglalt el.

Ezen város nagyszerű kőépületei nem kevésbé lepték meg a magyarokat, kik elragadtatásukban több napig vidám lakomákat tartottak, miközben Árpád mind vitéz vezéreit, mind a hozzá csatlakozott idegenek hűségét, becses ajándékokkal jutalmazta.

Most, három hadat indított Árpád Pannonföldre meghódítására. Ede és Vojta vezérlete alatt a Duna partjain egyik délnek indult, s elfoglalta Baranyavárt. Öcsőb és Ős Veszprémet hódította meg, s egész a Lapinesz folyamig terjeszkedvén, becsapott a Karántföldre is. A harmadik hadat maga Árpád vezérelte a mostani Vérteshegyek tájára, s a morva szlávok seregét egy elhatározó csatában Bánhidánál megverve, táborát Sz. Márton hegyén üté fel, s a Rába egész vidékét meghódította a határokig.

A rónaföldről származott magyar nép, megelégedve hódításukkal, a hegyes és bérczes vidékek lakóit nem háborgatta, de a Tisza s Duna közti síkot, s a kies dombokkal változó Dunán túl fekvő részeket kizárólag elsajátította. Saját nemzetsége számára Fehérvár vidékén foglalt földeket Árpád. Előd vajda és fiai Szabolcs számára a Vértesalja jutott; Zalában, a Balaton vidékén Bulcsú telepedett le családjával; Vojta a Sárviz mentében, Ede Baranyába vonult embereivel, míg Őrs vajda már korábban elfoglalta a Sajó és Zagyva közét, s Ond a Nyírségben települt le.

Midőn a dicső győzelmek után megpihenni családjának körében, kedves Csepel szigetére tért vissza Árpád, érkezését fiának, Zsoltnak születése tette kétszeres ünnepé. Többi fiai csatákban hullván el hősi halállal, Zsolt lőn a honalkotó fejedelemnek, a boldog apának

egyetlen öröme s reménye. Egész nemzet osztá adicső fejedelem örömét, s dalnokok s zenészek társaságában több napi lakmározást, vendégséget tartott, s fényes harcjátékokkal ünnepelte meg a halhatatlan honalapító nemzetség feltartójának születését.

Zsolt eljegyeztetése. Árpád halála.

Az egy Marót volt csak a hon korábbi uralkodói közül, kit békében hagytak Árpád népei a Körös és Maros között. De kis birodalma önállóságát tovább tűrni képtelenség vala, már csak az egyesülés végett is Erdélyországgal. S így midőn Árpád Velek s Öcsőb vajdákat küldé meghódaltatására, Marót tapasztalva a lefolyt évek alatt, hogy maroknyi népével épen nem volna tanácsos ellenszegülnie a magyaroknak, s hogy okosabbat nem tehet szorult helyzetében, mintha Árpád nagylelkűségére bizza magát, miután Bihar meghódolt, az Ingvány erdőségbe menekülve, Árpádhoz követeket küldé azon kérelemmel, ne fosztaná meg őt élete folytán kis tartományától. Úgy sincs egyetlen épen oly kedves, szép mint szelid kis leányán kívül más örököse, s ha őt Árpád, fiának, Zsoltnak jegyesévé fogadja, országát halálával úgy is a fiatal pár fogja örökölni, míg életében apai szivét azon vigasztaló gondolat tartandja fel, hogy leánya volt számára élte viszontagságos napjain, a védangyal. Árpád megindulva hallá ez üzenetet, s a megalázott Marótnak azonnal visszaadátá Bihart, ki viszont Árpád megegyezésével, Zsoltnak el-

jegyezvén leányát, őt a béke olajágával, mint szelid kis engesztelő galambot, azonnal a magyar fejedelem udvarába küldé.

A gyermekpár nászünnepest az országnagyok jelenlétében, nem sokára megtartotta a mély bölcseségű Árpád. A külön népfajok között nagyon gyöngé volt még az összetartás, s a nemzetegység fő kapcsa, a fejedelmi méltóság, sem volt még régi szent örökség. E szerint, hogy mit ő annyi bölcseséggel épít, halálával meg ne semmisüljön, utóda hatalmát eltökélé előre megszilárdítani. Az ünnepélyes nász után, kifejté nézeteit e részben a nemzet fejei előtt, kik átlátva előrelátása bölcseségét, Zsoltot fejedelemnek kiáltván ki, az atelközi szerződés szerint magokat esküvel kötötték le hűségre iránta.

Két évre leánya násza után meghalt Marót, tartományát örökségül vejére hagyva.

Nyolcz—kilencz év folyama juttatá Árpádot s e nemzetet azon szép föld birtokába, mely magában foglalja a Kárpát hegylánczatát, a Duna, Dráva és Száva folyamok vidékeit, s a Lajta hegységet. Vajjon ily nagyszerű munka után nem emelkedheték-e Árpád hősi keble elégülten? De most sem nyugodott meg, midőn a pihenés annyi tett után, oly jól esett volna. A haza belső szerkezetét kívánta elrendezni, mert már is tapasztalá a különféle idegen nemzetségek megtelepülésén, hogy tovább terjeszkednie nem volna tanácsos, hogy a nemzeti összefüggést s egységet terjedelmes országában már is nehéz lesz feltartania. Az új haza társasági viszonyait egészen a honvédelem s azon hadszerkezet alapjára fektette, mely a régi frigyrend-

szerben is meg volt. A sz. István által később szélesebb téren keresztül vitt megyei szerkezet alapját egyenesen a bölcs, honalapító Árpád vetette meg.

De míg őt a belügyek foglalák el, azalatt vitézei nem látva magok előtt tenni valót, harczvágytól vezetve, a szomszéd országokban barangoltak. Bár merre fordultak azonban, vitézségök híre megelőzte őket: előttök félelem, s utánuk pusztulás kelt. Egyik csapat a német birodalom keleti részét ostromolta, s Bajorországban egész Regensburgig nyomult, Pannoniába gazdag zsákmánnyal térve vissza, más csapat Istriát, Friault s Olaszország északi részét pusztította, átkelvén előbb a Dráván és Kulpán. De Berengár fejedelem harczra készen fogadta őket, s bár a magyarok a számukat háromszor meghaladó sereg elől tanácsosabbnak tarták visszavonulni, Berengár utánuk sietett, s kényszerítette őket a csatára. A veszély érzete azonban annyira nevelte a magyar vitézséget, hogy végre Berengár csak ropant kincsek után válthatta meg magát s országát a további pusztitástól. A következő években a haza hozott tömérdek zsákmány, Németországba csalta őket; s ha megtörtént is, hogy egyes kisebb csapatok olykor veszteséget szenvedtek, betöréseiknek még sem vetett ez határt mindaddig, míg a kalandos csapongásoknak maga Árpád végét nem szakítá. A bölcs fejedelem nézete szerint elég volt az, mi eddig történt arra nézve, hogy a külföld ismerje s félje a magyar fegyverét, s most attól kezdett tartani, hogy ha tovább is folynak az ily pusztító hadjáratok, utóbb egységes támadásra kényszerülnek a nyugati népek, az ujonnan alapított haza ellen, s így maga tiltá be az efféle támadásokat a

nemzetségek főnökei megegyezésével, kik Árpád elővigyázatát teljesen méltányolták.

De az, ki csaknem husz éven át annyi dicsőséggel, kormányzói s hadvezéri dicsőséggel, erélylyel s tapintattal vezette a nemzet sorsát, 907-ben meghalt, s gyászt hozott az egész nemzetre. Hullája, ősi szokás szerint megégettetve, Etele városába, Ó-Budára hozatott. Később, a kereszténység felvételével, a halhatatlan fejedelem emlékére, szűz Mária Fehéregyházának nevezett templomot építének a hálás utódok. De sirját nem ismerjük, hamvai fölött nem emelkedik emlékjele; minek is volna? hiszen e hazában, melynek Árpád volt alapítója, minden kő, minden porszem, minden csepp a Duna s Tisza vizében, s az egész föld, melyet őseink laktak, s mi lakunk mai napig, az ő emlékjele.

HARMADIK FEJEZET.

A kalandos harcok időszaka. Zsolt fejedelem.

Apja halálakor Zsolt mintegy tíz éves lehetett, s így a fejedelem kiskorúsága idejére a nemzet főnökeinek kormányzókat s fővezéreket kelle választaniok, kik az országot Zsolt felnőttéig mind béke, mind harc idején kormányozhassák. A nemzet választottai Bulcs, Botond és Lehel levének, kik közül az első zászlójáról, a második bárdjáról, a harmadik híres kürtjéről mai napig nevezetes. De nem is volt fölösleges a gondoskodás e részben, mert Árpád halála Németországban nagy-szerű mozgalmakat idézett elő.

Azon hitben, hogy a magyarok szerencséje Árpád nevéhez van kötve, egész Németország fölfegyverkezett, hogy egy csapással minden korábbi veszteséget megtorolhasson a magyarokon. Hogy őseinket Pannon földéről kiűzhessék, Lajos király, Luipold bajor herceg, Ditmár salzburgi érsek, más egyházi s világi urakkal együtt betörték az országba. Roppant sereggel, számos hajóval ereszkedtek le a Dunán, s nagy számu lovassággal jöttek a szárazon, hogy mindent, mi utjokban esik, elpusztíthassanak. De Lehel, Bulcs és Botond nem fogadták őket készületlenül, sőt oly váratlanul ütöttek hadaikra, hogy az Enns folyónál hátra-maradt Lajos király, a futamodókkal találkozva, rögtön országa bensejébe húzódott. Németországot rajként szállották meg ezután a győzelmes magyarok, s egész

Szászországot, Thüringent, sőt Brema városát is elpusztították, s Lajos király csak nagy adófizetés ígéretével birta őket visszavonulásra.

Miután a következő három év sem vethetett határt a magyarok pusztításának, Lajos király nagy sereget gyűjtött, s a Lech vizénél megtámadta vitéz elleneit; de ismét roppant vereséget szenvedett, melyre oly nagy lett a rettegés Németországban, a szilaj lovas csapatokkal nem mérkőzhető, lassú, gyalog német hadak között, hogy győzhetlennek kezdék tekinteni a fegyvert, mely közöttök pusztított. S a magyarok bátorsága annyira emelkedett, hogy a Rajnán is átkeltek, sőt nyugati Frankországot is dúlni kezdték. S ha 913-ban Arnulf bajor herczeg, az Inn folyamnál nagyobb győzelmet vehetett rajtok, az csak elbizakodásukat mérsékelte, de koránsem csökkenté fegyverök hírét. A mérész kalandorok helyzetének egyébiránt az is előnyére vált, hogy a német fejedelmek egymás között folytonosan viszázkodtak, a gyermek Lajos utóda, Konrád király alatt. Sőt a magyarokat maga Arnulf herczeg hívta meg Konrád ellen; de legyőzetvén, Arnulf Magyarországra menekült, hol Zsolt fejedelemnél egészen 918-ig, biztos menhelyet talált; ekkor azonban a meghalt Konrád helyett szász, vagy melléknevén Madarász Henrik választatván királynak, Arnulf visszatért, s a vendégszeretetet szent törvényeit tisztelő magyarok, míg ő élt, nem háborgatták tartományát.

Most tehát az ifju Zsolt fejedelem Németországról Olaszország felé fordítá figyelmét, hova maga korábbi ellensége, Berengár hívta őt segítségül, Rudolf burgundi király ellen. 921-ben Bogát és Tas megverték

Rudolfot, s Olaszországot Apuliáig kizsákmányolva, 924-ben ismét haza tértek. De Berengár meggyilkoltatását megboszulni, még ugyanazon évben betörtek Lombardiába, s onnan iszonyú pusztítások közt mindaddig nyomultak be és belebb, míg a déli gyümölcsök evése veszélyes betegségeket fejlesztett ki közöttök, s visszatértek Lombardián át Pannoniába.

Erre a következő évben, ismét Németországot pusztíták a magyarok. Madarász Henrik, kinek minden tette oda czélozott, hogy magát ellenökben megerősíthesse, most még kénytelen volt, gyöngeséget érezve, országa pusztításait tétlenül nézni. De a véletlen sors úgy hozta, hogy a magyarok egyik előkelő vezére, némelyek szerint maga Zsolt, elfogaték, s a fejedelem elé vitetett. Roppant váltságdíj ajánltatott Henriknek a fogolyért, de ez csak azon föltétel alatt bocsátá nemes foglyát szabadon, ha vele a magyarok kilencz évre békét kötnek, mely időre ő évenkénti adót is ajánlott; a föltételek kölcsönösen elfogadtattak.

Ekként meg levén kötve a béke, a magyarok nem háborgatták Németországot, de annál inkább kalandoztak a görög birodalom tartományaiba. Henrik a béke idejét jól használva, várakat építtetett, s miben a nyugati népek eddigelé hiányt szenvedtek, lovas csapatokat alakított, s seregeit szervezve s begyakorolva, fegyverek s mindennemű hadi készülétekkel bőven ellátta magát.

Alig telt el a kilencz év, midőn Henrik, most már erejét érezve, az adót kereken megtagadta. A magyarok, fényes győzelem után, épen Görögországból érkeztek haza, a görög császárt is adófizetőjökké téve, e

hírré azonnal Henrik ellen indultak, azon hitben, hogy most is oly könnyű lesz elbánni seregeivel, mint kilencz év előtt. De rosszúl számítának, mert alig kezdék Merseburg várát ostromolni, midőn egyszerre csak Henrik is ott termett jól begyakorolt hadaival, s heves ütközet után 934-ben, erősen megverte s meg is szalasztá a magyarokat. Ez volt az első nevezetes diadal, melyet a németek vőnek a magyarok fölött.

Nem is háborgatták ezután Henrik életében őseink Németországot. Alig vették azonban 937-ben halálának híret, midőn nagy sereggel betörtek ismét Németországba, s azt minden irányban kedvök szerint pusztították. Átkelvén a Rajnán, egészen a tengerig kalandoztak, s betörve Frankországba is, hol a fejedelmek viszálgodásai miatt, semmi ellentállásra nem találtak, -rtóztató pusztitással s gazdag zsákmánnyal terhelve, csaptak Olaszországba át,

Szászországban azonban, melynek népét Henrik már jól betanítá, a magyar fegyverek legyőzhetlensége megtörött, s így kénytelenek voltak több ízben nagyobb veszteséggel visszafordulni. S most csak inkább Olaszország felé intézték csapásaikat, egészen addig, míg Hugo, olasz király, sok pénzfizetés mellett békét kötött. S most Franciaországba törtek be, s onnan átütöttek Spanyolországba is, Cordovát tűzvén ki célul.

De 944-ben Bajorországban Welesnél oly nagy veszteség érte őket, hogy még a görög császár is felbátorodott tőlök megtagadni az adót, melylyel 734 óta megszokta váltani tartományai nyugodalmát. Erre Zsolt hadai azonnal megjelentek Thráczíába, mire a megrémült császár ismét felajánlá az adót. A görög kormány a

béke föltételeül azon egyet kötötte ki, hogy kezesül valamely magyar főúr lakjék állandóan a bizanczi udvarnál. Ez politikából történt, melynek ha nem volt is tökéletes sikere, hatás nélkül még sem maradt az a magyarokra. Ekként jutott Bulcs vezér, s később Gyula vajda Bizanczba, hol a görögök nagy tiszteletben részesíték, s mindent elkövettek, hogy a keresztény vallásra édesgessék őket, s általuk azután a nép kedélyéhez is utat nyissanak e részben. Bulcs nem volt rábirható, hogy pogány hitétől megváljék, de a szelidebb keblű Gyula megkeresztelkedett, s haza térvén, magával hozott egy Hyerotheus nevű szerzetest, s terjeszté környezetében is a görög vallást. Saroltát, Gyula leányát, később Géza fejedelem vette feleségül, ki a kereszténység felvételére nézve férjénél nagy hatást gyakorolt.

Zsolt fejedelem értesülvén Otto király ellenséges szándokai felől, országa nyugati széleit megerősítteté, Vas megyében pedig letelepíté a bevándorolt besnyőket s magyar faju oroszokat, s 947-ben egy várat építtetett általok, mely Kőszegnek nevezteték. S most, a még csak alig ötven éves Zsolt, beléfáradva a sok kalandos hadviselésbe, még ugyanazon évben letette a fejedelemséget s tizenhét éves deli fiára, Taksonyra ruházta át. Ezután három évre bevégzé életét is.

Taksony fejedelem.

947—972.

Árpád unokája, az alig tizenhét éves Taksony, ősei nyomdokán haladva, szinte harczyi tettek által kívánt magának s országának hírt s nevet szerezni, s alig kezdé meg uralkodását, ifju lelke gondolatai már hadi kalandokon függének. Kezdetben kedvezett fegyverének a szerencse, mert először is Lombardiát támadva meg, Berengár királyt reá kényszerítette, hogy országa békéjét váltsa meg tiz véka ezüst pénzen, mint előde, Hugo tevé. A németek ellen azonban neki nem kedvezett a szerencse, s miután két ízben visszaverettek seregei, egy időre békét hagyott Taksony Németországnak. De 954-ben Otto király fia, Liudulf herczeg, több főurakkal föllázadt apja ellen, s maga hívta segítségül a magyarokat. Miközben azonban Bules nagy sereg élén megérkezett a herczeg segélyére, azalatt a herczeg kibékült apjával, s a magyar vezért pénzzel elégítette ki. Bules Wormsnál átkelvén a Rajnán, Franciaországba tört be harczszomjas seregével, s annak déli részeit bekalandozva, hazájába Olaszországon át tért vissza gazdag zsákmánynyal megrakodva.

955-ik évben nagyobb sereggel mint bármikor, Bules, Botond és Lehel vezérlete alatt, ismét megszállták a magyarok Németországot, mintha vesztőket érezték volna. Otto király ez időben már régen kibékült föllázadt népeivel, s így a Bajorországot előzőnlő magyarokat, birodalma összes erejével támadhatta meg. Botond Majna felé vonult, Bules és Lehel Augsбургot szállották

meg. Augusztus 10-én folyt a véres harc a város alatt, melyben a német évkönyvek szerint, negyven ezer magyar találta sírját, részint a harczmezőn, részint a Lech vizében. A foglyok előkelőbbjeit, köztök Lehel és Bulcs vezéreket is felakasztatta a német császár, míg többi társaikat vagy élve temettette el, vagy más kínos halállal végeztette ki. Hetet küldött csupán vissza hírmondóul Magyarországra, orrukát s füleiket megcsontkítva — de a nagy vesztesége után is büszke nemzet, megvetéssel, gúnynyal fogadta a szerencsétleneket, kik a hősi halálnak elébe tévék a gyalázatot, s gyászvitézeknek nevezvén, még maradékaikat is gyalázatra, rabszolgaságra ítélik. A nagy bárdú Botond hírét véve társai szerencsétlenségének, hogy visszatorolja sorsukat, a német had egy részét megverve, iszonyú pusztításokat vitt véghez, s mielőtt visszatért volna hazájába, levágatta valamennyi foglyát.

De mivel minden dolognak van jobb és bal fele, jó és rossz oldala, úgy az augsburgi ütközetnek nemcsak a németekre, de a magyar nemzetre nézve is megvolt üdvös hatása. A magyarokat illetőleg, mind politikai, mind társadalmi tekintetben nagy átalakulást idézett az elő, főindokul szolgálván arra nézve, hogy a béke munkáihoz, a földmiveléshez s iparhoz is kezdjenek szokni, melyek nélkül szilárd államszerkezet nem képzelhető. A németekre nézve pedig ezen ütközet következménye lett az, hogy a magyarok betörései miatt megszűnt határgrófságok, Magyarország egész hosszában ismét helyreállítottak, s a birodalom azon politikai szerkezetet nyerte, melyet aztán több századig megtartott. S mi a magyarok keresztelkedésére később

oly nagy hatást gyakorolt, ez időben emelte Pilgrin püspök is a passauai egyház hatalmát; míg Berchtold és Luitpold fivérek, II. Otto császár pártfogása alatt ekkor vetették meg a két századig fennálló Babenberg fejedelmi ház alapját Ostmarkban, a későbbi Ausztriában.

De a magyarok a bolgár és görög tartományokba még ezentúl is be-betörtek, s 970-ben Botond vezérlete alatt benyomultak Konstantinápolyig. 970-ben Szvatoszlav, orosz fejedelem szövetségre lépven a magyarokkal, együtt pusztították mind addig Görögországot, míg Burdasz görög vezér által Drinápolynál megverettek, s békében hagyták azontúl a görög birodalmat is.

Most Taksony, hogy a csatákban megfogyatkozott Magyarországot betöltse, besnyőket és bolgárokat telepített le az országba, s nemzetét számban s erőben gyarapítva, megszüntette végre a harcziás kalandokat. Érettebb korának bölcs intézkedéseivel, helyre hozta ifjúsága azon hibáit, miket túlmerész hadjárataival okozott.

Taksony 972-ben halt meg, s Pesten alól temetették el, ott, hol Taksony nevű helység, mai napig is nevét viseli.

Géza fejedelem.

972—997.

Taksony fia, Géza, még apja életében nőül vette a Konstantinápolyban megkeresztelkedett Gyulának leányát, ki mint szelíd, keresztény hölgy, férjére is csak úgy hathatott, mint békeangyal, mint tesztője arje

kereszténységnek. Épen nem lehet meglepő tehát, ha a különben is csöndesebb természetű Géza, ily nő mellett csak annál inkább tiltá uralkodása kezdetétől fogva a rabló kalandok folytatását, s minden erejét arra fordítá, hogy a nemzetet a földmiveléshez, iparhoz s egyéb békés foglalkozásokhoz szoktassa. De I. Otto császár koránsem elégedvén meg a fejedelem szelídebb hajlamaival, saját népe biztosítását a magyarok újabb betörései ellen csak az által reménylte elérni, ha a keresztény vallásra térnek. E végre küldte követségül Bruno püspököt Gézához, ki épen szelíd nőjének, Saroltnak halálát gyászolta, ki férjét figyermekkel ajándékozván meg, életével adózott anyai kötelességeért. A püspök vigasztaló megjelenése tehát épen legalkalmasabb időben történt, kinek nem volt nehéz Gézát rábírnia, hogy a térítő püspöknek szabad bejövetelt s védelmet biztosítson az országba,

Midőn idő multával a fejedelem kissé fölüdült fájalmából, s egész apai boldogságát anyátlan kis fiában Vajkban találá, valószínűleg a császár közbenjárására lépett másodszori házasságra, Micisláv, lengyel fejedelem nővérével, a szép s szellemdús Adelhaiddel, kinél fejedelmi trónjára méltóbb nőt nem választhatott volna.

Adelhaid, ki férjének lovaglásban s vadászatainál épen úgy társnéja lőn, mint fejedelmi gondjait s kormányát is hiven megosztá, oly nagy hatást gyakorolt Géza fölött, hogy csakhamar ő lett a valódiuralkodó.

E szellemdús hölgy jótékony, szelíd befolyása alatt, Géza szabad vallásgyakorlatot engedett a bevándorolt keresztényeknek, s rövid idő alatt a papok s szerzetesek szabadon hirdették az evangeliumot. Az

első bevándorlott térítő egy Wolfgang nevű svábországi szerzetes vala. De nemsokára maga Piligrin, a passau püspök vette át a térítés ügyét, s az országba szerzeteseket s papokat utasíta.

De I. Otto császár halála a szép kezdetnek kissé más fordulatot adott, miután utóda, II. Otto ellen, a bajor Henrik lázadt fel, ki Gézát szólítá szövetséges társul a császár ellen, kinek Piligrin püspök hive maradván, nem folytathatta térítési működéseit. De más papok, s különösen Sz. Brunó püspök hirdette azért az evangéliomot, a térítés fő dicsősége azonban mégis sz. Adalbert prágai püspököt illeti, ki a magyarokat tömegként kezdte megnyerni a kereszténység számára, sőt magokat a fejedelmi család tagjait is ő részesíté a keresztelő viz szentségében. Gézának első nejétől, Sarolttól született fia, Vajk, István nevet nyert a kereszt-ségben. Adalbert ösztönzésére vetette meg Géza a sz. Benedek rendi szerzetesek számára, a pannonhegyi apátság alapját is, melynek apátjává maga a püspök nevezteték ki. Ily módon a kereszténység mind inkább kezdé hazánkban szelid áldásait hinteni s terjeszteni, bár még voltak elegenden, kik annyira ragaszkodtak elő-deink vallásához, hogy Géza, a kedélyek lecsillapítására ősei Istenének is áldozott, így szólván : „elég gazdag ő mind két Istenének szolgálni.“

De a fejedelem mind a mellett nem volt oly nyugodt e részben, mint mutatta, s hogy magát István fiával együtt, a támadható lázadás ellen biztosíthassa, a bajor Henrikkel s III. Ottóval szorosabb szövetségre lépett. Hogy fia számára, a reá várakozó nagy munkát megkönnyítse, belátván a keresztény vallásnak jóté-

kony szükségét, mely nélkül népe fenn nem tarthatja magát a keresztény népek szomszédságában, megkérte István számára, Henrik leányát, Gizellát. Miután István esküvel erősíté, hogy komoly szándoka népének megtérítése, Henrik s unokaöccse, a császár, szívesen előmozdíták Géza kívánatát. E házasság s szövetség által, mely a római császári család sarjadékával kötött, Magyarország az európai államok sorába jutott. Bár Géza udvarában, már akkor is, midőn Adelhaiddel egybekelt, megfordultak egyszer-másszor idegen lovagok s vitézek, István házassága után azonban számos előkelő családok költöztek be s telepedtek itt le, kiknek megmagyarosodott ivadékaik mai napig feltarták magokat hazánkban.

Géza fejedelem, kinek bölcs kormánylata oly hasznos volt a hazára nézve, 997-ben végezte be életét. Istvánon, Sarolt fián kívül, Gézának Adelhaidtól három leánya maradt, kik közül az egyik Boleszláv, lengyel fejedelem neje lőn, a másik Urseolo Otto, velencei dogeé, s a harmadik Samuel, magyar főúrnak nyújtá kezét.

MÁSODIK RÉSZ.

AZ

ÁRPÁD HÁZBELI KIRÁLYOK

URALKODÁSA.

997—1301.

The first part of the book is devoted to a general
survey of the history of the Jewish people, from
the time of the patriarchs to the present day.
The second part is devoted to a detailed
account of the life and work of the great
rabbis of the Talmudic period, from the
time of the Tanna'im to the time of the
Geonim.

MASSORAH KETIV

The third part of the book is devoted to a
detailed account of the life and work of the
great rabbis of the Geonic period, from the
time of the Geonim to the time of the
Rishonim.

ARPAD HANBELI KETIV YOK

The fourth part of the book is devoted to a
detailed account of the life and work of the
great rabbis of the Rishonic period, from the
time of the Rishonim to the time of the
Aharonim.

The fifth part of the book is devoted to a
detailed account of the life and work of the
great rabbis of the Aharonic period, from the
time of the Aharonim to the time of the
Safarim.

ELSŐ FEJEZET.

A kereszténység s alkotmányos királyság megszilárdulása s küzdelmei.

István, mint fejedelem.

Az alig 26 éves István, felfogva a nagy czélt, mely előtte lebegett, erélylyel s kitartással fogott a térítéshez. A kereszténység Géza halála után még igen gyöngelábon állott a magyarok között, s így Istvánnak első teendője lőn papokról gondoskodni, a nép kellő oktatására, s rendeletet adván ki, hogy magát mindenki megkereszteltesse s bocsássa szabadon keresztény rabszolgáit, hogy maga adjon e részben jó példát, saját birtokain mind felszabadítá rabszolgáit.

De magas törekvését az ősi, pogány hithez ragaszkodó magyarok, meg nem érték, s bölcs intézkedései lázadásra nyujtának alkalmat. A somogyi vajda Kolpán, élére állott az elégületleneknek, s mint vezér, nyíltan lépett föl István ellen. De a hitében szilárd fejedelem nem ijedt meg a pártütők hatalmától, hanem a német Wenczellin, s Pázmán és Hont magyar vezéreivel együtt, azonnal maga indult ellenök. A hosszú, véres ütközetben maga Kolpán elesvén, a vezérétől megfosztott sereg megfutamodék, s e győzelem a kereszténység

s vele együtt a polgárosodásnak is kivívta diadalát. A buzgó István a pártütő Kolpán vagyonát, a még apja által építtetni kezdett Sz. Márton hegyi kolostornak ajándékozta.

S most a bölcs fejedelem szigorúbb eszközökhöz nyúlt a kereszténység terjesztésére nézve. Először a szomszéd Német- s Olaszországból papokat hívott be a térítés munkája bevégzésére, s rendeletet adott ki azután, hogy az általa kitűzött határnapig szabadság-s jószág vesztés büntetése mellett mindenki megkeresztelkedjék.

A fejedelem fáradatlan, erélyes buzgalmát csak hamar siker jutalmazta, ki pár év múlva hozzá fogott az új egyház rendezéséhez. Tíz egyház-megyére osztá az országot s fekvő birtok- s tized adóval dúsan megajándékozva mindeniket, püspökökkel is ellátta.

De intézkedéseit érvényesíteni, a római pápának kelle, s így Astricot, a kalocsai püspököt Rómába küldé 1000-ik év elején, azon kérelemmel, venné föl II. Sylvester pápa a megtért magyarokat is a keresztények sorába, s erősítené meg intézkedéseit. Egyúttal azonban, a kor szokása szerint, koronát is kéretett a pápától, részint azért, hogy a királyi czim fölvétele annál nagyobb tekintélyt biztosítson számára alattvalói felett, részint pedig hogy a német császárok meg legyenek gátolva hatást gyakorolni Magyarországnak fölötte, a kereszténység fölvétele miatt. Sylvester értesülve a fejedelem erélyes buzgalmáról, örömmel küldé nem csak a kért koronát, de apostoli ihlettsége jeléül, küldött számára kettős keresztet is.

I. vagy szent István király.

1000—1038.

István 1000-ik évi aug. 15-én megkoronáztatta magát s nejét, Gizellát, a pápa által küldött koronával, s a magyaroknak első királya lön. Uralkodását mint király, azzal kezdé meg István, hogy a hét vezér etelközi szerződése alapján bővebben kifejté alkotmányunkat. Törvényeket akart alapítani, melyek mind békében, mind harcz idején czélszerűek legyenek az országnak mind belszerkezetére, mind külviszonyaira nézve. Összehívta tehát az ős nemzetség fejeit, a külföldről hívott kitünőbb idegeneket s főpapokat, hogy az ország jövőendő elrendezéséről velök tanácskozhassék.

Minden átalakítási intézményeinek alapja: a királyság levén, ennek érdekei szerint rendezte a közigazgatást s osztotta fel az országos hatalmakat. Árpád nemzetsége számára a trónt biztosítva, a felségi jogokat bővebben kifejté s megerősítette. Mert szükségesnek látta királysága fényét, erejét s méltóságát nevelni, s azért egyszersmind, hogy a kormányzást könnyítse az által is, alkotott több udvari fő tisztségeket. Ezek között az első, a nádorispán volt, kinek az udvaron kívül, egész országra kiterjedt hatalma, s a királynak segéde lön mind a kormányzásban, mind az igazságkiszolgáltatásban. Ezután következett az udvarbíró, ki idő múltán országbíró lett; tovább a kincstárnok, ki a királyi jövedelmeket kezelte, s számos egyéb udvari méltóságok.

Az ország rendei között, melyet három részre osztott, első rangra a papságot emelte István, azután jött

a főnemesség, mely a régi törzsek s nemzetségfők utódaiból s a bevándorlott urakból állott, s a harmadik a köznemesség, a magyar nép vitézlő része. A törvényalkotásban mind a három osztály számára egyenlő jog biztosították a nemzeti gyűléseken, s így törvénynyé csak az válhatott, miben mind a három rend többsége megegyezett, s mit a király megerősített azután. Nevezetes István korában a törvény- s igazság kiszolgáltatása is. A jobbágyság fölött a földesúr ítelt; a várnép felett a várispán; az urak fölött a nádorispán, mint az ország legfőbb birája; de minden ítélet nyilvánosan hozatott; s a nevezetesebb ügyeket az alsóbb bíróságoktól fellebbezni lehetett; de a legnagyobb fontosságú dolgokban maga a király hozta az ítéletet.

Az országban a vármegyei rendszert, melynek némi jele már a vezérek alatt is mutatkozott, István bővebben kifejtette, s felosztá az országot a védelem tekintetéből épült várak kisebb-nagyobb vidéke szerint, vármegyékre, s minden várnak, s a hozzá tartozó megyének egy-egy várispánt nevezett ki, s ez kormányozta azután a megye népét s a várjobbágyságot.

István a vármegyéket a nádorispán kíséretében koronként meglátogatni, mind maga, mind maradékai számára szabálylá tette; s hol a király megszállt, a vidék világi s egyházi urai azonnal törvényszéket alakítottak, melyen a király vagy nádor elnöklete alatt, mind a nemesek, mind a szabadok, mind a várakhoz tartozó nép peres ügyei folyamatba vétettek s megítéltek.

Tudván azt, hogy a kereszténység megszilárdulása az által válik lehetségessé, ha az egyházi rendet hatal-

masszá s gazdaggá teszi, tiz püspökséget alakított István, melyek között a már akkor is érseki czímet viselt esztergomi volt a legfőbb; s állított számos apátságot is, dúsan megajándékozva mindeniket földbirtokokkal, sőt minden termés tizedét az egyháznak s papságnak kelle juttatni.

De egyik legbölcsebb intézménye a nagy királynak, a honvédelem szabályozása volt. Maga helyén említők már, hogy Árpád a honfoglalás idején, az országban talált várak nagy részét mint országjavakat a fejedelem számára tartotta fenn. István e várakat s a hozzá tartozó földeket eltulajdoníthatlanná téve, rendezésökre várispánokat rendelt, kik a megye szabályozása után főispánoknak neveztettek, őrizésökre pedig vitézlő osztályt, várjobbágyokat alakított, kiket alsóbb rendű nemesekké téve, különböző kiváltságokkal ajándékozott meg, s egyedül hadi szolgálatokra alkalmazott. E vitézlő rend századokra s tizedekre osztva, mind harczyi, mind polgári viszonyaiban a várispán s ennek udvarbirája által, ki később alispán czímet nyert, kormányoztaték. A király hadseregét főképen e várjobbágyok képezték; továbbá oly külföldi és bennszülött vitézek, kiknek a király azon föltétel alatt ajándékozott bizonyos földbirtokot, hogy ahoz mért csapattal legyenek kötelesek a királyt csatába kísérni; s ha a birtok csekélyebb vala, azon esetben csak személyes szolgálatra voltak kötelezve. De szükség esetén fogadott a király zsoldosokat is, s ezek fizetésére voltak rendelve az adók, bányák s egyéb ilyféle királyi jövedelmek. S mert minden nemes s szabad magyar köteles volt vész idején, személyesen védelmezni hazáját, a királyi seregen

kivül volt nemzeti sereg is, míg a főpapok s főurak szinte tartoztak a haza oltalmára csapatot vezetni.

Ez épen oly bölcs, mint nagy fontosságú országrendezés után, István ismét a keresztény vallás terjesztésére fordítá figyelmét. Külföldi mesterek által templomokat emeltetett, s míg ezeket egyházi öltözetek s egyéb egyházi készletekkel nagy részint maga látta el, a szükséges könyvek beszerzését s paptartást, a püspökök köteleességévé tette.

De apostoli törekvéseiben csakhamar megzavarták a buzgó király. A mellett, hogy a tized-adó is elégtelenségre nyújtott alkalmat, az ősvallás sem volt még annyira legyőzve, hogy a keresztény vallás isteni szelleme általános hatást gyakorolhatott volna. Ki a lázadás zászlaját vakmerő kézzel kitűzte, az a király rokona, a Konstantinápolyban megkeresztelkedett Gyula unokaöcscse, II. Gyula, erdélyi vajda volt. Gyula a király minden figyelmeztetései mellett nem akart sem megtérni, sem az új rendszerhez simulni, s Keánnal, a mostani Moldvában tanyázó besenyő főnökkel szövetkezve, Magyarországra csapott, s pusztítani kezdé a Tisza mellékét. De István a lázadó megbüntetésére maga vezette seregét, s őt megverve, fiaival együtt fogásba vetette. S most, Erdélyt szorosabban az anyaországhoz csatolva, Zoltán vajda igazgatására bízta, s még Gyulafehérváron a kereszténység gyorsabb terjesztése miatt, püspökséget alapított, a sóbányákat királyi birtokába vette, s kiterjeszté Erdélyre is az új alkotmányos rendet.

Gyula sorsa azonban nem tartá vissza Keán szilaj népét Erdély pusztításától; s így István kénytelen lőn

öt saját tartományában, Moldvában felkeresni, hol sok nehézség után végre sikerült őt harczra kényszeríteni, melyben Kean elesett, serege pedig megfutamodott.

A béke helyreálltával, több háborítlan évet szentelhetett István buzgó törekvéseinek. S míg a király templomokat épített s iskolákat az ifjuság oktatására, azalatt Gizella királyné, egyházi díszruhákat hímezett udvarhölgyeivel, melyek között nevezetes azon arannyal dúsan hímzett palást, mely királyainknak korunkig koronázási öltönye szokott lenni.

A király mindinkább megközelíté magas célját, fáradatlan törekvése mind vallási, mind polgári tekintetben megnyerte szép jutalmát. A nép mívelődni kezdett, a kézművek s földmivelés előre haladt, az erkölcsök szelidülni kezének, s rablások s egyéb vadságok felől mind ritkábban lehetett hallani.

De alig élvezte a nagy munkában korán elaggott király fáradalmainak ily szép jutalmát, midőn apai szívére a sors súlyos csapást küldött. Egyetlen fia, Imre herczeg, a nagy reményű, szent törekvésű 24 éves ifju váratlanúl meghalt 1031-ben, september 2-án, épen akkor, midőn az országos gondokban kifáradt király őt megkoronáztatni szándékozva, ifju vállaira tette volna mindazt, mi számára már nehéz volt.

A váratlan csapás nemcsak az apa szívét törte meg, de a király, sőt a haza legszebb reményeit is megsemmisíté. Ki legyen trónjának méltó elfoglalója? Ez volt a fontos kérdés, mely az ősz uralkodó fájdalommal küzdő lelkét elfoglalta. Négy Árpádházi rokon volt életben; Géza fejedelem Mihály és Kopasz László fivereinak fiai, egyiké Vazul, másiké Endre, Béla és

Levente. A király leghajlandóbb lett volna a királyi méltóságra Vazúlt emelni, de ez, ki hősi tulajdonai mellett, nagyon könnyelmű életet folytatott, épen a nyitrai várban volt fogva, amazok pedig sokkal inkább látszotak a pogány ősvalláshoz húzni, mint hogy szent István utódját közülök választhatta volna. — Míg a király habozott, azalatt Gizella királyné, ki nem szerette az Árpádházi rokonokat, s férje utódjául, Pétert óhajtá, Urseolo Otto velencei herczegnek s István nővérének fiát, gonosz tervet készíté ohajtása kivitelére nézve.

Az asszony rendeltetése, rendkívüli eseteket kivéve, szülessék bár trónon, vagy igénytelen kunyhóban, egyedül családi köre boldogítása, s ha szent István királyi nője úgy maradt volna férje trónja mellett, mint a kereszténység szelíd védangyala, mint felderítője mint enyhítője a komoly gondokkal küzdő férjnek, nevét akkor, melyet a történelem feljegyzett, még ma is áhitattal olvasná minden magyar leányka. De miután felhasználva a szent férfiú elgyengülését, képes vala a szerencsétlen Vazúl szemeit titokban kiszúrattni, s füleibe forró ólmot öntetni, hogy örökre elnyomorodva, a királyságra képtelenné váljék, neve- s tettének olvasásánál, annyi század mulva sem győzheti le iszonyodását egyetlen egy szelídebb női kebel sem. A királyné kegyetlen tette Kopasz László fiait is ovatosságra inté, kik, hogy hasonló sorstól meneküljenek, kibujdostak az országból.

A korábban oly erélyes s most már annyira elgyengült királyt, az egymásután következő keserőségek ágyba vetették. Csak árnyéka volt már önmagának, kinek egyetlen teendője az látszék lenni, hogy meghaljon. De

azt a néhány napot, mely számára még hátra volt, Péter czinkosai, nem győzték várni, s hogy a legrútabb hálatlanságot is tapasztalnia kelljen, szent István király megérte, hogy alvó teremében, gyilkos szándokkal törjenek be egy éjjel. Isten azonban örködött a magas érdemekben öszült aggastyán felett, s a gyilkos, a király ágyához közeledvén, megborzadt önmagától, s remegve ejtél törét, melynek zörrenése fölébreszté a gyanutlanul alvó királyi beteget.

Hogy az, ki a vallásos nagyságnak oly magas fokán állott, mint István, a nyomorú gyilkosnak, ki térdein vallá be bűnét, megkegyelmezett, senkit meg nem lephet, de a nem várt esemény a keserűség poharát mindamellettsordultig megtölté, s alig nevezte ki Pétert, a cselszövényes Gizella királyné ösztönzéseire, utódjául, midőn 1038-ban augusztus 15-én jobb létre szenderült át végképen kifáradt lelke. Temetésén, Székesfehérvárott, roppant néptömeg gyült össze, s földi maradványai arany koronával diszített fehér márványkoporsóba tétettek a boldogságos szűz templomában, örök nyugalomra. Halála után negyvenöt évre a szentek sorába sorozta őt fiával együtt az egyház. Jobb keze, mely annyi jótéteményt osztogatott, még ma is ereklyeként s romlatlanul őriztetik Budán.

Péter és Aba Sámuel.

1038—1046.

Egyenetlenség s zavar állott be az országba István halálával. A gonosz életű, romlott erkölcsű Péter igazság szerint nem is lehetett volna törvényes magyar király, miután habár száműzetésben is, de mindamellett volt még életben Árpádnak három fivadéka. Uralkodását mindjárt hálátlansággal kezdé Péter, mert Gizella királynét, kinek a koronát köszönhetette, szabadságától megfosztva, fogságba vetette. Udvarát idegenekkel tölté meg, egyedül olaszokkal s németekkel társalgott, s azon főurakat, kik Kopasz László fiaihoz húztak, száműzte, míg birtokaikat idegen kegyenczeinek ajándékozá. Péter viselete a nemzetben csakhamar nagy ingerültséget szült, ki oly gyűlöletet költött maga ellen, hogy a főrendek eltökélék trónját az első kedvező alkalommal megdönteni. Péter a készülő lázadásról értesülván, kegyetlenség által akart győzedelmeskedni, de ez csak bukását segíté elő. 1041-ben Henrik császár ellen Bretzláv cseh fejedelemnek sietvén segélyére, a főurak fölhasználák az érdemtelen király távollétét, s miután a kibujdosott Árpádházi hercegeket fölkeresni nem volt idő, a lázadás fejét, Sámuel nádorispánt, választák meg királynak, szent István ifjabb nővérének férjét. Péter sógorához, Albert, osztrák herceghez menekült, nagy szorultságában.

De Sámuel sem volt érdemesebb a trónra Péternél, bár ez a köznéppel jól tudván bánni, általa Aba (apa) melléknévvel tisztelteté meg. Aba Samuel ko-

ronáztatása után, hogy a nép szeretetét annál inkább megnyerje, először is Péter rendeleteit semmisíté meg, s a németek s olaszok ellen szabad boszút engedett. Péter ezalatt sógora közbenjárását arra használta fel, hogy Henrik császárt kiengesztelje, s arra bírassa, hogy számára segéljen a magyar trónt visszanyerni, mely esetben ő kész leend országát a német császár adófizetőjévé tenni. Henrik kapott az alkalmon, mely által Magyarországot hatalmába ejtheti, s így serege élén meg is indult Péterrel Pozsony felé.

Sámuel e közben nem csak Péter hívein gyakorlá kegyetlenségeit, de ön méltatlansága érzetében senkiben nem bízva, mindenki ben lázadót vélt látni, s egy napon pusztá gyanuból, negyven embert öletett le. Erre a különben is elégületlen főrendek türelme végképen kifogyott, s nyíltan érezteték a királyal elkeseredésüket; Gellért, csanádi püspök pedig, szent István fiának, Imre herczegnek mély bölcseségű tanítója, átok alá fogta őt kegyetlenségeiért. Aba ezáltal még több jogtalanságra engedé ragadtatni magát, s a gyűlölet nőttön nőtt iránta.

Ekkor történt 1044-ben, hogy Péter megjelent Henrik császárral együtt az országban, s Abának meg kelle ütköznie. Kezdetben Sámuelnek kedvezett a szerencse, de seregének nagy része Henrikhez pártolván, meg kelle futamodnia, Péternek azonban egy csapata üldözőbe vette, s meggyilkolá a menekülni vágyót.

Most Henrik Székes-Fehérvárott újra megkoronáztatá Pétert, ki esküvel fogadott a német császárnak adófizetést s hűséget. Hogy ez által a magára tartó, büszke magyar nemzet mélyen sértve érezte magát,

Péter előtt titok nem maradhatott. Pártütés volt készülőben az érdemetlen király ellen, ki a haza függetlenségét árulta el, s kit a sok kiállott viszontagság sem meg nem javított, sem okosabbá nem tőn. Péter mindazokat, kire gyanuja volt, elfogatta, megölette vagy vakította. Ily eljárás föllázítá az elkeseredett nemzetet, s a szabadságukra büszke magyarok Csanádon titkon összegyűlvén, eltökélék Péter helyébe a száműzött Endrét, Kopasz László legidősb fiát, hívni meg a trónra.

A három Arpadházi fivér, Endre, Béla és Levente a sz. István alatt támadt zavarok idején Lengyelországba menekültek. Itt Béla csakhamar kitűnt vitézsége által, sőt II. Micisláv lengyel királynak oly nagy szolgálatot tőn a hűtelenné lett pomeráni vezér ellen vitézsége s tapintata, hogy jutalmául saját Riheza nevű leányát s a meghódított tartományt adományozta neki. Endre egy ideig öcsésénél tartózkodott; de Micisláv halálával Lengyelországban megszűnvén a régi egyetértés, különböző kalandok után Oroszországba jutott, hol Jánoszláv fejedelem nem csak vendégszeretőleg fogadta, de Anasztázia nevű leányát is feleségül adta számára.

Endrét a trónra meghívni, itt jelentek meg a magyarok követei. E meghívásra Endre, ipától fegyveres csapatot nyervén segítségül, megindult régen látott hazája felé, s Abaújvár körül egyesült a lázadók seregével.

De ekkor már a nagy zavar között, nem egyedül Péter elűzése volt a kitűzött cél, hanem a pogányság lázadása is a még nem egészen szilárd keresztény vallás

ellen. Endre annyira meg volt ez által lepetve, kit a lázadás fejei: Vatha, Viska, s a fogságból megszabadult Gyula két fia: Bue és Bukne, csak oly feltét alatt fogadtak királyokul, ha a kereszténységet elnyomni, s ősi vallásukat visszaállítani engedi, hogy hallgatásnál nem tehetett hamarjában egyebet. Endre semleges magaviseletét egyezésnek véve, irtóztató szenvedélylyel támadák meg a keresztény vallást s mind azokat, kik hozzá ragaszkodtak. Templomok romboltattak le, papok s püspökök, németek és olaszok konczoltattak fel. Sőt e fékezhetlen zavarnak maga, a kegyes életű Gellért püspök is áldozata lőn, kit Buda alatt a Kelen-hegyről taszítottak a Dunába, mely hegy emlékére, mai napig Gellért hegynek neveztetik.

Arra, hogy megkisértse az ellentállást, Péter elégtelen vala, s így ön jelleméhez méltón, futásnak eredt, de utóléreték s elfogatott, s megvakíttatott, még nem Fehérvárra hurczoltaték, hol börtönébe kevéssel később 1046-ban, meghalt.

I. Endre.

1046—1061.

Endre 1047 elején magát megkoronáztatva, országgyűlést hirdetett, a kedélyek csillapultával tapasztalván, hogy a nemzet többsége hű maradt a keresztény valláshoz. Neki bátorodék tehát ő is, miután legfontosb teendőjének tartá, az ország belsejében helyre állítani a rendet, s parancsot adott ki a templo-

mok fölépitésére, valamint arra is halál büntetés alatt, hogy a pogány hithez pártoltak, visszatérjenek.

De alig állt helyre némileg a béke, midőn a királyt s országát új veszély fenyegeté. Henrik császár, hogy Péter bukását megboszulja, bekészült törni Magyarországra. A gyöngé Endre nem bízván önmagában, minden reményét hőslelkű öccsében, Bélában helyezé, s azon ígérettel, hogy az ország harmadrészét, vezéri czímmel együtt reá ruházza, s miután neki fiú gyermeke nincs, koronáját is reá hagyja, visszahívta őt Lengyelországból. A hazáját forrón szerető Béla örömmel fogadta e meghívást, s nejével s két fiával együtt azonnal vissza is költözött.

Béla sietsége nagy szerencse volt mind Endrére, mind a hazára nézve, miután Henrik császár hada sem késett beütni Hainburg határszéli vár körül, s ha Béla őt készen fogadva, keményen vissza nem veri, bajosan fogott volna visszatorlás nélkül kimenni az országból. De 1051-ben boszujától ösztönözve, Henrik ismét megjelent, s a Dunán hajókkal, a szárazon nagy sereg élén pusztítá az ország széleit. A hős Béla azonban mint a fürgeteg, lecsapott a hivatlan vendégek között, s úgy megverte másodszor is Henrik császár hadait Dunán túl, a fehérmegyei hegyeknél, hogy a németek még vérteiket is elhányva, hogy könnyebben szaladhassanak, futamodásnak eredtek, s útjukban a nép annyi vértet talált, hogy azon hegyvidéket Vértesnek nevezte el, mely maig megtartá nevét. Most hajóira menekült volna Henrik, de Kund, Bélának ügyes bűvára úgy kifúrta hajóit, hogy azok hadi készlet- s népességgel együtt mind elsüllyedtek. Hogy a császárnak ily csúfos veszteség után

nem jött többé kedve háborgatni az országot, följegyezte a hazai történelem.

A heiyreállott béke azonban nem soká vala élvezhető, miután a nagy szolgálat, melyet Béla hazájának s királyának tett, különös módon lőn megjutalmazva. Endrének 1052-ben fia születvén, azon ígéreteit, melyeket Bélának a trónörökösödés iránt tőn, mind visszavonta, saját fiát koronáztatva meg hét éves korában, kit Henrik császár Judit nevű leányával jegyzett el. A nagylelkű Béla nem emlékezteté a királyt előbbi ígéreteire, de mit sem használt; a gyöngye, gyanakodó Endre elfeledve, hogy egyedül öcsese erős karja s hősi szive tartá fel királyi trónját, a gonosz Vid ármánykodásaira, tört vetett Béla élete ellen. 1058-ban magához hivatta őt a király Várkonyba, s a teremben, melyben őt fogadta, aranyozott asztalon, a királyság és vezérség jelképei: korona és kard feküdtek. „Válassz“ — úgymond a király — „hálám jeléül szabad választást engedek számodra a királyság és vezérség között.“ „Ha életed kedves, a kardot válaszd!“ Ezt súgta Bélának barátai egyike, s ő csakugyan a kardot választá, azt ragadta a kezébe, hogy vele kiküzdje magának a koronát is. A gyilkosok tehát hiába valának elrejtve, hogy azonnal összevagdalták a hőst, ha választása a koronára esnék. De a mélyen keserített szív családjával együtt kisietett az országból, melyben annyi érdemeért, maga a király tört élete ellen, s bátyja méltatlanságait megboszulandó, 1060-ban, Boleszláv kíséretében tért vissza nagy sereg élén. Endre sem késett német segítséget hívni be, s a két had, testvér testvér ellen, a Tiszánál találkozott. A győzelem Béláé lőn.

A szerencsétlen Endre megfutamodván, lováról lebukott, s eltiportaték. Neje és fia Salamon, már előbb a német császárhoz menekültek, s így nem lehettek jelen, midőn földi maradványai az általa épített tihanyi zárdában tétettek örök nyugalomra.

I. B é l a.

1061 — 1064.

A csatatéren királylyá kiáltatott Béla, Székesfehérvárra vonult Boleszláv kíséretében, hol magát megkoronáztatta. Ezen bölcs fejedelem érezve magas állása fontosságát, s jól látva azt is, mennyire fel volt zavarva a sz. István alkotta rend annak halála óta, uralkodását mindjárt azzal kezdé, hogy elleneinek közbocsánatot hirdetett, s a nyugalmat helyreállítani igyekezve, eltörlé a Péter korából felmaradt törvénytelen adózást is. Miután nagylelkűsége minden szívet megnyert, s lecsillapítá bölcsesége a belzavarokat, Fehérváron országgyűlést hirdetett, a haza állapotának gyökeres javítására, melyre, hogy az alkotandó törvények a népnek is tudomására jöhessenek, minden helységről két követet kívánt. De az összegyűlt roppant sokaság a király jó szándokának más irányt adott. Vatha fia, János, fellázítván a népet, iszonyú zajjal kívánta, hogy állittassék vissza a pogány vallás, s legyen szabad feldőlni a templomokat, s legyilkolni a püspököket s papokat. Béla meggyőződván, hogy itt józansággal segíteni nem lehet, három napot kért a néptől gondolkozásra, mely alatt várába zárkózék. Három nap múlva meg-

jelent a válaszáért a tömeg, midőn mindenfelől fegyveres sereglék őket körül, kiket Béla rendelt a környékről a hely színére, s így bölcsesége megmenté a kereszténységet s belbékét. Hazánkban ez lőn a pogányságnak utolsó nevezetesebb küzdelme a kereszténységgel. A vétkesek sz. István törvényei szerint lakoltak, Vatha fia halállal.

A béke helyreálltával, Béla az ország anyagi állapotára fordítá figyelmét, s bölcs törvényeket hozatott e részben is. Veretett új pénzt, hogy megkönnyítse az ipart; számos vásárt állított, s hogy a zsidók ne csalhassák a népet, s az isteni tisztelet ne legyen zavarva, vásárnapról szombatra tette át a vásárokat.

Míg Béla figyelme a belügyekkel volt elfoglalva, azalatt azok, kik IV. Henrik császár kiskorúsága alatt a birodalmat igazgatták, azon törték fejöket, hogy Magyarországot Németországgal hűbéri viszonyba állíthassák. De roszúl számítának, ha azt hívék, hogy törekvéseiket Béla észre nem veszi, ki miután béke ajánlatai el nem fogadtattak, hogy Ernő osztrák herceget Salamon kiadására birhassa, hadat küldött birodalmába. De jó formán kezdetét sem vette még a harcz, midőn Béla véletlen halála, 1063 elején megszüntette a viszongást, mely Dömösön történt a haza nagy veszteségére, midőn üdvös intézkedéseit folytatandó, épen tanácsot akart tartani, s a királyi széknek, melyen ült, vagy mások szerint a szobának összeroskadása miatt, esett áldozatul. Endre koronázott fia, Salamon előtt, Béla fiai, Géza, László és Lambert önkényt visszaléptek, s viszongás nélkül átengedék számára a trónt.

S a l a m o n.

1063—1074.

Mint már említve volt, Béla három fia, Géza, László és Lambert a megkoronázott Salamonnak önkényt átengedék a trónt, azon egy föltételt kötve ki, hogy az ország harmadát, melyet apjuk is birt, hagyná birtokukban; mit Salamon meg is ígért s IV. Henrik császár kíséretében Székesfehérvárra jöven, magát még egyszer ott megkoronáztatta. De apja egykori gonosz tanácsosának, Vidnek rábeszélései csakhamar felingerlék s gyanut költének a gyermekkirály szívében a hercegek ellen, ki az oda ígért ország harmadát unoka bátyjaitól koronáztatása után megtagadta. E szerint a béke megszűnt a rokonok közt. A vezérek Boleszláv, lengyel király rokonuknál kerestek menedéket s kértek segílyt az üldözések ellen; hadsereget nyervén, Salamont oly keményen megverték, miután a hazafiak nagy része szintén egyesült zászlaik alatt, hogy Salamon Pozsonyba menekült szaladva, s Henrik császár segílyét kérte ki. A viszály azonban kiegyenlítették Desiderius győri püspök közbevetésére a rokonok közt, s a király megerősítvén a hercegek jogát, a béke ismét helyre állott. Míg Salamon ez idő után, unokabátyjai tanácsa szerint kormányzott, nemcsak a haza élvezte a békeáldásait, miután senki büntetés nélkül nem háborgathatta volna, de számos győzelmet is köszönhetett vitéz segílyöknek. Sok más között 1070-ben kelet felől rabló kúnok ütöttek az országba, s nemcsak Erdélyt, hanem Magyarországot is pusztították egész a Tiszáig, míg vezérok Ozúl, mindenfelé kegyet-

lenkedett. De nem maradt el érdemlett büntetésök. Salamon, Géza és László egyesülve siettek ellene, s Erdélyben támadták meg a kúnokat Cserhalomnál! Ozúl vezér rabló seregét kedvező állása sem menthette meg, ki körülvéttetvén a magyaroktól, seregével együtt elpusztult s megöletett. A csatában főként László hősi vitézsége s ereje tünt ki; ő első vala a hegyen, s megtámadó ellenei közül egyszerre levágott négyet, az ötödik ugyan megsebesíté őt, de adózott is rögtön, még pedig életével. Az érczkarú hősnek azonban nem csak vitézségét hirdeti Cserhalom, hanem lovagias, nemes tettének is emléke maradt. A harcz legnagyobb tüzében, fegyver zöreij közé nem illő női segélyt kérő hang, sikoltás hat a hős füleibe, s László észreveszi, hogy egy vad kún magyar hölgyet emel lovára, s őt elrabolni vágyva, vele futásnak ered. László nagy szívében felébred a részvét a védtelen hölgy iránt e látványra, s föllobban a harag rablója ellen. Utána vágatván tehát, levágja a pogányt, az alélt hölgyet pedig megszabadítva, visszaadja családjának.

A cserhalmi győzelem után két évre az ország déli részeit az oláhországi besnyők kezdék háborgatni, a görögök s ezek vezére, Niketasz által segítettve, ki Bolgár (Nándor) Fehérvárnak birtokában volt. Az ellenök fölfegyverkezett király s két herczeg, a besenyőket elűzvén, ostromolni kezdé a várat. De a szilárd erősség daczolt még a hősök fegyverével is, s az ostrom hónapokon át folyt sikeretlenül. Volt azonban az erős vár falai között egy szép fiatal fogoly magyar leány, ki fájó szívvel nézte hazája vitézeinek sikertelen támadásait; s e leányka kicsi fejében nagy gondolat villant

meg: „Belülről kellene felgyújtani a várat“ ez volt az eszme, melyet szive sugallott. S mit gondolt, keresztül is vitte, felgyújtá a várat belülről, s lehetővé tette az ostromlók betörését, tért nyitván a magyar győzelemnek.

A vár nagy részét ezután csakhamar el is foglalta Géza és László, de Niketasz legbelsejébe vonult; másnap azonban azon föltétel alatt, hogy népével együtt haza bocsáttatik, ő is késznek nyilatkozik a vár föladására; mit kikötni kívánt, elfogadtaték a magyaroktól. A gyöngye Salamon azonban Vid tanácsára le akarta őt tartóztatni, midőn a várból kivonulna. De Géza herczeg az adott szó szentségére hivatkozván, saját fegyveresei által fedeztette őket, hogy bántódásuk ne lehessen. A király e tettet megboszulandó, nem adott részt a zsákmányból a herczegeknek, — kik, hogy a béke közromlásra, ne háborítassék, hallgatva túrték rokonuk eljárását.

De céljaikat mindamellet sem érheték el. Dukas Mihály, görög császár, értesülván a herczegek nagylelkűségéről, tisztelete jeléül, Gézának mint idősbnak, egy koronát küldött ajándokul, mely később Szent Istvánéval olvasztatván össze, azzal együtt képezi a szent magyar koronát, az első tetejét, Gézáé pedig alsó keretét alkotja. — Vid fondor lelke e miatt még nagyobb irigységre gerjedván a herczegek, s különösen Géza ellen, bizalmatlanságra ingerlé a gyöngye Salamont, ki csakhamar elhitte, hogy Géza a királyságra vágyik. Bátyjai megtámadására azonnal német hadakat hívott a király az országba, mi értésökre esvén a herczegeknek, László és Lambert külföldi segélyért in-

dult, Géza pedig honn készülődék. De a király tulnyomó seregével váratlanul rontva reá, Géza seregét, melyben árulás is történt, visszanyomta. — Az érczkaru László azonban épen jókor érkezett meg segélymorva hadaival, kinek zászlói alá számos hazafi is sereglett. Most ők támadák meg a multkori győzelme által elbizakodott Salamont, Mogyoródnál. A testvérseregek harcza véres vala, s a királyi párt rettentő vésztéségével vette végét. A fondor lelkü Vid, ki a nagy vérontásnak főoka volt, maga is elesett, s ha a hű és vitéz Bátor Opos rést nem tör a menekülni vágyó Salamonnak, úgy ez is áldozatul esik a harczmezőn. Igy azonban Pozsonyba menekült, hol miután anyja s neje ellenezvén a háborút, szemrehányásokat tőnek, még őket is megsértve, Németországba menekült, hogy unokabátyjai ellen, ott keressen segélyt.

Géza király.

1074—1077.

Géza, hogy az ország védelméről lehessen intézkednie, Lászlóval s az urakkal együtt Fehérvárra vonult, de magát megkoronáztatni, bár mennyire igyekeztek is őt az ország rendei reá birni, nem engedte, miután Salamon nem akart a trónról lemondani, ki 1075-ben Henrik császárt birta reá, hogy hozzon számára védelmet az országba, hat várost s évenkénti adót ígervén viszonzatul. Géza és László hamarjában nem küldhetvén ellene nagyobb erőt, a közeledő német sereg

elől minden eleséget eltávolítva, éhség által kényszeríté visszavonulásra. Most, bár meggyőződék Salamon, hogy a császártól több segedelmet nem reménylhet, az ország széleit nyugtalanítá s pusztította.

Ily tapasztalatok után az összegyűlt ország főurai s rendei Salamont, mint országháborítót, nyíltan letévék a trónról, s helyébe közakarattal Gézát kivánták megkoronáztatni, ki miután VII. Gergely pápától is bátorítatnék, 1075-ben csakugyan megkoronáztatta magát. Géza szelíd, buzgó lelkületét az általa alapított s dúsan adományozott templomok és zárdák, eléggé tanúsítják, ki midőn Salamonnak Rómában lakó napa, Ágnes, özvegy császárné kérelmei kieszközlék, hogy a pápa ismét Salamon felé hajoljon, s így a magyar püspökök megintettek, hogy Gézát engedékenységre igyekezzenek birni, a kegyes szív azonnal hajlandó lőn a királyság visszaadására, s alkudozni kezdett Salamonnal. Ha hirtelen halála, átalános fájdalomra, közben nem jő, trónját bizonyosan át is engedi. Az ország rendei azonban a gyűlölt Salamont Géza halála után is mellőzték, s bár maradt Gézának két kiskorú fia, Kálmán és Álmos, a koronát mindazáltal 1077-ben a hősies László fejére tették.

I. (vagy szent) László király.

1077—1095.

László, történelmi adataink szerint, nem csak lelki tehetségeinél fogva állott korán felül, nem csak erényei s vitézsége által volt közkedvességű, de külsőleg is legszebb férfira vala korának, népénél egy fejjel magasabb, s nemes arcza, termete, méltóságteli tartása s szemei tekintete is királyi fenséget hirdettek.

Átvette ugyan a kormányt a gyöngéd lelkiismeretű fejedelem, de megkoronáztatni magát mindaddig nem engedte, míg Salamon egyezkedésre s önkénytes lemondásra nem volt birható. E részben azonban az alkudozások a határozatlan, nyugtalan jellemű Salamonnal oly hosszan tartottak, hogy László végre meguntván a dolgot, a koronát vissza akarta adni. De miután a főrendek ebben egyáltalán véve nem akartak megegyezni, Salamon 1081-ben lemondott csakugyan a koronáról, a királyi méltóság megtartását azonban, s állásához méltó jövedelmet kikötött magának. Erre azután László végre megkoronáztatta magát.

Alig lehet kétségbe vonni, hogy e koronázás az ország rendeinek gyülekezetében ment véghez, s így az is valószínű, hogy László polgári törvényeinek egy részét, ezen országgyűlésen alapítá, míg más részét egy másikon, mely Pannonhalmán tartatott. E törvények főtárgya a közigazgatásra vonatkozik.

De a belbékét a nyugtalan Salamon csakhamar ismét megzavarta, azt követelve, hogy ha már a királyság elvétetik tőle, az ország harmadát legalább, vezéri

ranggal engedjék át neki. Salamon ingatag s nagyra-
vágó jellemét ismerve, a király s az ország rendei e
kiváнатban meg nem egyezhettek — mire a hálátlan
Salamon ismét külföldi segedelmet keresett László
ellen, sőt némelyek szerint még életére is tört. A ki-
rálynak a dolog értésére esvén, hogy több zavar ne
történjék, Salamont elfogattván, a visegrádi toronyba
záratta, mely róla ma még romjaiban is, Salamon tor-
nyának neveztetik. Fogságából azonban 1083-ban, mi-
dőn István király és Imre vezér a szentek sorába fel-
vétettek, a nagy nemzeti ünnepélyre, akegyelmes király,
a hálátlan rokon számára is szabadságot adott. De bár
ez alkalommal ismét hűséget esküdött a királynak, a
következő évben nyugtalan lelke ismét Németországba
űzte őt. Miután azonban ott még feleségét is elidege-
nedve találta magától, Henrik császár pedig sokkal
inkább igénybe volt véve saját birodalma belzavarai-
tól, minthogy koronája visszaszerzésére segílyt nyúj-
thatott volna, sok kalandozás után végre Moldvába,
Kutesk, kun fejedelemhez vette útját, s őt különböző
ígéretekkel reá birta, hogy fölfegyverkezzék László
király ellen. Kutesk 1086-ban beütött az országba, s
egész Munkácsig pusztított és rabolt vad hadaival; de
e tájon László úgy megverte seregét, hogy vissza, csak
nagy veszteséggel térhetett hazájába. E veszteség után
Salamon a besenyőkhöz menekült, s velők a görögök
ellen harczolt. Hogy mi véget ért ezután, nem tudni
határozottan. Némelyek szerint Póla város mellett te-
lepült le, hol mint remete több évig élt még bűnbánó-
lag, s a multakért imádkozva.

Ez idő tájban nagy vita s zavargás volt a miatt a

szomszéd Horvátországban, vajjon az uralkodó ki legyen. Ilona, László nővére, Horvát- és Tótország özvegy királynéja vala, kit egy István nevű pártos úr országai birtokától akart megfosztani. A védtelen aszszony, nemes bátyját, a magyar királyt hívta segítségül. László hadával 1089-ben a helyszínére jött, s nem egyedül Tótországot foglalta vissza, mit Ilona apjától I. Bélától nyert jegyajándokul, hanem meghódítá Horvátországot is.

Ezalatt honn, a kunok ismét beütöttek az országba, s Erdélyben minden felé pusztítottak. E hírre László Horvátország vezérévé unokaöcscsét, Álmost nevezve ki, maga azonnal a rablók ellen sietett. A Temes vize mellett találva őket, egész seregeket szétverte, a foglyúl esett népséget pedig a keresztény hitre térítvén, letelepíté a Tisza és Zagyva közt, a mai Jászságban. A honn maradt kunok fogoly társaikat vissza kövelve, újlag beütöttek volna az országba, de László megelőzvén őket, seregével az Alduna mellett meglepte a kunokat, s szétverte, vezéroket pedig párbajban leszúrván, betöréseik ellen hosszú időre biztosítá a hazát.

1091-ben ismét Horvátországba indult a nagy király, hogy ott mind a polgári, mind az egyházi ügyeket rendbe hozhassa, s kiterjeszté e tartományra is a magyar alkotmányt, melyet hogy szorosabban kapcsolhasson Magyarországhoz, fejedelmeül Álmos vezért nevezte ki.

A béke s biztosság helyreállítása után, László bölcs törvények alkotásával is növelte országa dicsőségét. Több országgyűlést nyitott, s szabott azután szigorú,

de igazságos törvényeket, hogy a kereszténység titkos ellenségei méltón lakoljanak, s rablások, gyilkosságok s más bűnök, ne legyenek tovább napi renden. Ily módon megerősíté mind a kereszténységet, mind a jobb erkölcsöket, s mind honn, mind külföldön úgy tekinteték, mint korának legnagyobb uralkodója. Annyira terjedt dicsőségének híre, hogy egy alkalommal a német császári koronával is megkínáltaték, melyet azonban el nem fogadott, mert hazáját s nemzetét elhagyni nem akarta. Sőt e keresztényi s lovagias szellemű fejedelem iránt oly magas elismerés s köztisztelettel viselteték a világ, hogy 1095-ben, midőn Europa fejedelmei a szent föld visszafoglalásáért küzdeni akartak a mohamedánokkal, a pápa s királyok Lászlót választák közakarattal fővezéreül a különféle nemzetekből alakulandó seregnek. A buzgó király örömmel fogadta volna Isten dicsőségére a magas állást, de intézkedései közben ütött az óra, melyben a haza megfosztaték egy oly királytól, kit a nagy melléknév épen úgy megilletett volna lovagias erényei- vitézsége- s bölcseségeért, mint a buzgó keresztényt, a kegyes fejedelmet megilleti a szent nevezet, mellyel őt később a római anyaszentegyház megtisztelé. Földi maradványai Nagy-Váradon takarítottak el az általa alapított székesegyházban, míg mélyen fájlalt halálát három évig gyászolta az egész magyar nemzet.

Kálmán király.

1095—1114.

Könyves Kálmán — mert így nevezé el Géza király legidősb fiját tudományosságáért a nép — az ország rendei által királynak választaték, miután Lászlónak nem maradt fia, ki unokaöcscsét, mert Kálmán púpos és sánta volt, papnak szánta. De habár testileg hibás volt is, szellemi tulajdonai annál inkább kitűntek, s Kálmán annyira túlhaladta a kort, melyben működnie kelle, hogy félreértetvén, felülemelkedett intézkedései bal magyarázatok- s rágalmakra is nyújtán k alkalmat.

Kálmán királylyá választatása, öcscsének Álmosnak, Horvátország fejedelmének, épen nem történt kedve szerint, miután a magyar trónra ő is számot tartott. Nem is késett föltámadni bátyja ellen, de legyőzetvén, a nagylelkű Kálmán nem csak megbocsátá testvérietlen tettét, hanem midőn Péter bán Horvátországot Álmos ellen felingerlé, Kálmán segélyére sietett öcscsének, s elleneit legyőzvé, visszaültette Álmost méltóságába.

De míg Kálmán Horvátország belügyei rendezésével foglalkozott, addig a megindult keresztes hadak először Gauthier Walter vezérlete alatt 1096-ban, azután magának Amiens-i Péternek, később Gottschalk vezérlete alatt keresztül vonulva Magyarországon, kisebb-nagyobb seregekkel, oly pusztítást tőnek a vidékeken, melyeket megszálltak, hogy végre Kálmán a kegyetlenségeknek véget vetendő, maga verte ki őket az országból.

E jött-ment csapatok után azonban, még ugyanazon évben érkezett az ország határaihoz Bouilloni Gottfried, lothringeni herceg is, szászezernyi, jól fegyverezett hadával, ki a többiekkel ellentétben, nem csak becsületszavát adta, hogy serege nem fog féktelenkedni, ha átvonulásra engedelmet nyer, hanem saját fivérét Balduint, nejével együtt kezesül hagyta azonfelül a királynál. Kálmán e lovagias eljárásra, azonnal átbozsátá vendégeit, sőt a fővezért megajándékozta egy fényes tábori sátorral, míg a többit barátságos lakomára hívta, maga kísérte el egész Zimonyig.

Ezután Kálmán Horvátország felé fordítá figyelmét, s azon czélból tartott arra, hogy László király hódításait folytassa. Az akkoriban már hatalmas Velence tartá Dalmátiát a hozzá tartozó szigetek s tengerparti városokkal együtt kezei között s mivel Kálmán király tengeri erővel is óhajta országa hatalmát emelni, ezeket Velenczétől erő által kívánta elfoglalni. Miután azonban, tartván a nagy hatalmú szomszédtól, Velence Horvátországban készíte lázadást, maga nyújtott arra alkalmat, hogy megtámadtassék. Kálmán tehát megtámadá Dalmátiát, s elfoglalta egyenként Spalatrot, Zárát, Jadrát s más városokat is, s hogy a népnek megnyerhesse szívét, megadta minden szabadalmaikat, s általában fejedelmi nagylelkűséget tanusított irántok. Az ország ennek következtében egyszerre önkényt meghódolt neki, s ő 1103-ban magát Horvát- és Dalmátország királyává koronáztatva, kármentesítésül Álmosnak az ország Tiszántuli részeit adta, s mellé hercegi czímet.

Mig Kálmán künn csatázott, azalatt neje Buzila,

a szicíliai fejedelem leánya meghalt, egyetlen kis figyermeket, Istvánt hagyva maga után. Később a király megnősült másodszor is, s Predslavát vette feleségül, Szvatopolk, kievi nagy herczeg leányát, kitől rosz magaviselete miatt csakkamar elidegenedvén, elvált, s a törvényszék által bűnösnek ismert asszonyt, visszaküldé szülőihez. Az ország későbbi nyugtalanítóját, Boricsot, ott hozta világra Predslava.

A király családi bajait, Álmos újabb pártütése tetézte, ki az elvesztett Horvátország után ohajtozva, titkon V. Henrik császárhoz sietett, hogy bátyja ellen tőle kérjen segítséget, de hasztalanúl. Hogy mi volt utazásának ösztönzője, Kálmán jól tudta, de mindam ellett nyájasan fogadva őt, csak arra kérte, ne hagyná el tartományait oly hosszú időre. Álmos azonban nyugtalan nagyravágyását le nem küzdhetve, Lengyelországból szerzett egy kis hadat, s elfoglalta Abaújvárt. Kálmán megsemmisítvén öccse merész terveit, nagy-lelküleg kegyelmébe vette ismét a pártütő testvért. De nem érhette célját, mert a következő évben Álmos végre a császárt birta reá, hogy a cseh fejedelemmel együtt vezessen az országba sereget. Miután azonban Henrikmost is hasztalanúl ostromolta Pozsonyt négy álló hétig, a király és öccse ismét kibékültek, s Álmos Pa-laestinába vándorolt.

Álmos a szent földről 1112-ben tért vissza, s Kálmán náltal szokott testvéri nagylelkűséggel fogadtatott. De a hosszú vándorlás nem változtatta meg a folytonosan bolygó lélek indulatait, Álmos a trónra vágyott, s hogy a koronát maga s fia számára biztosíthassa, orgyilkosokat fogadott, kik Kálmánt s annak nyolcz éves

fiát megölnék. A királyi kegyelmet s testvéri nagylelküséget oly sokszor hasztalanul gyakorolt fejedelm e hírre, mely előtte fölfedezteték, oly szenvedélybe jött, hogy fölgerjedésében Álmosnak s öt éves ártatlan fiának Bélának, kiszúratta szemeit.

Miután a kemény ítélet azonnal végrehajtaték, hasztalan követé azt nyomban a testvéri megbánás, s bár a király ez egyetlen, de örökös foltját történetének nem soká élte túl, halála nem tehette jóvá, mit az élő felgerjedt szenvedélye vétett, s nem szive vagy jelleme okozott. 1114 elején kínos főfájásban múlt ki a szilárd s oly fölvilágosodott Kálmán király, ki egyetlen vétkes cselekedete mellett is kétségtelenül legjelesb fejedelmek közé sorozható. A mellett, hogy az országban rendbe hozta a vármegyéket, az ispánokat, igazságszolgáltatást s adózási rendszert, világos értelme törvényileg kimondá azt is, hogy boszorkányok nem létezvén, azokat üldözni s ellenök perlekedni nem szabad. Koránál előbbre volt, s azért nem érték s magyarázták félre bölcs intézkedéseit, — de az utókor fölfogta s elismeré érdemeit, s nevét a történelem jelesei közé igttatta.

MÁSODIK FEJEZET.

A görög befolyás időszaka. 1114—1196.

II. István király.

1114—1131.

Az 1114-ben apja halála után megkoronázott István csak tizenhárom éves volt még, s így kiskorúsága idején Lőrincz, esztergami érsek és János nádor kormányoztak erélytelenül, Kálmán erőteljes uralkodása után. Velence annál inkább kapott az alkalmon, Dalmátország birtokára vágyva, s harczot indítván, oly hirtelenséggel tévé foglalásait, hogy 1116-ban Ordelafo Tulieri doge már Horvát- és Dalmátország herczegének czímezteté magát. A tétovázó kormány csak engedte folyni a dolgot, de 1117-ben István nagyobb se-
reget küldvén Dalmatiába, csakhamar visszafoglalta veszteségeit, s Velence birtokában egyedül Zára maradt, különben a magyar korona alá került ismét az egész tartomány.

A hírvágyó ifjú király Dalmátia visszafoglalása után majd Ausztriával, majd a csehekkel kezdett eredménytelen harczot, s nem aratott sem hasznót, sem dicsőséget. De az oroszok ellen viselt háborúban 1123-ban főkép Kiev ostrománál, hősileg viselte bár magát, mind a mellett az itt folytatott harcz is csak hasztalan vér-

ontás vala, melynek következése a magyarok részéről elkeseredés lőn a király ellen, ki hasztalan hírvágyáért nem kiméli népe vérét, s pártütés tört ki a táborban, melynek folytán István kényszerítve lőn hazatérni.

Míg a király künn háborúskodott, az alatt az országba néhány ezer kún család vándorolt be Tatár vezér alatt, kiket István a mai Kis-Kunságban telepített le. Az, hogy a kúnokat a magyarság közé olvasztá, minden esetre érdeme marad II. Istvánnak, de miután folytonosan köztök tölté idejét, s a legcsapongóbb életet folytatta, miután nem csak mellőzte a kúnok miatt a velők surlódásban jött magyarokat, de kegyetlenkedék is fellétek, még ezen érdeme is ellensúlyozva van, s oly elégtelenséget s lázongó zajt ütött az országban, hogy a megvakított Álmos életét féltve, 1127-ben szt. László leányához, Piroska (Irene) császárnéhoz futott. Nagybátyjának ezen tette miatt, annyira megbántva érzé magát István, hogy iszonyú kegyetlenségnek ment végére Álmos hívei felett, kik közül többen Görögországba menekültek, míg Álmos fiának, Bélának, holt hírét költötte Pál püspök s Otmár főispán, s a pécsváradi monostorba rejték őt, nehogy István boszujának áldozata legyen. Comnen János császártól István fenyegető üzenetek közt követelte vissza Álmosnak s híveinek kiadását, de ez mellőzván a válaszolást, feleségére a császárnéra hagyta, intené meg ő rokonilag a hivatásáról megfélemedezett királyt. Erre István hadat üzent a császárnak, mely változó szerencsével folyt mindaddig, míg 1129-ben Álmos meghalt, s az ellenséges felek megúnván a hasztalan költségeket s vérontást, végtére békét kötöttek.

E közben az országban bellázadás tört ki, melyet bár elnyomni még nem volt nehéz, mindazáltal a kicsapongásai miatt meggyűlölt király ellen megmaradt a nemzet elkeseredése. De István, ki rendetlen életmódja miatt idő előtt elbetegesedett, sőt az alig harmincz éves férfiú gyógyulásához remény sem igen volt, nagy aggodalommal eszmélt végre arra is, hogy ki legyen utódja, miután gyermekei magának nem voltak. Ekkor történt, hogy Pál püspök s Otmár főispán jelen gondolák lenni az időt, melyben fölfedezhetik, hogy Béla bár vak, de daliás ifju, s elrejtve él Pécsváradon. István könnyelmű szive megdöbbsen e fölfedezésre, s mintha apja egyetlen vétkes tettét kívánná helyre hozni, kapott az alkalmon, s az ifju Bélát azonnal udvarába hozatván, kormánytársúl nevezte ki, s a szellemdús, szilárd jellemű Ilonával, Uroz szerb fejedelem leányával házasítá össze.

Az elbetegesedett királynak ez volt utolsó intézkedése a közügyekben; súlyos baja ágyhoz kötötte őt, s a bűnbánó a kor szokásai szerint, szerzetes ruhát öltvén fel halála előtt, 1131-ben ki is múlt.

Béla, a vak.

1131 — 1141.

A természettől is szelíd jellemű, gyöngé Béla záróban neveltetvén, csak annál kegyesebb indulatu lön, s a kormányzást egészen átengedé nejének, Ilonának, ki mint szerető, de erőteljes jellemű asszony, a kor szelleméhez képest, első teendőjének tartá, boszút állni

mindazokon, kik férje vakságát okozták. Álmos régi párthíveivel e czélra szerződven, Aradra országgyűlést hivatott össze Ilona a király által. Midőn a világtalan Bélát neje felvezette trónjára, közrészvét tört ki a gyűlekezet ajkain. „Hű nép, urak és nemesek — kezdé most a királyné — Isten mindnyájatoknak adott szemet, hogy lássátok szent kezének alkotását: e szép világot, s az eget ragyogó napja, csillagai és holdjával; mi okozta, hogy egyedül urunk, királyunk van megfosztva szemei világától, s mindentől, mit ez által élvezhetne? Kiknek tanácsára fosztaték meg épen ő attól, mit mint ti, ő is Istentől nyert? s elfogják-e boszutokat kerülni a bűnösök?” A királyné szavait rettentő zaj váltotta fel, s a meghatott rendek fegyvert rántva, hatvannyolcz urat koncizoltak fel irgalom nélkül; kikről csak gyaníták, hogy Álmosnak s Bélának ellensége volt, annak esnie kellett.

De e kegyetlenség előbb megtermé káros gyümölcsét, mint kiszámítható lett volna, miután Bélától, ki abban épen nem vett részt, sokakat elidegeníte. A meggyilkoltak rokonai s barátai Oroszországba siettek, Boricsot, Predszlava fiát hívni be az országba, ki magát Kálmán fiának állítván, jogot tartott Béla koronájához. Bélának azonban Szobieszláv cseh herczegben, szinte akadt szövetségese, s így annak segélyével Borics kiűzeték az országból. De Boleszláv lengyel herczeggel a trónkövetelő másodszor is beütött hazánkba, s azt mindaddig háborgatá, míg viszont Béla és Szobieszláv az ő országát kezdék pusztítani, s reá kényszeríték, hogy elhagyja a magyar határokat.

Ez időtől fogva Béla békében kormányozott, nője,

a lelkes Ilona által gyámolítva. Hogy az országot halála utáni pártoskodástól megmentse, három fia között az örökösödést maga osztá fel. De uralkodásának az vala legnevezeteseb eredménye, hogy szellemdús feleségének szigorúsága s erőteljes jelleme megtörte a régi nemzetségfők utódainak nagy hatalmát, s annak omladványai között női kéz emelte felebb a királyét.

Némely adataink szerint, Béla, midőn neje meghalt, bújában, boritalra adta magát, s 1141-ben halt meg, tiz évi kormányzat után, koronáját legidősb fiára, Gézára hagyva.

II. G é z a.

1141—1161.

Géza körülbelül tiz éves gyermek volt, midőn apja halála után megkoronáztaték, addig tehát, míg felnőtt, az ország rendei nagybátyját, Belus nádort s az esztergomi érseket választák kormányzókká. Ezek első teendői közé tartozott, a dalmátokkal a legszerencsésebb egyezséget kötni, s azután, hogy az ismét nyugtalankodó Borics ellen biztosítsák az országot, a királyt Fruzinával jegyezték el, Izaszláv, orosz nagyherceg nővérével. Az elővigyázat nem is volt felesleges, mert Borics a magyarral ilyképen szövetséges orosztól nem nyerhetvén segílyt, a görög császárhoz folyamodott, azután az új cseh herceghez, s itt sem érhetvén el mit kívánt, végre az osztrákhhoz fordult segílyért. Ennek eredménye az lön, hogy Pozsony várát csakhamar elfog-

lalta. Birtokának azonban nem soká örvendhetett, mert az akkor már ifjává fejlődött Géza király, nagy sereggel átkelvén a Lajtán, nem egyedül e várat vette vissza, hanem megverte valamennyi ellenét, s Boricsot végkép elűzte országából.

Ez alatt a nagy tekintélyű clairvauxi apát fölizzgatta a szent föld visszafoglalására egész Európát, mint egykor amiensi remete Péter; s a fölkelte néptömegek roppant csoportokban indultak Palaestina felé. 1147-ben mindenfelé pusztítva és rabolva ment keresztül Konrád császár vezérlete alatt egy borzasztó nagyszámú sereg az országon, s nyomban ezután VII. Lajos király által vezetve a francia sereg vonult át, mely azonban kellő fegyelemben s 15 nap alatt tette meg útját, amazzal ellenkezőleg.

A nagy szárazság s terméketlenség, mely ekkor egész Európát nyomorral fenyegeté, hozta be az általános szükségben Holland és Fladriából azon szorgalmas s ügyes népet, melyet Géza különböző jogok s szabadalmakkal megajándékozva, részint a Szepességre, részint Erdély déli részeibe telepített, kik azután maig virágzó városokat alapítva, a föld- és bányamívelést, kézművek és kereskedést nagyobb tökélyben űzve, általánosán fejlesztették; de a magyar nemzettel oly nehéz volt összeolvadniok, hogy mai napig megtarták mind nyelvöket, mind nemzetiségöket.

Ezen időszakban az egykor hatalmas görög császárság már hanyatlásnak indult. Comnen Mánuel, az akkori görög császár nagy lelki tulajdonokkal fölruházott, dicsvágyó férfiú volt, ki erős vala a harcban, s ravasz a békében; ez, miután Ázsiából kiszorították,

Europában törekedett birodalmát terjeszteni, s Szerbiát egészen országába kívánva olvasztani, Magyarországra is szándoka volt védúri jogait kitárni. A hatalmas császár a szerb fejedelmet le is igázta már, ki Gézának atyjáról rokona volt, — ez hírért véve a közeledő vésznek, azonnal ellene indult hadseregével. A harcz annál nagyobb keserőséggel vette kezdetét, mert Manuel öccse, Andronik, a császár ellen fölingereltetvén, Gézához futott; István vezér pedig királyi bátyja ellen viselve keserüséget szívében, Manuelnél keresett menhelyet; az elégületlen rokonok tehát egyik a császárt, másik a királyt saját czéljai eszközévé kívánva tenni, csak ingerelték. A megkezdődött csata majd az egyik, majd a másik részre nézve volt kedvező, s tartott mindaddig, míg Manuel, országában belzavargás ütven ki, a magyar királylyal békét nem kötött. Békülése azonban nem volt őszinte, miután a király két öccsét, István és László hercegeket folytonosan ingerlé Géza ellen.

De mindamellett, hogy elég nyugtalanság s baj között folyt uralkodása, Géza mégis annyi tapintattal s szelídséggel kormányzott, hogy 1161-ben bekövetkezett halálát, őt valóban szerető, s utána szívéből gyászoló nemzete, igazán mélyen fájlalta. Követője a trónon négy fia közül a legidősb, István lőn.

III. István, II. László, IV. István.

1161—1173.

Az alig 12 éves István megkoronáztatása után a ravasz Mánuel, alkalmasnak találta az időt régi terve kivitelére, s hogy Magyarországot csakugyan főuri hatalma alá vethesse, két védenczét, Istvánt és Lászlót nagy sereg élén Szerbiába vezette, fenyegetések közt kívánva a magyaroktól, hogy fogadják István vezért királyokúl, miután régibb adatok szerint a meghalt király után nem annak kiskoru fiát, hanem testvéröcscsét illeti a trón. Erre a magyarok válasza, szabad nemzet-hez volt méltó. Ily szokást hazájukban érvényesnek el nem ismertek, s kijelenték, hogy István vezért, ki mint idegen fejedelem hűbérese tart számot a trónra, uralkodójokúl soha el nem ismerik.

Mánuel ez üzenetre az ország határait azonnal megtámadta s átlépte, mielőtt III. István sereget gyűjthetett volna. Ez megijeszté a magyar rendeket, kik hosszú háboruskodástól tartva, végre azt üzenték Mánuelnek, hogy sógorát, István vezért ugyan nem, hanem annak öcscsét, László vezért, elfogadják királyokúl. Mánuel nem tartván tanácsosnak szélsőségig vinni a dolgot, megnyugodott e választásban, István számára azonban az ország harmadát kieszközölte. A törvényes király, III. István, magát ekként elhagyatva látván, a püspökök nagyobb részétől kísérve, Pozsonba vonúlt.

De László nem ült soká a bitorlott trónon, fél év multán, 1162 elején meghalt, alig hagyva más emléket a névnél, királyságának. Most István vezér, görög

segély által elfoglalá a trónt, s hatalmát kegyetlenkedéssel kívánta feltartani. A nemzet azonban törvényes királyához, III. Istvánhoz csak annál inkább ragaszkodván, általános lázadásban tört ki. IV. István tehát sógorához, Mánuelhez folyamodott segélyért, s neki adót ígért s hűséget, ha megszabadítja ellenségeitől. De bár Mánuel azonnal meg is jelent, IV. István veszedelmének épen ez volt okozója, mert a magyarok hírét véve királyhoz nem illő eljárása- s hamislelkűségének, úgy meggyűlölték őt, hogy egy értelemmel állottak III. István mellé, ki jelentvén a görög császárnak, hogy készek mindenre inkább, mint védenczét uralkodójokúl tekinteni.

Mánuel újrolag meggyőződván a nemzet ellenszenvéről IV. István irányában, nehogy magától is elidegenítse, ravasz szelleméhez hiven, barátságot színlelt. III. Istvánt, mint mondá, magyar királynak fogja elismerni, de azon feltétel alatt, hogy Béla herceget, a király öcsesét, vele Konstantinápolyba bocsássák, kit, hogy örökösévé teghessen, leányával fog összeházásítani. A király s hivei örömmel fogadták e békés s a jövőre fényes összeköttetést ígérő ajánlatot, s Béla azonnal elbocsátaték. De a ravasz császár azért koránsem hagyott fel fondorkodásával, miután seregének egy részét, visszaindultában, István herczegnél hagyta, hogy ennek legyen mivel háborognia. Erre azután már a bizalmát veszített III. István a német császárt és cseh királyt szövetségesekül szóllítá föl, s főkép az utóbbi segélyével kiverte az országból Mánuel. Alig vonultak azonban vissza hazájukba a cseh seregek, midőn Mánuel a kötött békét ismét megszegte, IV. Istvánt új sereggel

küldvén öcsce ellen. De az ifju hős király, hirtelenében összegyűjté hadait, s oly váratlanul ütött elleneire, hogy IV. Istvánt Zimony várba szorítá, hol az váratlanul meg is halt. Manuel azonban most sem tudott pihenni, s a harc közte s III. István között mindaddig folyt változó szerencsével, míg a magyarok kénytelenek lőnek visszahuzódni, s veszteségeket nevelte még a felbátorodott Velenceze támadása is, mely kapva a magyar király elfogultságán, visszafoglalta Dalmatia negy részét.

De ha veszteséget szenvedett is III. István, az ország függetlenségét mindazáltal szilárd, férfias kézzel tartá a cselszövényes Manuelnek ármánya s fegyvere ellen, s nagyobb csapás akkor alig érhetne volna a nemzetet a nagyreményü, alig 24 éves királyi ifju halálánál, mely egykorú írók adatai szerint 1173-ban, mérreg által történt, s bizonyosan Manuel kezétől származott.

III. Béla király.

1173—1196.

A pártokra szakadt ország István halála után két részre oszlott, a nagyobb fél Bélát akarta királynak választani, ki Manuel udvarában nyerte nevelését, a másik pedig, melynek élén maga az özvegy Fruzina királyné állott, Béla anyja, Gézátkivánta trónra emelni, mivel az anya inkább huzódék ifjabb, s önmaga által nevelt fiához, pártja pedig a szemei előtt fejlődött

Gézához, a ki a hazában nőtt fel, nagyobb reményeket kötött. De Bélát maga Manuel császár vezette az országba, s az érte indult követek már útban találták, s bár az esztergomi érsek, Géza pártján levén, őt megkoronázni nem akarta, a kalocsai érsek a pápa jóváhagyásával, véghez vitte helyette a koronázást.

Béla annyi magas fejedelmi tulajdönt, oly erőteljes szellemet tanusíta, finom, lovagias szokásai s modora mellett, miket a mivelt görög udvarnál sajátított el, hogy csakhamar megnyerte még az ellenpártnak is nagy részét. A papság kezdetben idegenséggel viselték Béla ellen, attól tartván, hogy az ő hit iránt fog hajlammal viseltetni, de miután jogait biztosította, s a római vallás pártfogásáról meggyőzte, az összes papság is egyszerre meg vala nyerve.

De Géza herczeg, s talán még inkább Fruzina királyné, nem oly könnyen mondott le a trónról, s 1175-ben előbb Ausztria, később Csehország segélyét kérte föl jogai kivívására. Béla meggyőződén, hogy a veszélyes hazai mételynek, a pártoskodásnak itt csak szigorral lehet véget vetni, nem csak a pártvezetőket büntette meg példásan, hanem magát anyját is tisztes őrizet alatt tartá mind addig, míg az özvegy királynénak saját kívánatára, Görögországba kísérteté; szerencsétlen öcsését pedig, ki Szobieszláv cseh fejedelemhez menekült, s kiadaték a magyar király kívánatára, fogságba tétette, honnan ez csak tíz év múlva szabadulhatott ki.

Béla uralkodása első éveit, a haza belügyeinek rendezésére fordítá; helyre hozta a törvényhozást s igazságkiszolgáltatást. S mivel a királyi méltósággal nem tartá egyezőnek azon szokást, hogy minden magány s

nyilvános ügyek élőszóval tárgyalattak, s a felek minden panaszt élőszóval adtak elő a királynak, Béla a görög kormány példájára, udvari cancelláriát állított fel, melyben azontúl minden köz- és magán ügyek írásban tárgyalatnának, s írott szavak foglalják magokban az ítéleteket, s a birtokot is írás biztosítsa. Eféle rendeletek életbeléptetése által, a közigazgatás mind inkább elveszté ázsiai színét, s europaibb alakot öltött magára. Az udvari főtisztviségeket is valószínűleg a keleti fényhez szokott Béla kezdé felállítani, de nem fordított kevesebb gondot az ország társadalmi s anyagi érdekeire sem. A nép nagy része azon időben még csak sátorok alatt lakott, s többnyire egyedül állattenyésztést folytatott. Béla a népet állandó lakokra szorítá, s a görög építkezés példájára, díszesebb házakat s városokat építtetett. E mellett minden módon igyekezett a földmívelést, ipart s műveltséget terjeszteni.

Béla, míg Mánuel élt, nem háborgatta őt Dalmátia birtokában, de midőn 1180-ban a császár meghalt, azonnal visszafoglalta azt, sőt 1182-ben még Zárát is meghódoltatá, mely Velenczét oly régtől fogva uralta. Velence a szigeteket s tengerpartí városokat minden módon vissza akarta ugyan foglalni a következő években, de hasztalanúl, mivel azok magok is inkább kívántak a magyar királytól függeni, ki előnyét ohajtá kereskedelmöknek s feltartá jogaikat, mint a zsarnok Velenczétől. Egész tartomány magyar uralom alatt maradt tehát, bár II. Fridrik császár 1188-ban békekötést eszközölt ki két évre Béla s a köztársaság között.

Míg azonban folyt a harc a tengerparton, Bélának egyéb hadviselése is voltak. Mánuel örököseit védel-

mezte egy felől, míg a bitorló Andronik megölvén őket, Bolgárországba tört be hadával, s Andronik helyébe Izsákot segítvén a trónra, Mária nevű leányát feleségül adta neki. Másfelől pedig a pártokra szakadt Halicsot hódítá meg, s kormányára második fiát, Endrét ültette, ki azonban nem soká bírhatta a tartományt, miután őt az ellenpárttól behívott lengyel Kázimir kiűzte. De a lengyel urak mindamellett is kieszközlék, hogy újabb harcz nem vette kezdetét, s Halicsnak Jaroszlavics Wladimir csak a magyar korona főurasága alatt lehessen birtokába.

Ezalatt künn, a keresztes háború változó szerencsével folyt, Jeruzsálemet majd a keresztények foglalták el, s ott királyságot állítottak, majd a mohamedánok lettek uraivá. Miután III. Kelemen pápa ösztönzésére ismét seregenként zarándokoltak a népek a sz. földre Béla uralkodása alatt Magyarországon ismét keresztű, vonult több rendbeli keresztes csapat. A buzgó királyl nem csak maga is fogadást tön egy ily alkalommal, hogy Krisztus koporsójáért küzdeni fog, de Géza öcsését is kibocsátá fogságából, s neki szívéből megbocsátva, dús ajándékkal utasítá őt is a szent földre. Géza eltávozott, de Béla király nem válthatta be fogadását, bár a hadjáratra minden készületeket megtett, miután halála 1196-ik év tavaszán bekövetkezett. Halála előérzetében, Imre fiát, kit még 1185-ben megkoronáztatott tevé országainak örökösévé, Endre fiára pedig nagy kincseket hagyott, az ország harmada helyett, keresztfogadalmának beváltásával együtt.

Béla uralkodása alatt az ország mind jólétben mind műveltségi tekintetben előre ment. Miután első nejét

Mánuel császár feleségének nővérét, elveszté, s 1186-ban Margittal lépett másodszori házasságra, Fülöp francia király nővérevel, a királyné által nemcsak az országot hozta Franciaországgal szorosabb összekötetésbe, de az udvarhoz finom francia szokásokat is, melyek elterjedtek lassanként a nemesi osztályok köreibé. Béla korától fogva kezdé a tudnivágyó magyar ifjúság a párizsi főiskolát látogatni s érzeni a tudomány szomját. A sz. gotthardi apátságot is Béla alapítá, s behozta a ciszterciek szerzetét. Minden tekintetben eredménydús 23 év volt az, melyet Béla király töltött a magyar trónon, erélyes szívének magas törekvéseit siker jutalmazta, mert hiszen bár első ifjúságát kénytelen vala külföldön tölteni, de visszahozta azért hazáját szerető, hű szívet, s mit künn tanult s tapasztalt, azt mind csak honának kívánta javára fordítani.

Imre és III. László király.

1196—1205.

Alig foglalta el Imre király a trónt, midőn Endre a sok kincset, mit apja kereszthad gyűjtésére hagyott reá, egészen másra kezdé fordítani.

Többnyire minden, különösen gyengébb jellemű férfiúra eldöntő befolyást szokott gyakorolni család-élete, felesége, s gyakrabban történik, mint némelyek elismerni akarnák, hogy házassága válik életének szerencséje vagy szerencsétlenségévé. Ha a nő, kit élete társnéaúl választta, olyan, minőnek az asszonynak lennie

kell : hű megosztója örömei- s keserveinek, dicsősége- vagy bukásának, de mindamellett is csak feleség és anya, ki arra van hivatva, hogy férje gondjait gyöngédséggel, szeretettel simítsa el, s gyermekeit szent anyai hűséggel nevelje s ápolja, az állítsa bár trónra, koronás férj mellé a végzet, vagy jámbor földmivelő szerény kis kunyhójába, az sem fenn, sem alatt, boldogságnál egyebet nem terjeszthet maga körül, s férje előtt nyitva hagyja a nyilvános élet terét, hogy rajta állásához mérve s a szerint működhessék, a mint tehetségei s önszellemé sugalják.

A gyöngé Endrének is felesége, a nagyravágyó merani Gertrud volt szerencsétlensége. E nő, kinek kárhozatos befolyása férje által egész hazára terjedhetett, ez asszony, ki felett maga a történelem törte el szigorú birói pálcáját, szinte bizonyosága marad egész világ előtt: hogy a természettől oly gyöngének alkotott asszony, kit arra látszott hivatni sorsa, hogy ótalmazás nélkül magát feltartani se lehessen képes, hajlamai s állása szerint, nem csak a jóban, de a roszban is nem csupán egyesekre s családjára nézve, hanem egész nemzetnek is lehet angyala vagy ostora.

A gőgös, nagyravágyó Gertrud kieszközölte, hogy férje megfélekedezzék haldokló apja végkívánatáról, elfeledje honfiúi, testvéri s alattvalói kötelességeit, s a kereszthadak gyűjtésére fordítandó kincseket arra használja, hogy királyi bátyját megbuktatva, elfoglalhassa annak trónját. A gyanútalan Imre király csak akkor vette észre öcscse hűtlenségét, midőn ez, az összeszedett nagy sereggel egyszerre csak elfoglalta egészen fel a Drávaig, Horvátországot, s onnan Dalmátia ellen

fordulva, azt is meghódítá, szétverve mindazokat, kik Imre híveinek mutatkoztak. A király e hírek folytán szinte sereget gyűjtött ugyan, de kerülvén, hogy testvér testvér ellen harczoljon, s magyar kéz ontson magyar vért, a pápához folyamodék azon kérelemmel, intené meg Endrét, s eszközölné ki, hogy az, apja végkivánatát s szent fogadalmát betöltse. Kinek azonban önlelke nem tiltá annyi szentnek tapodását, az a pápai parancsot, sőt átkot nem vette tekintetbe.

Ekképen rá levén kényszerítve a király a hadviselésre, zsoldosokat fogadott, hogy pártját nagyobbítsa, bár a koronajószágokat kelle e végre elzálogosítani, s megtámadta bitorló öcscsét. A csata eredménye a király győzelme lőn, a megszaladt Endre, Lipót osztrák herczegnél keresett menedéket. De a keresztes hadakra készülő német fejedelmek 1200-ban békét eszközöltek ki a testvérek között. Most a király öcscsének szivéből megbocsátva, vele együtt foglalta el Szerbországot, melyhez jogot tartott a magyar korona, II. Béla felesége után. Egyéb hadviselése is voltak ez időben Imre királynak, miután Velence Zárát ismét elfoglalta, mit birtokában is tartott, míg Dalmátia többi részei megmaradtak.

Alig vette észre Endre, mi sok baja van bátyjának kül hadviseléseivel, midőn neje biztatásaira felhasználva az alkalmas pillanatot, benn a hazában a főurak és papság között ismét pártot szerzett magának. A jó, de gyöngé király kormányja sok elégtelenséget szült a nemesség között, kik Endrében több erőt véltek látni, míg a papság jogai fölött élt vitában a királylyal, bár maga a pápa ismervén Imre buzgóságát, igen óhajtá,

hogy a magyar király a kereszténység ügyét gyámolítani, a szent földön is megjelenjék s harczoljon, s a király fia, László is a pápa engedelmével koronáztaték meg. Így állván a dolog, Endrének nem volt nehéz megnyerni az ország nagy részét, mit annál nagyobb elkeseredéssel igyekezett tenni, mivel Imre kis fiát 1203-ban utódává nevezvén ki, s megkoronáztatva, az ő reményét az uralkodásra megsemmisíté. A két testvér ellenséges hada a Dráva mellett vala fölállítva, Endre adakozásaira s nagy ígéreteire azonban, a király táborának nagy része Endre seregéhez pártolt. Imre meggyőződván, hogy menekülés itt különben sem lehet számára népe maradványával, a rendkívüli pillanatban rendkívüli bátorságtól megszállva, elhányta fegyvereit, s kezébe kis vesszőcskét véve, ily szavakkal indult a pártütők sorai közé: „meglátom, ki meri fölkent királya ellen emelni szentségtörő kezeit.“ A meglepett tábor ámulattal nyitott utat a fegyvertelen király előtt, ki méltósága érzetében egyenesen pártütő öcsce felé tartott, s őt kezénél fogva megragadva, kivezette saját serege közül, s elfogatván, Kuna várába záratta. A király nem várt eljárása oly nagy hatást gyakorolt a lázadók felett, hogy lelki felsőbbbsége előtt hódolva, kegyelmet kértek, a hűségi esküt újonnan letéve. Merani Gertrud, Endre neje, ki e testvéri viszálykodásokat előidézte, visszaküldeték hazájába.

Endre fogságának a király elbetegesedése vetett véget, ki halála előérzetében, nem csak szabadon bocsáttatá öcscsét, de nagylelkűség s bizodalom által kívánva őt fia számára megnyerni, a kiskorú Lászlónak gyámjául nevezte ki.

Endre azonban visszahívott nőjének sokkal inkább volt hatása alatt, minthogy haldokló bátyja nemes bizalma, vagy a királyi gyermekre felügyelő pápa intései használhattak volna nagyravágyó tervei ellenében. A királyi czímet azonnal felvevé, s Lászlónak apja után örökölt kincseit lefoglalta, míg Imre özvegyét, Constantia királynét minden befolyástól megfosztá. Ehhez járult még merani Gertrud ármánykodása is a gyermek király s anya-királyné ellen, ki 'miben csak lehetett, megbántá Constantiát. Végre annyira ment Gertrud üldöző gyűlölködése, hogy az özvegy királyné sem magát, sem fiát, sem a koronát nem érzé többé közelében biztosságban, s 1205-ben ezekkel együtt Lipót, osztrák herczegnél keresett menedéket. A herczeg kész leende Endre ellen fegyverrel is megvédeni az anya s apátlan gyermek jogait, midőn László váratlan halála más fordulatot adva a dolgoknak, a harcz oka megszűnt, s Endrével békét kötven, a koronát is visszaadta. Constantia ezután visszaköltözött Aragoniába, s kevés idővel később házasságra lépett II. Fridrik császárral, Endre pedig még 1205-ben megkoronáztatta magát, s tért nyitott a nagyravágyó merani asszony dicsvágya s ármányos lelke gonoszságinak.

HARMADIK FEJEZET.

A nemzetiség felébredése s biztosítása az alkotmányoknak.

II. Endre király.

1205—1235.

Midőn hazája történetét áttanulja a lelkesült fiatal leányka, bizonyosan minden asszonyi névre, melyet a komoly történelem lapjain olvas, feldobog keble, s érdekekkel, sőt áhitattal kívánja felkutatni, vajjon a gyöngé nő mit kereshet, mi szerepet foglalhat oly helyen, hova igazság szerint csak férfiak illhetnének.

És pedig a hazák történeteiben asszonyok is szoktak néha fontos szerepet vállalni el, s a gyöngé lény, ki a természettől csak arra látszék hivatva, hogy családi körét szeresse s boldogítsa, egész hazára gyakorolhatja hatását, s ha trónra juttatá őt végzete, lehet egy nemzetnek anygala vagy — átka.

Hogy sokat sülyedt s szenvedett e hon a gyöngé jellemű Endre király uralkodása alatt, följegyezte a történelem.

Maga az udvar járt rossz példával elől, hogy ne hanyatlottak volna hát az erkölcsök s szokások? A király sógorai játszva üzték a bűnt, s méltatlankodtak a hazahű fiai felett; az udvari főhivatalokat érdemetlen idegenek foglalák el, s a mellözött, elégtelen magyar főurak közül egyeseknek a gyöngye király kárpótlásul számos koronai s várjavakat, sőt egész vármegyéket ajándékozott, s ezáltal csak hatalmukat emelte a túlságig, az alsóbb szabad osztályok jogainak romjain, s nem eszközölt engesztelődést. A közjövedelmeket haszonbérlo zsidók s görögök rakták zsebre, s a minden oldalról sanyargatott nép nyomora, az udvar rendkívüli fényüzése mellett, annál hangosabban kiáltott ég felé.

S ki okozta mind ezt? ki volt ezerek szenvedéseinek oka s átka e hazánknak?

Egy asszony; Endre király gonosz lelkű hitvese, Gertrud királyné, kinek nevét s tetteit borzadva látjuk megörökítve a történet lapjain.

Gertrud királyné idegen volt, s gyűlölte a magyart; udvarát német rokonai s külhoni kegyenczeivel tölté be. Fivéreit, Berthold és Eckbertet az országba hívta, s még az ifjabbat kincsekkel tette dúsgazdaggá, az idősbet, a tudatlan, rossz erkölcsű Bertholdot, a király által kalocsai érsekké nevezttette ki, sőt azt is keresztül vitte, hogy ez érdemetlen miatt a köztisztelenben álló Bánkbán megfosztassék horvátországi bánágától, s a bánág is Bertholdra ruháztassék. A királyné fényüzése is oly rendkívüli volt a mellett, hogy adósságból adósságba keveredett a király, s nemcsak a koronajóságokat, de az adót s tizedet is haszonbérbe

kellett adnia zsidók s mahomedánoknak; kik ezután kedvökre nyomorgatták s húzták a szegény védtelen népet. De a magyarok által méltán gyűlölt Gertrud királyné bűneinek poharát színig megtölté azon sérelem, melyet Bánk fiatal nején, a királyné tudtával ennek öcsce elkövetett, míg Endre a visszaszerzett Halicsba időzött, második fiát, Kálmánt megkoronáztatni. A megsértett s keserített, büszke Bánkbán vezérlete alatt összeesküvés tört ki tehát a királyné ellen, mely összeesküvést még a buzgó esztergomi érsek is helybenhagyott, s a pártütők megrohanva a királyi palotát, a vétkes Gertrudot leszúrták. Eckbert csak futás által menekült meg a királynééhoz hasonló haláltól, míg Berthold Németországba menekült a királyné kincseivel.

A gyöngé király a szörnyű hír hallatára visszasietvén Halicsból, mindent a legnagyobb zavarban talált. Képtelennek érezve magát a rend helyreállítására, kuszált lelki állapota eszébe juttatá ifjúkori fogadását, s végre eltökélé komolyan a szent földre zarándokolást. Az ország kormányát s gyermekeit, János, esztergomi érsekre bízva, nagy sereggel vonult Palaestinába. Ott azonban sokkal inkább vala áhítatos zarándok, mint ellenséges hadvezér, s három havi távollét után, bejárva azon helyeket, miket Üdvöztőnk látogatásai szentelének meg, visszavezette hadait, utjában sok viszontagsággal küzdvén, hazájába.

Honn, a legnagyobb zavart találá. A főurak s papok hatalmasbjai törvénytelenségre s visszaélésekre használák erejüket. A kincstár üres vala. A nép nyomorult. Az általános bajt nem kevésbé nevelte azon kö-

rülmény is, hogy a halicsi rendek elűzték a kiskorú Kálmánt. Hogy fiát fegyveres erővel állíthassa vissza helyére, kénytelen lőn Endre az adót s más korona-javakat több évre újlag haszonbérbe adni, s hogy nyerhessen fegyveres segílyt a várispánoktól, engedelmet adott nekik várjobbágyaikat saját jobbágyaikká tenni, más szóval, megfosztani őket minden jogaik- s szabadsalmaiktól.

Ennyi jogtalanság felkölté a nemzet jobbainak hazafiságát, s a lelkes Béla körül gyűlvén össze, a király legidősb fia körül, tőle kívántak felszólalást Endre törvénytelenégei ellen. Béla el is követett mindent e részben, mi tőle telt, de mindössze is csak a király elkeseredését eszközölheté, ki fiát pártütőnek nevezé buzgalmaért, s büntetésül forrón szeretett nejétől akarta elválasztani. Béla erre nem annyira apja, mint Endre gonosz tanácsosai miatt fegyvert ragadott, s csakhamar nagy hadi erő állott rendelkezésére s pártján. S a polgári háború csaknem kitört, az apa és fiú ellenséges hadai 1222-ben már szemben állottak egymással, de a papságnak még sikerült békét eszközölnie, s a király a Béla pártjától sürgetett országgyűlést kihirdetve, megadni ígéré a nemzet kívánatát.

Az 1222-ik év egyik legnevezetesebb éve lőn hazánk történetének, mert ezen évi országgyűlés lőn ama híres oklevél alkotója, az úgynevezett arany bullának, mely szent István törvényeinek, a magyar alkotmány-nak, s a nemzet jogos szabadságainak alapját képezi. E szabadságlevélben erősíti meg a király a nemzet jogait, s felhatalmazza a nemzetet, hogy ha ő vagy maradéka vétkeznének ezen törvények ellen, a nemzet hűtlenség

bűne nélkül, ellenmondhasson, s fegyverrel is ellenszegülhessen. Ez oklevélre a királyok, trónra lépve, esküt tőnek le, mely hét példányban íraték le, s azok közül egy a királyi levéltárba, másik a nádorispánéba, harmadik az esztergomi érseknél, negyedik a kalocsai káptalannál, az ötödik és hatodik a templom és János vitézeknél, s a hetedik a pápai levéltárba őrizteték.

De a megalkotott üdvös törvények alkalmazása, ezer akadályra talált. A köznyomornak egyszerre még az arany bulla sem vethetett véget. Azon főurak, kik törvénytelen adományokat bírtak, nem akarva birtokait elveszteni, a többiek ellen ingerlék a gyönges és eladósodott királyt; névszerint kivétettek bár a jövedelmek a zsidók kezéből, de az adószedők mellett ezek maradtak tovább is segédek, s csak nyomorgatták tovább is a szegény népet. Béla újlag szót emelt, s talán ismét fegyverre került volna a dolog, ha Endre Erdélyt át nem engedi fiának, hol Béla erélyére legnagyobb szükség vala. Alig távoztak azonban a lelkes ifjú a gyönges király mellől, midőn Endre az arany bullát s esküjét maga is megszegte, az ármányos Dénes nádor tanácsára ismét haszonbérbe adva a közjövedelmeket zsidóknak s mahomedánoknak. De ezúttal a főpapság is nyíltan felszólalt ez eljárás ellen, s Róbert érsek pápai engedelemmel egyházi átok alá veté a királyt s híveit. A zaj, mely e miatt a hazában lábra kapott, megrendíté Endrét, ki az egyházi tilalom megszüntetéseért azonnal a pápához folyamodott, s új hitlevelet adván ki, az arany bullát megerősíté, s megesküvők megtartására. Alig vonatott ezután vissza az egyházi büntetés, midőn

a gyöngye királyt a halál fogadta karjai közé, 1235-ben. Endrének három nejétől hátramaradt gyermekei Bélán s Kálmánon kívül, ki halicsi, s később horvátországi király volt, még István s Erzsébet nevezetese, kik közül az elsőnek fia III. Endre lőn az utolsó Árpád-házi király, Erzsébet pedig a szentek közé soroztatott még anyja életében.

NEGYEDIK FEJEZET.

Az utolsó Árpádok alatt a haza szenvedései.

IV. Béla király.

1235—1270.

A szilárd lelkű Béla király vas kezekkel ragadá meg a kormányt, s első teendője volt az arany bulla rendeleteit érvényesíteni, a nélkül, hogy bár kire tekintettel lett volna. A gonosz Dénes nádort, s apja többi rossz tanácsosait szigoruan megbüntette, s a végre hirdetett országgyűlést, hogy az elidegenített várjavak az e végre kinevezett bírák által visszavétethessenek.

A király kérlelhetlen szigorú s erőteljes kormánya az urak önkényéhez szokott részét annyira felingerlé Béla ellen, s az előbbi gyöngé kormány alatt fölforgatott rendjog és kötelesség viszonyai annyira sülyeszték már a nemzetet, hogy Fridrik osztrák herczeg kínálta-ték meg a magyar trónnal, ki azonnal meg is jelent pártjával egyesülve, megtámadni Bélát. A törvényes magyar király azonban honn érezé magát, s a herczeget pártjával együtt keményen megverte, magát pedig másodszor is megkoronáztatva, annál nagyobb szilárdsággal folytatta, mit oly erélylyel kezdett meg.

De minél több erőt fejtett ki üdvös átalakítási

munkáját illetőleg, a keserűség annál inkább nőtt ellene, az önkényhez szokott urak annál inkább keresték az okot a lázadásra.

Ily viszonyok közt kért Kuthen, kun király hontalanná vált népe számára, mely mintegy negyvenezer családból állott, hazát s lakhelyet a vendégszerető magyartól. E népet a nagy hatalomra jutott mongol-tatárok verték ki honából, a mongol-tatárok, kikre nézve szűk lőn már Ázsia, s nyugot felé Európába is betörve, itt is teljes vadsággal pusztíták s gyilkolák a kisebb nemzeteket, s raboltak és gyujtogattak, hogy nyomukban mindenfelé pusztulás maradt.

Béla a hontalan kun népet befogadta, s a Duna s Tisza között telepítvén le, azon reménynyel biztató magát, hogy hazája ily módoni népesítése, nem csak saját erejét fogja nevelni, de a tatárok ellen is hasznos szolgálatot hozhat, ha ezek, mitől méltán lehetett tartani, Magyarországot is meglátogatnák.

Hogy a király nem hiába tartott a tatároktól, csak hamar bebizonyúlt, ki értesülve a vad csorda közelítése felől, azonnal fegyverre szállítá föl, a nagy veszély nevében, a nemzetet. De hasztalanúl. Egyik fél nem hitte a rossz hírt, s kényelmesebbnek találá a pihenést, midőn tenni kellett volna, a másik fél pedig el levén keseredve a király szigoráért, szinte kapott az alkalmon, mely az erélyes fejedelmet kényszeríteni fogja az elégtelen uraknak kedvét keresni. A nemzet jobbjai azonban most sem hagyták el királyukat, s nem veszték szemeik elől a haza veszedelmét, ennek köszönheté Béla, hogy mintegy 60 ezernyi sereg élén a tatárok ellen siettetett.

De alig ütött be a vad sereg, alig kezdé pusztítani, gyújtogatni a széleket, midőn azok, kik a kunok megtelepítését rossz szemmel nézék, azon hírt költötték ellenök, hogy ők készíték a tatárok számára előre az utat. E hír a zavar pillanataiban oly nagy ingerültséget szült, hogy a kunokat azonnal üldözni, gyilkolni kezdék, sőt magát Kuthent is megölték. Erre az üldöztek elkeseredvén, a tatárokhoz szegődtek, s velök együtt dúlták s pusztíták ők is e szegény hazát.

Sok baj s fáradság után gyűjté össze Béla maroknyi seregét, mert 60 ezer ember a tatárok kifogyhatlan s meg nem számolható hada ellen, valóban alig volt egy maroknyi. A két sereg találkozása a muhi pusztán történt, Borsod s Gömör megye határainál, mely közül, hogy a vesztes fél csak a magyar lehetett, előre tudhatta mindenki, bár mi hősileg s vitézül viselte is magát mind a király, mind öcsese, Kálmán herczeg, ki halva s maradt a csatatéren. A vad tatárhad tehát előzőnlé minden irányban az országot, pusztított, gyújtogatott és gyilkolt, szilaj kegyetlenséggel üldözé a népet, mely barlangokba s erdőkbe rejtőzve, igyekezett menekülni. Lakatlannak, kipusztultnak látszott egész haza, 15 mértöldet is el lehetett menni, a nélkül, hogy emberi lény felfedezhető lett volna, s a parlagon heverő, munkátlanul hagyott szántóföldek itt-amott ragadozó madarak prédáival, emberi hullákkal lepve, oly szomorú képét mutatták fel előre a várható inségnek, melyet leirni alig lehetne.

Másfél évi szörnyű pusztítás után végre kitakarodott az országból a tatárság, s midőn Béla király menedék helyéről, a Dalmát szigetekről visszatert, még

az ő férfias, hős lelkét is megrendíté a leirhatlan nyomor és pusztulás, melyet a kevéssel előbb virágzó hazában talált. De a szilárd jellemű fejedelem nem csüggedett azért, itt tenni kelle rögtön, hogy a bajon segíteni lehessen, s ő tett s intézkedett is azonnal. Rejtekeiből előhivatta a népet, külföldről élelmi szerekről gondoskodott, a Bolgárországba menekült kunokat visszahívta, s előbbi helyökre telepíté le, hogy mind ők, mind a szomszéd országokból behívott lakosok, népesíthessék hazáját. A csüggedőket bátorítá, a fáradozókat önnön példájával lelkesítette; szóval, újjá teremté a hazát, mely szellemének hatása alatt, ismét emelkedni kezdett.

Miután országában a rendet helyre állította, Fridrik, osztrák herceget vonta először számadás alá, ki szerencsétlensége napjain, midőn a menekvő magyar király, nála keresett védhelyet, őt fogságra vetette, s mindaddig szabadon nem bocsátá, míg magát Béla megmentett kincseivel s néhány határszéli megye átadásával ki nem váltotta. Hogy a rossz szomszédot megbüntesse, harczra kelt, visszafoglalandó a magyar megyéket. Fridrik nem csak hogy maga is elesett e harczban, de Stiriát, egyik tartományát is elfoglalta Béla, melyet azonban később Ottokár cseh király foglalt vissza, ki Austriának is ura lön.

Béla azután ismét országa szervezéséhez látott, s rendbe hozván a honvédelmet, erősségeket építtetett, több városokat falakkal kerített körül, hogy a betörni kívánó külellenség előtt az út lehetőségig el legyen zárva.

Előre látása nem történt hasztalanúl, a tatárok

következő évben ismét beütöttek, de a magyar király készen fogadta őket, s ötvenezeret levágva közülök sergével, a többit úgy megszalasztotta, hogy ismét betörni, nem igen jöhetett többé kedvök.

S most, bár a viszály lecsillapult, s külellenség nem fenyegeté a hazát, még sem élvezhette az állandóan a nyugalmat. 1262-ben Béla király s idősb fia, István között, viszály támadt, ki nem érvén be az ifjabb király czím mellett Erdélylyel s a moldvai kunsággal, melyet apja neki ajándékozott, feltámadt több alkalommal ellene. Fia hálátlansága mélyen megkeseríté a királyt, s bár több évi viszálkodás után, 1267-ben végre teljesen kibékültek, mindazáltal az apai szíven ejtett seb nem volt oly könnyen begyógyítható. S midőn 1269-ben a király második s kedvencz fia, Béla, kora sírjába szállott, s ezt kevés idő múlva a szerető anya, Mária királyné is követé, az elaggott király oly mély fájdalomba merült, mely 1270-ben őt is sírba vitte.

Béla király kilencz leánya közül három lön nevezetes: Margit, Erzsébet és Anna. Az első, a nevén nevezett Margit szigetén apáczává levén, a szentek sorába emeltetett; a második házasságra lépván bajor Henrikkel, Otto királynak lön anyja; a harmadik pedig a később királylyá választott Venczelnek volt nagyanyja.

V. István király.

1270—1272.

V. István uralkodásának rövid ideje többnyire azon harczból állott, melyet Ottokár cseh s osztrák fejedelemmel folytatott némely családi kincsek miatt, miket Anna húga, Ottokár napa, vitt vejéhez, Béla király halálával. Miután István hasztalanul követelte vissza szökevény testvérhúgát s az eltulajdonított kincseket, 1270 vége felé betört Stiriába, s annak s Ausztriának egy részét elpusztítva, 1271-ben békét kötött, semmit nem nyerve, miután a habsburgi Rudolftól is háborúval fenyegetett Ottokár, visszaadni ígéré a kérdésben levő családi kincseket.

E békekötés után István a belügyekre fordította figyelmét, s több üdvös rendszabályt hozott, míg habsburgi Rudolf mindent elkövetett, hogy szövetségre bírja a magyarokat Ottokár ellen.

Pektári Joakim, brebiri grófot s tótországi hánt csakhamar meg is nyerte czéljai kivitelére. István azonban hadait inkább Szerbország lecsöndesítésére vezette, mely polgári háborúba keveredett, mint hogy az osztrák ügyekbe avatkozott volna. De azalatt, még a király táborával járt, az említett Pektári közelébbi viszonyba kívánván öt Rudolffal hozni, István kisebb fiát, Endrét elrabolta, s Németországba vitte, hogy Rudolf kis leányával Klementinnel, eljegyezhesse. István hírére vége fia elraboltatásának, a forró nyár daczára, lóra ült, s vágatva sietett a gyermekrabló után. A szokatlan ráz-

kódás s gyors lovaglás következtében azonban, mielőtt utólérhette volna, hirtelen meghalt. A haza bizonyosan egyik jeles királyát siratta volna ötödik Istvánban, ha élete oly gyorsan meg nem szakad.

IV. (Kun) László király.

IV. László, mint tíz éves gyermek jutott a királyi trónra, s így helyette anyja, s ennek meghittje, a rosszlelkű Petkári kormányoztak. A szép tehetségekkel megáldott királyi gyermek rossz nevelés által úgy elferdült, hogy minden jó tulajdonai mellett is, csak kárát eszközölte hazájának, s érdemetlen királylyá lőn.

1273-ban a régen megürült császári székre a német fejedelmek Rudolfot, a nagy tekintélyű habsburgi grófot választák meg, de Ottokár is ohajtván e méltóságot, Rudolfot vonakodék elismerni. A dolgok ily állása mellett, mind Rudolf, mind Ottokár kereste a magyar barátságot, László azonban nem felejtván a korábbi sérelmeket, mellőzve a kevély cseh királyt, Rudolf-fal lépett szövetségre. Az eldöntő csata, melyet maga vezetett az ifju király, Stilfridnél ment véghez, melyben nem csak megvereték Ottokár serege, de a harcban ő maga is elesett. E szerint a habsburgi család hatalom megalapítását a császári széken, a magyaroknak s ezek királyának köszönheti.

A könnyelmű ifju király azonban, ki oly sok dicsőséget szerezhetett volna mind hazájának, mind magának, annyira átengedé magát a mulatozás- s dobzódásnak,

hogy nem csak e győzelem nem hozott semmi hasznot Magyarországra, de egyéb tettei is csak ártottak. A kunok voltak általában kedvencei, s miután ezek társaságában tölté ideje legnagyobb részét, Kun Lászlónak nevezteték.

A király kegyeit bírva, minden peres ügyben s viszályban a kunok győzelmeskedtek a magyarok felett, s bár ez utóbbiak meggyűlölék is ezért királyukat, mindazáltal túrni voltak kénytelenek a kunoknak minden sérelmeit s bántásait, kiknek még saját pogány vallásuk gyakorlatát is megengedé a részrehajló király.

Hasztalan feddé meg e miatt Lászlót maga a pápa is, mert ha a szigorúbb rendeletek miatt lázadásra kelt kunokat a Hódos tavánál egy ízben megverte is, — ha nemesebb s jobb hajlamai pillanatra felébredtek is, előbbi rossz szokásai ismét csakhamar felül kerekedtek, s ő újra csak a régi lőn, áldozata maradt királyi széken is: a rossz, a hanyag nevelésnek. Sőt mint rendesen mindenki, ki letér az igaz útról, sülyedni szokott, mint mindenki leebb száll, ki felebb emelkedni nem bír, vagy nem akar, úgy László király is mélyebben sülyedt bűneibe, s végre üldözni kezdé a tetteit kárhoztató papságot, s elhagyta feleségét, ki életének angyla lehetett volna.

De a bűn mindig megtermi büntetését, s László király is ön vétkeinek lőn áldozata. Elhagyva feleségét, egy Edua nevű szép, de nagyravágyó kún leánynak ígért házasságot. Mindenben változékony levén azonban, Eduát is csakhamar megúnta László, s ki saját királyi, s oly tiszteletre méltó nejével is oly megbocsáthatlanul bánt, elképzelhető, mi könnyen elűzte az ma-

gától a megúnt kún leányt. De a nagyravágyó Edua boszuálló is volt egyszersmind, s egy éjjel Árbocz, Turtul és Kemenese rokonával, meggyilkoltatá sátorában a mélyen alvó királyt.

A gyermektelen, s alig 28 éves László halála után, nagy rendetlenségben s nyomorban maradt az ország. Őt a természet elég jeles tulajdonnal ruházta fel, s jó vezetés mellett bizonyosan méltó királya vált volna belőle a nemzetnek, de mert nem bírt elég erővel a rosz társaság csábjainak ellentállni, trónon s koronás fővel is buknia kelle.

III. Endre király.

1290—1301.

Árpád nemzetségéből IV. László halála után csak egy férfiú élt még: III. Endre, ki II. Endre királynak István fiától származott, s ki Velencei Endrének nevezteték, mivel anyja velencei volt. E szép tehetségű ifjunak egész uralkodása pártzavarokból állt, trónjára oly sokan vágytak, hogy folytonosan annak megtartásáért kelle küzdenie.

Az első, kivel baja támadt, egy csaló volt, ki magát IV. László tizenkét év előtt meghalt öcscsének, Endrének adván ki, számot tartott a trónhoz. Őt azonban pártjával együtt csakhamar kiűzte a király. Továbbá Rudolf császár fia, Albert is vágyott a trónra, s egész a Vágig elfoglalta Pozsonyt s vidékét. De legtöbb bajt a harmadik trónkövetelő, a pápától is pártolt

Martell Károly okozott, ki V. István magyar király Mária leányának s a szicíliai királynak volt fia.

De a szorultságban levő törvényes magyar király a pártokra szakadt hazában országgyűlést hirdetett, s azon a rendet annyira helyre állítá, hogy a nemzet bizodalma egyszerre meg lőn számára nyerve, s minden jó hazafi zászlói alá sereglett.

E közben Martell Károly meghalt, de fia, az ifju Róbert Károly lépett elő helyette követeléseivel, kinek Dalmátországban nagy pártja volt, mely elég magyar elégületlen úrral is növekedett, kik haragra gyúltak az erélyes király ellen, a miért törvénytelenül bitorolt jószágaitól tőlök elvétette.

Ezer vizály s kül- és bel ellenségektől háborgatva, a nagy, a dicső nemzetségnek, az Árpádoknak utolsó fiivadéka, nem tüntethette ki országa javára, teljes mértékben tehetségeit. S annak érzete, hogy országa javát kellőleg nem mozdíthatja elő, s úgy a mint óhajtaná, tehetségeit oly méltólag nem használhatja, a különben is beteges király életerejét, idő előtt fölemészté. 1301-ki januárban halt meg a halhatatlan, a honalapító Árpád nemzetség utolsó királyi fi maradáka.

HARMADIK RÉSZ.

VEGYES-HÁZBÓL SZÁRMAZOTT
KIRÁLYOK.

ELSŐ FEJEZET.

Az Anjou királyok kora. 1301--1439.

Venczel és Robert Károly ellenkirályok.

1301—1304.

Az Árpád nemzetség kihaltával, a királyválasztás joga visszaszállt a nemzetre. De fájdalom, az ország nagyjai inkább tekintve saját érdekeikre, mint a haza javára, pártokra szakadtak, melyek közül azonban csak a két leghatalmasb lőn valóban tényezővé, s így a többi mellőzhetjük. E pártok egyike már az utolsó Árpád házi uralkodónak, III. Endrének is elég nyugtalanságot okozott, az Anjou nemzetségből származott Róbert Károlyt már meg is koronázta Zágrábban, mely pártnak Pál, brebiri gróf s horvát bán, és Gergely választott esztergami érsek voltak vezérei, pártfogója pedig maga VIII. Bonifác pápa, míg a másik pártot a hatalmas trencsényi Csák Máté és János, kalocsai érsek vezérelték, határozottan ellenszegülve amannak, már csak azon nemzeti érzelemnél fogva is, hogy a pápa által választott királyt el ne ismertessék, s a trónra IV. Béla leányának unokáját hívták meg, Venczel, cseh királyt.

Venczel e meghívást maga nem fogadta ugyan el, de hasonnevű 12 éves fiát, ki László nevet vett föl a magyarok kedvéért, koronáztatása alkalmával, beküldé azonnal az országba.

Csák Máté, a Németújváriak, — kik közül Iván pápai közbenjárásra, a horvát bán által is segítette Károlyt, kiüzte Gergely érsekkel együtt Esztergamból — s más hatalmas pártfőnökök, sokkal szivesebben fogadták a trónon a gyermekkirályt, mint apját, minthogy így annál függetlenebb uralkodásra számolhattak.

De az ifju Venczel sem ülhetett soká a trónon, miután az ellenpártok folytonos zavarái, s a pápa követének újabb föllépte, ki azon utasítással érkezett, hogy Venczel parancsolatainak mindenben ellenére működjék, oly veszélyessé tette a király helyzetét, hogy atyja hírére véve e bajoknak, maga sietett Budára, s fiát a koronával s koronázási jelvekkel együtt, visszavitte hazájába, 1304-ben.

Ottó és Károly ellenkirályok.

1305—1308.

Most mivel Károly elfogadása által még mindig féltek a nemzet jogait sérteni, Csák Máté pártjával együtt IV. Béla Erzsébet leányának fiát, Ottó, bajor fejedelmet hívta meg a trónra. Ottó visszaváltván Venczeltől a koronát, 1305-ben bejött az országba s megkoronáztaték Benedek, veszprémi püspök által.

De a félénk Ottó nem volt való az akkori zivatarok

közé, kezei gyöngék valának a kormányt annyi vész között, tartani, s miután Károly az osztrák Rudolf által segítettve, mindent elkövetett, hogy vetélytársa hatalmát gyöngítse, s maga a pápa sem szűnt meg Károly igényeit előmozdítani, a megfélemllett Otto egyedül az által reménylé koronáját megtarthatni, ha az ország nagyjaihoz csatlakozik.

Először is tehát a hatalmas erdélyi vajdát, Apor Lászlót törekvék megnyerni, ki III. Endre halála óta csaknem fejedelmi hatalmat gyakorolt, s leányát nőül kérte meg. A ravasz vajda színleg elfogadta ez ajánlatot, s meghívta magához a gyanútalan Ottót, ki koronájával együtt, csakhamar megjelent Erdélybe. De Apor fényes fogadás helyett, azonnal elfogatta őt, s megfosztá koronájától, s csak miután esküt tőn le, hogy a trónhoz többé semmi jogot nem tart, csak 1308-ban bocsátá őt szabadon börtönéből.

A pápától annyira kegyelt Róbert Károly, bizonyosan legjelesebb volt a trónkövetelők között, ki valószínűleg mindjárt III. Endre halála után magyar király lehetett volna, ha épen a pápa által oly igen nem erőszakoltatik az országra. A magyar nemzet minden időben büszke nemzet vala, s többet tartott jogai feltartására, mint hogy idegen beavatkozást maga s királya között eltűrhetett volna. De végre a sok belzavart megsokallva, s a sok rosszat s visszaélést egyesek részéről, melyet az szült, az 1308-ban tartott országgyűlésen sikerült a szellemes Gentilis bibornoknak, a pápai követnek, kieszközölni, hogy a pápa által küldött koronával két ízben megkoronázott Károly elismertessék magyar királynak.

De mert a szent ősi korona még mindig Apor vajda birtokában volt, s Magyarország törvényes királya csak az lehet, ki szent István koronájával van megkoronázva, Csák Máté s más hatalmas főnökök még most sem ismerték őt el királyokúl, s az ország északi megyéiben nagy sereget gyűjtének össze ellene.

Károly azonban az ősi koronát Aportól visszaszerzván, megkoronáztatta azzal magát, s azután, mint most már csakugyan felkent magyar király, erős haddal indult hatalmas ellensége, Csák Máté ellen. Károly fegyvereinek kedvezett a szerencse, s Csák 1312-ben a rozgonyi csatában megvereték. De a büszke főúr sokkal daczosabb jellem vala, minthogy valaha megadta volna magát, ha pártja megtöreték is, az ő lelke nem törött meg, s egyik várába visszavonulva, halála óráig, mely 1318-ban érkezett meg, hű maradt magához, hű előbbi elveihez. Csák Máté halálával végre az egész nemzet elismerte Károlyt törvényes királyaul.

Robert Károly.

1308—1342.

Károly király nagy zavarban vette át az országot, de alig állott helyre Csák Máté halálával a béke és rend, midőn e tevékeny, sok érdemű fejedelem a haza belügyeire fordítá teljes figyelmét. A nép jólétének előmozdítására először is a törvénykezést s igazságszolgáltatást állítá jó rendbe. Gondoskodott azután a kincstár, pénzügy s honvédelem felől, s üdvös törvényeket

alapított a nemesség, várispánságok s katonaállítás szervezésére. A kereskedelmet s ipart, épen mint a bányamívelést virágzásra emelte, s benn, előmozdítván a közjólétet, tekintélyét a külföld előtt is emelni törekedett.

De megismerkedvén a nemzettel, tapasztalnia kelle a királynak, hogy ez alkotmányos országban a nélkül, hogy a nemességet megnyerje, nehéz lesz boldogulnia; megkülönböztetésére sok más között, a czímereket és szokásba hozta, s pazarfényű udvarában lovagjátékokat rendezvén, azokban nem csak a meghívott nemesek, de külföldi fejedelmek s lovagok is vettek részt. Pompás királyi palotát Visegrádon építtetett, hol első neje halála után, ki VII. Henrik császár leánya volt, második nejével, Erzsébettel, Lokietek Ulászló, lengyel király leányával, mindazon fényt és pompát otthonossá tette, melyet külföldről hozott magával, s mely addig királyainknál nem volt még szokásos. A lengyel király leányával kötött házasságnak egyébiránt a legszerencsésebb lépés vala, miután ennek következtében kapcsolaték össze a magyar és lengyel korona, s az ország ez által érte el hatalmának tetőpontját.

De bár mi bölcs s lovagias szellemű fejedelem volt is Robert Károly, a nemesség magyarabb uralkodókhoz levén szokva, nem simulhatott hozzá oly könnyen, s így nem csoda, ha azon esemény, hogy a nemesek egyikének leánya, a szép Zách Klára, a királyné öcsese által meggyaláztaték, a megsértett büszke apát, Zách Bódogot, dühe arra ragadá, hogy az épen ebédnél ülő királyi családot fegyverrel merte megtámadni, s mind a királyt, mind a királynét megsebesíté. Erre a szeren-

csétlen apa az udvari cselédek által legyőzetvén, nem egyedül ő, hanem szerencsétlen leányával együtt egész családja harmad íziglen, kegyetlenül kiírtaték. Róbert Károly különben fényes kormánylatán e kegyetlen ítélet letörölhetlen foltot festett.

Ezt érezhette maga a különben jeles fejedelem is, s valószínűleg annak tulajdonítható azon tapintatlan eljárása, hogy magával nem levén megelégedve, erősebb s veszélyesb foglalkozást keresett, s megtámadá minden igaz ok nélkül Bazarád, havasalföldi fejedelmet, seregét önmaga vezérelvén. Bazarád csel által oly helyre csalta a királyt, hol az csaknem maga is életét veszíté összes seregével együtt, sőt Dezső vitéz hűsége nélkül, ki a vész pillanataiban ruhát cserélt a királylyal, valóban még futamodás által sem menekülhetett volna.

De bár Dalmátiáért harczolva sem kedvezett Károlynak a szerencse, befolyása a külföldön mindazáltal oly nagy vala, hogy beavatkozásai nem csak eltürettek más nemzetek fejedelmei által, ha köztök viszályok fordultak elő, de fel is kéreték általok több ízben a békebirói állás elfoglalására.

Ezen erélyes király szellemének előrelátó tevékenységét eléggé tanusítja az is, hogy sógora, Kázmér lengyel király gyermektelen levén, úgy megtudta őt is nyerni, hogy ez Károly fiát, Lajost, fogadta trónörökösül, s így előre egyesíté a magyar és lengyel királyságot.

Nagy érdeme marad Károlynak még az is, hogy az úgynevezett istenítéleteket, a forró viz és tüzes vas próbákat ő törölte el, s megalapítá a rendes perfolyamot, olasz és franczia szokás szerint. Utódául idősb fiát,

Lajost nevezte ki, míg második fia, Endre, nápolyi Johanna férje s így Nápoly uralkodója lön.

Robert Károly bizonyosan legjelesebb fejedelmeink közé tartozik, ki az uralkodása előtt pártokra szakadt nemzetet nemcsak egyesíté, de Europa szemeiben is nagy fontosságúra emelte e haza és saját tekintélyét. 1342-ben veszté őt el a hon, s méltán fájlalta halálát.

I. (Nagy) Lajos király.

1342—1382.

A magyar haza örömrivalgásai közt koronáztatá meg magát a nagy reményű ifju király, apja halála után, s mintha az egész nemzet keblében egy szív dobogna, a közbizodalom egy érzelemben szólalt fel száz-ezrek ajkain.

Lajos király először is az ország bonyolúlt pénzügyeit igyekezett rendbe hozni, s életbe lépteté az új adórendszert, melyet apja kevéssel halála előtt alkotott. Ebből származott uralkodásának első zavara, miután Tamás vajda az erdélyi szászokat is új kapuadóra akarta szorítani, s ezek, kiváltságaik szerint különben is adózni voltak kénytelen évenként a kamarának; a szabadalmaiért remegő szászok tehát föllazadtak a vajda ellen. E hírre Lajos azonnal Erdélybe sietett seregével, s a lázadást lecsöndesíté egy csepp vérontás nélkül, s a lázadókat megnyerte. Sőt ugyan ez alkalommal Bazarad fia, Sándor oláh fejedelem is hódolt a királynak, s elismerte a magyar korona felsőségét.

De több évre mindamellett is a nápolyi királyság ügye foglalá el az ifju Lajos királyt, s különösen Endre öcscsének sorsa. Mint tudjuk, Endrét még apja házassítá össze nápolyi Johannával. A rossz lelkű asszony azonban férje nélkül kívánva uralkodni, 1345. nyarán, őt Aversában egy éjjel megfojtatta. E rettentő gyilkosság hallatára a mélyen megrendült Lajos megesküvék, hogy a gyilkosokat meg fogja büntetni, s mindent mellékesnek tekintve, azonnal Nápoly felé indult, serege előtt megölt öcscsének képét lobogtatva nagy fekete zászlón. El foglalta az országot, s bevonult Aversába. De közeledése hírére Johanna, Tarenti Lajossal együtt, keihez kkor már nőül ment, megszökött, s Franciaországba menekült. Az őt bűnös királyi herczeg azonban megelent Lajos király kívánatára Aversába. A boszuálló király Durazzo Károlyt találván legvétkesebbnek, őtugyanazon teremben, melyben Endrét megfojtották, lefejeztette; a többi négyet pedig foglyaiként kísértette Magyarországba.

Midőn a király ezután az elfoglalt tartományba kormányzót hagyva hátra, hazájába visszatért, Johanna azonnal Nápolyba termett, s kiverte őrségével együtt a helytartót. Alig vette azonban Lajos király ennek hírét, midőn ismét visszatért Olaszországba, s újra elfoglalta a tartományt. Ez alkalommal azonban több helyen ellentállásra talált, s Salerno vidékén, a Negro folyam hullámainál elsodort Szeredayt, ön élte koczkáztatásával mentette meg maga a király, míg Averso ostrománál mint első lépett a falra fel, sőt megis sebesítetett. De hasztalanul jutott Nápoly másodszor is Lajos birtokába, miután Johanna ezúttal is elkerülte a

bajt, ismét megszökött. Most a király a pápához folyamodék a férj gyilkos asszony megbüntetéseért, de ez pártját fogva Johannának, nem találá kellőleg bebizonyítva, hogy részt vett volna a gyilkosságban, — s így fölmenté a büntetéstől. De nem kerülté azért el a bűnös a sors büntetését. A Lajos által kivégeztetett Durazzói Károly fia, kit a király Magyarországon neveltetett, Johannát elfogatva, ugyanazon módon fojtatta meg, mint ez évek előtt a szerencsétlen Endrét, végpillanataiban éreztetvén vele vétkének egész nagyságát.

Bár merre járt a nagy király, harczban és békében dicsőség s győzelem követték lépteit. A mellett, hogy az ország belsejében, mindent előbbre vitt, mihez apja kezdett, s az ipar, kereskedelem és földmivelés, mind inkább virultak, a mellett, hogy a tudományok emeléséről sem felejtkezett meg, s hogy az ifjuság ne legyen kénytelen külföldi egyetemekbe utazni, az olasz egyetemek alakjára főiskolát állított Pécsen, birodalma tovább terjesztését is eszközölte. A Dalmátországra ismét jogot tartott Velenczét többször megverte, s végre egészen kiszorítá a dalmát birtokokból, más részről pedig Moldvát és Bolgárországot elfoglalva, egészen a fekete tengerig terjeszkedett. S midőn Kázmér lengyel királyt a litvánok támadák meg, s ez unokaöcscsét, Lajost hívta segítségül, a nagy magyar király nem csak két ízben kiverte a litvánokat, de a lengyel felsőség elismerésére is kényszerítette. Kázmér halála után Lajos lőn lengyel király, s így birodalmát egész a balti tengerig terjeszté.

Lajos király korának fejedelmei közt első vala, s a nagy melléknév méltán megillette őt. Mind magány,

mind nyilvános élete tiszteletre s csodálatra indítá nem csak e hazát, de a külföldet is. Lovagias erényei s vállalásossága európai hirt szerzének.

Mint apja, úgy ő is örömet avatkozott külügyekbe, mint békebíró s egyeztető, s míg egy részről fejedelmeket fogadott védelme alá, a királyság tekintélyének is oly erőt és fényt szerzett, minőt sz. László óta egy királyunk sem vívhatott ki.

Hogy az igazságszolgáltatás visszaélésekkel ne történhessék, e nagy fejedelem, ki az apja által eltörölt Istenítéletek helyébe rendes törvénykezési formákat állíta, gyakran álruhába öltözve, majd egyik majd másik vidéken jelent meg, s szemlét tartott a tisztviselők fölött, s megnyerte szeretetét a szegény földnépének is. — Az ősiséget s kilenczed adót is Lajos alapítá, s ő törölte el ama kegyetlen törvényt, mely az apa vétkesért az unokát is elítélte, s melynek az egész Zách nemzetség áldozata lett.

Mi a nagy királynak udvarát illeti, az nem csak fényes vala, de oly finoman mivelt, társadalmi tekintetben is, hogy ott neveltetni gyermekeiket, nem csak a főrangú nemesek tarták előnyösnek, de magok a szomszéd fejedelmek is. Nagy Lajosnak egyénisége is megnyerő és királyi vala, mind lovagiassága, mind magas miveltségénél fogva.

A honvédelmet átalakítva, Lajos azon királyi tisztviselőket, kiknek bizonyos szavadalmakat adott, kötelességök vala csapatot állítani s vezetni a király mellett, s ezek zászlós uraknak nevezettek, csapataik pedig banderiumoknak. A főpapok s főnemesek is birtak ily banderiumokkal a király oltalmára, s az, ki legalább

ötven vitézt állított, báró és zászlós címet nyert. Minden húsz jobbágy után tartozott a kisebb nemesség is egy katonát állítani, s ezek azután vármegyei banderiumokat képeztek.

E nagy király hazája dicsőségét s hatalmát negyven évi uralkodása alatt annyira emelte, minő előtte még soha nem volt, s midőn 1382-ben bekövetkezett halála, az összes nemzet mély gyásza valóban szívből fakadt. Teteme Székesfehérvárra vitették, a királyok sirboltjába.

Fia nem maradt nagy Lajosnak, s két leánya közül, az idősbbet, Máriát, még életében IV. Károly császár fiának, Zsigmondnak jegyezte el, s Magyarországot a hozzá tartozó részekkel együtt erre hagyta. Kisebb leányáról, Hedvigről, majd később lesz alkalmunk szólni, ki Lengyelország királynéja lett.

I. Mária és II. (Kis) Károly királyok.

1382—1395.

Az alig 16 éves Mária atyja halála után azonnal megkoronáztatott, de részint nagy ifjúsága, részint szelid, nőies jelleme szükségessé tették, hogy nagykorúságáig kormányzót válasszanak mellé, s a fiatal királyné férjét, Zsigmondot, mellőzve, Lajos özvegyére, Erzsébetre s Gara nádorra bízta a kormányt. De mivel a nádornak sok ellensége volt, kit Lajos király alacsony sorsból emelt oly nagy méltóságra, s a gyöngé asszony

kormányt nem örömetst túrték, Horvát János, a horvát bán, s a vránai prior, Palizsna János feltámadtak a királynék ellen, s Durazzói Károly fiát, az ifju nápolyi királyt, hívták meg a trónra. Károly, az eskü ellenére, melyet Lajos királynak tön, azonnal be is jött, s magát a királynék jelenlétében megkoronáztatta. Az ünnepélyes szertartás azonban mintegy előjele volt a vésznek, mely Durazzói Károly fiát fenyegeté. A koronázás a fehérvári templomban ment véghez, s midőn az elárult ifju királyné, az épen oly szép, mint szelíd Mária zokogva borult le apja koporsójára, a részvét nagy Lajos leánya iránt oly általános lön, hogy a királyt üdvözlő éljenek, zúgó moraj, vagy panasz hangokhoz válltak hasonlókka.

De míg Mária ártatlan keblét a mellőzés miatt, csak fájdalom töltötte be, Erzsébet, a büszke, megbántott anya királyné, Gara nádorral s Forgách Balázssal szövetkezve, boszutervet forralt. A semmi roszt nem gyanító Károly királyt ügyesen kigondolt ürügy alatt, magához kéreté, s míg ez egy átadott iratot olvasna, Forgách által váratlanul a földre sújtatott. Halálosan megsebesítve vitték őt ezután lakására, hol kevés nap alatt meghalt.

A bűn azonban mindig megtermi büntetését, s Erzsébet királyné s hívei számára is előbb következett az, mint sejthették volna.

Az ifju király megöletése hírére Horvátországban a lázadás másodszor is kitört a királynék ellen, s oly vad, oly fenyegető színben tört ki, hogy Erzsébet csak saját és leánya megjelenése által reménylte lecsöndesítését. Tántoríthatlan híveinek, Gara és Forgáchnak

kiséretében meg is indult tehát Horvátország felé, de a horvát bán még az úton megtámadta őket, s a királynékat vitézül védelmező Garát és Forgácho, azok szeme láttára fejezteté le, s levágatta fegyveres csapatával az egész őrségöket. A két királynét ezután mint foglyokat, Novigrád várába záratta, hol épen nem királyilag bántak velök, s Erzsébet özvegy királynét, kevésse később meg is ölette. Hogy mit szenvedhetett nagy Lajos fogoly leánya, a szelid Mária királyné, míg ezek történtek, nem tartá szükségesnek följegyzését a történelem, oly könnyen elképzelheti fájdalmait minden érző kebel.

Zsigmond, Mária férje, ezalatt Németországban volt, de alig hallá hírét a két királyné elfogatásának, midőn rögtön visszatért, sereget gyűjtött, s hogy annál sikeresebben működhessék a sok zavar között, magát királynak törekedett választatni. Célját el is érte. Az ország rendei meggyőződtek a tapasztaltak után, hogy a további fejetlenség csak a bajt nagyobbíthatná, vala mint arról is, hogy a gyöngéd, a szelid Mária, soha nem lesz képes egyedül erélylyel kormányozni, s megválaszták Zsigmondot királyokul.

Zsigmond király azonnal a zavarok színhelyére, a lázadók legyőzésére sietett, hogy nevének halasztást nem tűrő veszedelmét megszüntesse. De a horvátok Tvartko, bosnya-királylyal lépven szövetségre, mindaddig daczoltak vele, míg Velence nem küldött segélyt Novigrádot ostromolni. Most Zsigmond Horvátországba tört s elfogta a bánt. E közben Novigrád a tenger felől ostromoltatván, a velencei vezér rákényszeríté Palisznayt, Mária szabadon bocsátására. A megszabadúlt

ifju királyné, annyi szenvedés, oly sok fájdalom után, végre férjével együtt visszatért a hazába, hol a magas közrészvét tárgyat, közöröm, közszeretet fogadá.

Zsigmondnak első teendője vala ősi birtokát, Brandenburgot eladva, sereget gyűjteni, s legyőzni a lázadókat. Mit el is ért, miután 1392 elején, a lázadás fejei: Palizsnay s utána Tvartkó meghaltak.

Most, mintha rövid időre legalább, béke szállta volna meg a hazát, lecsöndesedett minden zavar s minden kedély. Nagy Lajos két leánya, az idősb Magyarországon, az ifjabb Lengyelhonban, két védangyalként osztá meg a trónt. Míg Mária szelid hatása a gőgös, önkénykedő Zsigmond jellemét mérsékelte, s annyira takarta, hogy az ország rendei alig vették észre saját idegenségöket kedvelt királynéjok férje iránt, az alatt a csodaszép s vallásosan buzgó Hedvig Lengyelországért mintegy feláldozta magát. Jagell, a lengyeleket oly gyakran háborgató hatalmas, de vad litván fejedelem, nagy Lajos szép leánya kezeért késznek nyilatkozik népével együtt megkeresztelkedni. A gyöngéd, a finoman mivelt királyi hölgy megkapatva azon nagy eszméjétől: hogy egy nép üdvösségeért szép és nagy lesz feláldozni magát, — a pogány fejedelmet elfogadta férjeül, kivel a lengyel trónt megosztva, Lengyelországot hatalmassá, a litvánokat pedig keresztényekké tette.

Mária királyné 1395-ben bekövetkezett kora halála, ki után gyermek sem maradt, megszünteté a hazában a csend és béke áldásait, Zsigmond magán uralkodása új viharos korszakot képez.

MÁSODIK FEJEZET.

A német és szláv származásu királyok.

Zsigmond király.

1395—1437.

Zsigmond ellen Mária királyné halála után igen hamar pártütésben tört ki az elégtelenség. De fölfedeztetvén a pártütés, harminczkét nemesből bujdosó lett. A ravasz Vajdasy György azonban addig nyomozta a bujdosókat, míg végre a Száva vidékén kézre keríté valamennyit. Zsigmond király adott szó s törvény ellenére, kihallgatás nélkül fejeztette le Budán, a sz. György terén a harminczkét bajnokot, s köztök a szilárd jellemű Kont Istvánt is. De az ország ez önkénytes tett miatt annyira föllázadt, hogy Zsigmond csaknem koronájától fosztatott meg, s egyedül Gara Miklós nádor közbenjárására sikerült az elfogott királyt javulásáig, Siklós várába zárni inkább, mint trónjától megfosztani. 18 héti fogsága alatt elég ideje volt a királynak, magába szállni, s valóban használt is neki a büntetés, mert miután hívei, főképen Stibor, Czillej és Gara Miklós, mindent elkövettek megszabadítására, Zsigmond esküt tőn le, hogy ezentúl törvényesen fog uralkodni, s nem áll soha boszút elfogatása miatt. Esküjét, arra nézve legalább, hogy elfogatásáért nem boszúlt meg senkit,

meg is tartá, s azokat, kik szabadságának eszközlői voltak, hálásan jutalmazta meg: Stibornak roppant birtokot ajándékozott, Garát, Magyarország nádorává tette, Czillej Hermannak pedig nőül vette Borbála nevű leányát.

Alig élvezte azonban a könnyelmű Zsigmond szabadságát, alig érezte ismét hatalmát, midőn elfeledkezvén ígéretéről, ismét törvénytelenséget követett el.

Elfogatván t. i. bátyját, Venczel császárt, ki őt mellőzve, Józsa és Prokóp unokáira igyekezett Csehországot örökíteni, Zsigmond oly szövetséget kötött vejével, Albert osztrák herczeggel, hogy ha ő örökös nélkül halna meg, reá hagyja Magyarországot. A nemzet ezen rendelkezés miatt, mely a nélkül kötöttet, hogy megegyezését kérdezte volna a király, felzúdult, s Kis Károly, László fia, hivaték meg a trónra, ki Dalmátiában mindjárt meg is koronáztatott.

Ez ismét magához téríté Zsigmond királyt, s kiverve Lászlót az országból, végre komolyan kezdett gondolkozni a haza belügyeiről. S habár ezen magabaszállást mérsékelte is azon körülmény, hogy Venczel halálával, német császárrá választatott, mindamellett azon időtől fogva, kétségbevonhatlanul több tapintattal rendezte országának ügyeit, mint azelőtt.

Csehországban épen ekkor történt azon egyházszakadás, melynek később a reformatio lett következménye. Husz János és Prágai Jeromos tana nagy változásokat idézett elő, míg a római egyházban három ellenpápa is uralkodott. E komoly bajok megszüntetésére Konstanczban nagy gyűlés (zsinat) hivaték össze, Zsigmond császár elnöklete mellett. A zsinat mind a

három pápát lemondásra bírván, törvényes pápának V. Mártont választá, kit, hogy elfogadjon minden nemzet, Zsigmond személyesen tőn látogatást, mind a francia, mind az angol udvarnál. Célját el is érte. Az új tanok kiirtására nézve azonban, nem kísérte szerencse intézkedéseit. Miután a konstanci zsinat ítélete megégetteté Husz Jánost és Prágai Jeromost, Husz követői annál nagyobb szilárdsággal ragaszkodtak mesterök tanához, s kiütött az úgynevezett huszita-háború, mely csaknem 20 évig tartott, s mindkét részről iszonyú kegyetlenséggel folyt.

Míg Zsigmond részint a római egyház, részint a német birodalom és Csehország bajaival volt elfoglalva, az alatt honn, második neje, a gonosz Borbála könnyelmű, víg életet folytatott, s oly nagy gyűlöletet költött maga ellen egész hazába, hogy Zsigmond kénytelen lőn Nagyváradon bezáratni őt, s három negyed-évig tartá szigorú fogságba.

E közben Zsigmondnak ismét gyűlni kezdett a baja. A mind gyöngülő görög császárság tartományait, az Ázsiából Európába húzódó török lassanként csaknem mind elfoglalta, sőt a magyar határszéleket is háborgatni kezdé. E mellett Velence is hasznára fordítá a király hosszas távollétét, miután egyenként mind visszafoglalta a dalmát városokat. — Hogy a mind hatalmasodó török tovább nyomulását akadályozza, Zsigmond még 1419-ben hadsereget vezetett Bolgárországba. De ha Zsigmondnak kedvezett is a szerencse, miután a török Bolgár- és Szerbországból visszaüzeték, mindazáltal csak 1421-ben sikerült a belzavargásokkal elfoglalt Murad szultánnal fegyverszünetre lépnie.

Alig telt azonban a fegyverszünet ideje le, midőn az ismét erőre kapott török, elfoglalta egész Szerbországot. S Galambócz ostrománál Zsigmond oly nagy vereséget szenvedett, mely életébe kerülhetett volna, ha Rozgonyi István fiatal neje, a lelkes és bátor Szentgyörgyi Czeccilia meg nem menti őt, ki férjével együtt harczolva, vitézségben vetélkedett vele.

A török azonban mindamellett is elfoglalá a magyar korona alá tartozó szörényi bánságot, s mindaddig pusztítá az ország déli széleit, míg Szentmiklósi Pongrácz s az ifju Hunyadi János ki nem verte az országból.

A husszita, török és velencei hadviselések, annál több vészt hoztak az országra, minél kevésbbé volt törvény által szabályozva és biztosítva, a honvédelmi rendszer, melyet nagy Lajos léptetett életbe, s mely a király gyakori távolléte által nagy rendetlenségbe bonyolult.

Zsigmond tehát, ki idejét többnyire külföldön tölté, négy évi távollét után visszatért, s végre 1435-ben országgyűlést hirdetett Pozsonba, melyen a honvédelem szabályozása, az igazgatás és igazságszolgáltatás állítaték jobb lábra.

Míg benn a hadügy s más dolgok is szabályoztatnak, 1436-ban a pártokra szakadt cseh hussziták egymást annyira meggyöngíték, hogy Zsigmond hosszú alkudozások után végre békét köthetett velök.

Zsigmond király kormánylata nem sok áldást hozott a hazára. Mindenben a pillanat embere levén, olykor egy-egy üdvös gondolat is megragadta élénk, munkavágyó szellemét, de a kezdetnél ritkán jutott

tovább, s kormányának eredményei, többnyire csak félig készült munkák valának. Zsigmond inkább vala indulatos, mint kegyetlen, s mégis, ha felgerjedt szenvedélye úgy hozta, voltak gyakran önkényes, zsarnoki tettei, míg máskor a hála és kegyelem érzelmei, pazarlásokra ragadták. Élete végét neje, Borbála keseríté meg, ki gonosz lelke ösztönére, Csehországtól saját Erzsébet nevű leányát, Albert nejét, akarta titkon megfosztani, miért őt Zsigmond, bűntársával, Czilley Fridrikkel együtt, elfogató.

Ez esemény erősebben megrázkódtatá a már agg királyt, minthogy hanyatló kora kiállhatta volna, s miután fia nem levén, vejét, Albertet, a magyar uraknak s cseh rendeknek ajánlotta volna királyokúl, élte 70-ik, s királyságának 51-ik évében meghalt, 1437-ik év végén.

Albert király.

1437—1439.

Albertet, ki nemes szivü, jeles ifju vala, örömmel fogadták királyokúl a magyarok, sőt oly nagy bizalommal viseltettek iránta, hogy abban is megegyeztek, miként a német császárságot elfogadhassa, melyre Zsigmond halála után meghivatott, annyira megvalának győződve, hogy előde hibáit követni nem fogja.

De míg az új királyválasztás megzavarta az országban a rendet, azalatt a török megjelent ismét a zavarosban halászni, beütvén Erdélybe, pusztított, merre csak teheté.

Albert, hogy nagy erővel mehessen ellenök, azonnal országgyűlést hirdetett, melyen a király s ország rendei közt oly szerződés jött létre, minő azontúl minden koronázás előtt szokott köttetni a nemzet jogainak biztosítására.

De a török ellen mind ez nem használhatott, mert alig indult a király a veszélyes ellenség felé, midőn táborában ragályos betegség ütött ki, mely feloszlata a visszasiető sereget. Albert maga is e ragály áldozata lőn, ki Bécs felé indulva, Neszmélyen hirtelen meghalt 1440-ben, s a haza bizonyosan jó királyát veszíté el benne idő előtt.

I. Ulászló király.

1440—1444.

Az özvegy királynénak férje hálálakor még nem született meg gyermeke, s mert joga a trónhoz sokkal inkább meg volt erősítve, minthogy annak megtartására nézve kétség merülhetett volna fel, az ország rendei, félve az asszony-kormánytól, nagy aggodalomban voltak. Egy részről a királyné idegen tanácsadóitól kellett remegni, különösen roszelelkű nagybátyjától, Czille Ulriktól, ki a hon javával nem sokat törődött, más részről a török növekedő hatalma is mind fenyegetőbb kezdett lenni, s erős férfikormányt s hadvezért igényelt. Ennyi sok baj azon gondolatot támasztá az ország rendjeiben, hogy Ulászló, az ifju lengyel király hivassék meg a trónra, s vegye nőül Erzsébetet.

A királyné megegyezésével, a követek azonnal meg is indultak, de alig indultak meg, midőn Erzsébetnek fia született, ki megbánva ígéretét, sógorának, Fridrik császárnak ótalmát kérve ki, fiával s a koronával együtt Bécsbe menekült. S hogy Ulászlót az országból visszaverhesse, a cseh Giskra Jánost harczosai-val együtt behívta.

De a királyné ellenséges készülétei daczára is bejött az országba Ulászló, Rozgonyi Simontól kísérve, ki Budán azonnal országgyűlést hirdetett; mielőtt azonban azt megnyitotta volna, Győrt elfoglalta Czillej Ulriktól. Most Ulászlónak első dolga volt magát megkoronáztatni, s mivel a szent korona Fridrik császár hatalmában volt, a szent István koporsójából kivett kisebb koronával koronáztatta meg magát.

A koronázás után azonnal megkezdődött a szomorú polgárháború, melynek azonban Erzsébet nem-sokára bekövetkezett halála vetett véget; erre Ulászló, Fridrikkel és Giskrával könnyen megköthette két év múlva a békét.

Míg az ország belsejét polgárháború s békealkudozások foglalták el, azalatt határait a török szállta meg, s kezdé pusztítani.

De ha benn és künn pusztíták és rongálták is e hont, ha önnön fiai ejtének is anyai keblén véres sebet, azért Isten nem feledkezett el rólunk, s Hunyadi Jánosban földi gondviselést rendelt honunk védelmezésére. E dicső, e halhatatlan fia hazánknak, szegény, nemesi családból származott, kinek világhírű neve, a kereszténység előtt tisztelet és csodálat tárgya volt, s a török előtt a retteneté. Magas érdemei által családját a trónig

emelte, s karja, a hazának volt legyőzhetlen védőfegyvere, s nagy szíve a hazának szent oltára.

A török Moldvát és Oláhországot elpusztítva, Erdélybe tört be, s iszonyú kegyetlenségeket véghez vité, táborát Szent-Imrénél ütötte már fel. De a győzelmei által felfuvalkodott Mezed bégnek Hunyadi János utját állta. Erre dühre gerjedt Mezed bég, lefesté legbátrabb vitézei előtt Hunyadinak fegyvérzetét s lovát, azon szigorú meghagyással, hogy a hőst kézre kerítsék élve vagy halva. A magyar táborba meghozták e hírt a kékemek, s mert egy Hunyady Jánosért meghalni is szép vala, az ifju, nemes Kemény Simon ily halállal szerzett magának halhatatlanságot! Hunyadi Jánossal fegyverzetet s lovat cserélve, ő vezérlé a magyar sereget, s a heves ütközet tüzeiben a török lovasság főerejétől Hunyadi helyett, dühösen megtámadtatva, a védelmére rendelt ötszáz vitézzel együtt, hősi halállal váltotta meg Hunyadi életét.

De keservesen megfizettette barátja halálát Hunyadi a törökkel. Kemény eleste után váratlanul közéjük csapva, mint a haragos fürgeteg, nemcsak szétverte s szalasztá az ozman tábort, melynek tetemeivel az utak egész a havasalföldi hegyekig el valának lepve, de magát Mezet béget is fiával együtt, életével adóztatta.

Csúfos vereségét azonban a török nem akarta bosszulatlanul hagyni, s a következő évben 80 ezernyi had jelent meg Erdély határainál, s be is ütött. Hunyadi csak 15 ezernyi sereggel sietett a vaskapu felé, s maroknyi, de vitéz népével, most is fényes győzedelmet vőn a török felett, még nagyobb, mint előbb. A hazának e hős fia ismét meghaladta a nemzet várakozásáts reményét.

Ez időtájban a gögös Murad szultánnak Ázsiában is meggyűlt a baja, s így kedvét veszté Hunyadival ismét kikötni. Kedvező föltételek mellett tehát tíz évre békét ajánlott Ulászlónak. Hunyadi seregének erejét túlfeszíteni nem akarva, a királynak maga tanácslá, hogy kötne békét, mit Ulászló meg is tőn, esküvel erősítve, hogy e békekötést tíz évig meg nem szegi.

De a pápai követ, Julián bíbornok, feloldá a királyt a pogány töröknek adott eskü alól, s a külföldi fejedelmek követeivel együtt, kik szinte segedelmöket ajánlották, Hunyadi tanácsa ellenére arra biztatták a királyt, hogy a hazájában is szorongatott törököt ne hagyja békében. A király tehát megszegve esküjét, nem hallgatva Hunyadira, megindult a török ellen.

A szultán hírül véve a magyarok hitszegését, irtózatossan feldühödve s roppant sereg élén sietett eléjük. A válogatott, de csak húsz ezernyi magyar hadsereguek az ígért külföldi segély nem jött nagyobbítására, s így ötször annyi törökkel szemközt nehéz lehetett megállnia.

De Hunyadi lelkesítő jelenléte s vitéz példája két ember erejét kölcsönzé minden egyes harczos tagjának, s a győzelem már-már meg vala nyerve.

A király azonban ismét nem hallgatott Hunyadi tanácsára, hanem dicsvágy- s lelkesültségtől elragadva, elhagyta helyét, melyre őt a hős állítá, s a harcz tüzébe rohant. A váratlanul megjelenő király lova azonban megsebesítették, s mielőtt vitézei közül valaki észrevehette volna veszedelmét, leszúraték maga is, míg fejét egy vén janicsár vágta le, mely azután a hitszegés rettentő példájára Amurát szultán sátra elé tüzetett.

Királya halálát látva, rettenet szállta meg a magyar sereget, s bár futásnak eredt, legnagyobb része mindazáltal felkonczoltatott. Az elesettek közt maradt Julián bíbornokkal együtt, Báthory István is, s az egri és nagyváradai püspökök. A történet lapján e gyászos betűkkel följegyzett ütközet Várna mellett történt, november 10-én. Hunyadi János élete is a legnagyobb veszélyben forgott, melyet csak gyors visszavonulása menthetett meg.

OSZK

Nemzeti Széchenyi Könyvtár

NEGYEDIK RÉSZ.

A HUNYADIAK KORA.

1439 — 1490.

Hunyadi János kormányzó.

1450—1450.

Ulászló halálának hírére Albert megkoronázott utószülött fiát illette a trón, de mert László még kis gyermek volt, s azonkívül Fridrik császár hatalmában a koronával együtt, az ország rendei addig, míg felnő s visszahozhatják, egy szív és lélekkel Hunyadi Jánost választák kormányzónak, s csaknem királyi hatalommal ruházva fel őt, a legszentebb kezekre bízta a haza ügyét.

Első teendőjének tartá a nagy hazafi s vezér, a várnai veszteségért megszámloltatni a törököt, s hogy az összes kereszténységet megmentse közellenségétől, a pápát s a külhon fejedelmeit is felszólítá segítségre, miközben maga is egész lelkéből azon fáradozott, hogy minél nagyobb hadsereget gyűjthessen. A pápa és a fejedelmek mindent ígértek, de külföldi segély mindamellett sem érkezett, benn a hazában pedig a rosszlelkű Czillej mindent elkövetett, hogy a nagy hazafi terveit meggyúsítsa, a hon veszedelmét később volt inkább maga eszközölni, csak hogy Hunyadi is megdönthesse, s így Brankovich szerb fejedelem által előre tudtúl adatá Muradnak Hunyadi János előkészületeit.

A szultán rendkívül nagy sereget vezetett az összesen 24 ezernyi magyar had elé, s Szerbia határán, a

Rigómezőn találkozott a számra nézve egymással nem mérközhető sereg.

Hunyadi János egyszerre látta, hogy a nyolczszor nagyobb erő ellenében lehetetlen a győzelem, s visszavonúlnia becsülettel meg sem lehetett többé.

Megkezdődék az egyenetlen csata. Murad szultán azt hitte, hogy roppant seregével játszva is elnyomja a maroknyi kis hadat. De nagy szellem lelkesíté a maroknyi népet, Hunyadi János szelleme erőt s elszánt bátorságot kölcsönzött minden egyes vitéz kebelébe, s három napig küzdött a török és hullott, s a csata kimenete még mind kétséges maradt. A túlnyomó sokaságnak azonban végre mégis csak engedni kellett, annyi-
val is inkább, mivel az oláh vajda, Vlad, áruló lett s átpártolt csapatával a törökhöz. A végpillanatig hő-
sileg küzdő magyar vitézek nagy része a csatatéren maradt, csak igen kevesen menekültek meg, de e kevesek közt a haza szerencséjére megtartá a gondviselés Hunyadi Jánosunkat is.

A nagy hős fegyvertelenül bolyongott egy rengeteg erdőben, s ott eltévedvén, két szerb rablótól támadtaték meg. De miközben azok az aranykereszt miatt, mely Hunyadinak nyakán függött, viaskodtak egymással, a hős kiragadta egyiknek kardját, s levágta vele mindakettőt.

Most tovább indult a nagy menekülő, de nem tudván magát az ismeretlen vidéken biztosan tájékozni, vezetőül egy szerb parasztot fogadott, ki azonban megismerve őt, nem Nándor-Fehérvárra, hanem Szendrőbe vezette ármányos ellenéhez, Brankovicshoz, ki őt azonnal fogságba vetteté. A gonosz ember, mind addig

nem akarta szabadon bocsátani a hőst, míg idősb fia László kezesül nem jött helyette, s különböző kedvező feltételek mellett ezen fölül ifjabb fiát Mátyást is el kelle még Brankovics leányával jegyeznie. Az országgyűlés által azonban, mely erre 1450-ben következett, Hunyadi föloldoztatni kérte magát e kényszerített szerződéstől, miben az ország rendei nem csak megegyeztek, hanem a honáruló Brankovicsot minden magyar jószágaitól megfosztották, s fegyverrel kényszerítették hódolatra. Erre a megrettent Brankovics azonnal szabadon bocsátá az ifjú Hunyadi Lászlót.

Hogy azok, kik Hunyadinak ellenségei voltak, a hazának is ellenei lehettek, senkit meg nem lephet, s ha Hunyadi irigyei örömet éreztek a rigómezei veszteség felett, s a cseh rablók vezérét, az Erzsébet által behívott Giskrát, arra ingerlék, hogy kezdje meg ismét pusztításait az ország felső vidékein, az épen oly természetes volt, mint Czille, Gara nádor és Ujlaky nyílt föllépte a kormányzó ellen, kit folytonos gyanúsításokkal sértettek, s lázongásaikkal igyekeztek boszantani. Hunyadi Ján. királyságra vágy, ez volt a fő s legalaptalabb vád a nagy hazafi ellen, mely végre annyira elkeveríté őt, hogy eltökélte a kormányzóságot is letenni.

Hogy tehát szándokát keresztülvihesse, Fridrik császárhoz követeket küldött, arra kérve őt, hogy bocsátaná vissza a koronával együtt Lászlót a hazába. Fridrik megtagadta e kívánatot. S így mit szépszerével megtenni nem akart, arra Hunyadi fegyverrel kényszeríté. De ha az ifju királyt visszabocsátani kénytelen volt is, a koronát legalább magánál tartá. Miután László régen meg volt már koronázva, a koronát ezúttal lehe-

tett még nélkülözni. Most Hunyadi azonnal letette a hét évig viselt kormányzóságot, ő, kit az ország rendei csaknem királyi hatalommal ruháztak fel, ki a nemzet legszeretettebb, legnépszerűbb s nagyobb férfja volt, letette a kormányzóságot, mert csak honának kívánt szolgálni, s nem vágyott hatalomra, nem a koronára, melyért csak kezét kellett volna kinyújtania, hogy minden nehézség nélkül fejére tehesse. — Erdemeiért az elismerés jele a beszterczei uradalom, volt melynek örökös grófja lőn, s kinevezteték az ország főkapitányává, míg idősb fiát Lászlót tót-és horvátországi bánná tette a király a rendek kívánatára.

V. László király.

1453—1457.

A gyermek László királynak Czilley Ulrik lőn nevelője; ennek gonosz hatása alatt fejlődött különben is gyöngye szive. Czilleynek legfőbb célja az vala, hogy a hatalmat saját kezei közé ragadhassa, s megbuktathassa, kitől rettegett, megbuktathassa Hunyadit. Minden befolyását arra használta tehát föl, hogy László lelkében gyanut költsön Hunyadi János ellen, hogy ellenségének tartsa azt, kinek trónját köszönhette. E részben nem volt nehéz célját érnie; a könnyen hívő, gyöngye V. László csakhamar félni kezdé a hőst, s ellenének tartá. S mivel a rosszlelkű Czilley boritalra s rossz erkölcsökre szoktatta készakarva a királyi gyermeket, rövid idő alatt annyira eltörpült Lászlónak minden

szellemi ereje, hogy valódi báb lön a gonosz nagybátya kezeibe.

Mindig veszélyt hozhatott volna ily kormány a hazára, s annyival inkább most, midőn a hős Mohamed szultán az összes kereszténységet félelmesen fenyegeté. Konstantinápolyt már bevette 1459-ben, s most Magyarország felé fordítá erejét. Büszke szavai borzalmat költének az egész kereszténységben: „Valamint az égben egy az Isten, úgy legyen a földön is egyetlen egy úr“ — ezek voltak Mohamed szavai, ki ez egy úrrá önmagát akarta tenni.

Egész Európát félelem szállta meg; s még Brankovics is Hunyadinál keresett segedelmet a közveszély pillanatában.

Az 1454-ik év elején tartott országgyűlés a nehéz időben ismét Hunyadit választá fővezérül, s törvényeket szabott a hadsereg nagyobbitása ügyében. Nem is volt e részben fölösleges a gondoskodás, mert Mohamed vezére, Tiruz bég, sokkal előbb beütött harmincz-ezernyi sereggel Szerbiába, minthogy ha készületlen állapotban nem találja e hazát, megakadályozni lehetett volna győzedelmét. De a Brankovics által segítségül fölkért Hunyadi megjelent a vész színhelyén, s lépteit dicsőség s győzelem követte. Tiruz bég hadát nem csak teljesen megsemmisité, de magát a vezért is elfogta.

Mig Hunyady nagy lelkét egyedül a haza veszedelmének gondolata foglalta el, s fegyvere ismét dicsőséget szerzett, azalatt honn a gonosz Czillej nem szünt meg a gyöngye király szívét tovább is mérgezni, s elhittette a könnyenhívó, gyanakodó gyermekkel, hogy Hunyady ellene fogja győzedelmét fölhasználni. A meg-

félemllett király tehát ezúttal beleegyezett, hogy a haza nagy nemtőjét ármányos csel által kelepczébe csalva, megöljék. Országos dolgok színe alatt a király által Bécsbe hivaték a hős. De Vitéz János püspök tudtúl adá Hunyadinak a csel, s így ez 2000 fegyveres kíséretében indult meg, kijelentvén azonban királyának, hogy az országban mindenütt kész jobbágyi hűséggel teljesíteni parancsait, de a határokon túllépni nem köteles. Az ezen válaszon még inkább megrettent király Czillej tanácsa szerint Köpcsénybe idézte tehát őt. De a 2000 lovas megjelenése Czillej tervének ellenére volt, ki addig mesterkedett, addig keseríté a hőst, s ígért a király nevében biztosító oklevelet is, míg végre, hogy elnémitsa ármányos elleneit, egészen Bécs közeléig ment Hunyadi, s ott várta az ígért oklevelet s a király parancsolatát. Oklevél s királyi parancs helyett azonban Czillej Ulrik jelent ott meg negyven orgyilkostól környezve. Az ármány ily módon fölfedeztetvén, Hunyadi körülvétette kíséretével Czillejt, de csak addig, míg gyáva alattomoságáért kiállatá vele a halálos félelmet. „Érdemed szerint megbüntethetnélek — szólt hozzá a nagy férfiú — de királyom rokona vagy, s ez sérthetlenné tesz.“ A tekintet, melylyel így szólván elbocsátá ellenét, porig sujtotta az épen oly gőgös mint gonosz Czillejt.

A király rosszlelkű rokona felsűlvén alávaló szándokával, azt hitte, Hunyady nagyságát s jellemét fölfogni nem levén képes, hogy azért a hős bizonyosan nyíltan fel fog lázadni. De ha Hunyadi János sokkal nagyobb vala is, mint hogy saját személye bántalmáért a hazára hozhatott volna vészt, a hazára polgári háborút,

mindazáltal midőn az 1455-ben tartott országgyűlésen megjelenvén, lemondott minden hivatalairól, sőt a grófit kivéve, még czimeiről is, nehogy miatta a haza szenvedjen, — a nemesség annyira felzúdult nem csak Czilley, de még a király ellen is, hogy valószínűleg általános lázadás tört volna ki a hazában, ha más fordulatot nem ad a dolgoknak a fenyegető veszély, mely Szerbia felől közelíte.

Brankovicstól azon hírrel érkezett egyik futár a másik után, hogy Mohamed 200 ezernyi sereggel közelet, Szerbiában pusztit és dúl, s nyíltan kijelenti, hogy Nándorfehérvárt beveszi s meghódítja az egész országot.

E hirre Hunyadi egyszerre elfelejté sérelmeit, s barátait is arra inté, hogy ne reá, hanem a haza veszedelmére gondoljanak. Kibékült királyával, kibékült elleneivel, s valószínűleg e nagy pillanatban jegyezte el békülése jeléül egyik ellenének, Gara nádornak leányával idős fiát, Lászlót, minthogy a fiatal pár már régebben szerette egymást.

S most, hogy jó példával menjen elő, saját költségén 10 ezernyi sereget állított ki; barátai követék a lelkesítő példát, s hozzá csatlakoztak.

De Czilley gonosz lelke a közveszélyben is csak boszúgondolatain függött, nem csak pártfeleit biztató titokban, hogy zászlóaljaikkal ne segítsék Hunyadit, hanem az egészen hatása alatt levő királyt is arra inté: ne tegyen készüléteket, s végre arra bírta egy vadászat alkalmával, hogy szöknék meg Bécsbe.

A külföld is késett a segedelemküldéssel, bár IV. Calixt pápa követei által keresztes háborúra szólítá fel

egész Európát, s az ügy elősegítésére Carvajal bíbornokot küldte Magyarországba.

De a segedelem mind a királytól, mind a külföldről egyre késett, a vész pedig mind nagyobbodék.

A sehonnan nem támogatott, a királyától is elhagyott hazának egyedüli reménye, egyedüli bizodalma Hunyadi Jánosban öszpontosúlt. S a nagy hazafi a hon veszedelmén kívül minden mást feledve, idős fiát Lászlót, Szilágyi Mihály sógorával együtt azonnal Nándorfehérvárra küldötte, s míg Kapistrán János, a buzgó s ékesenszóló szerzetes barát keresztes hadat gyűjtött a nép között Hunyadi nevében, a nagy hős maga egy kis hajóhadat szedett össze a Duna, Tisza és Száva folyamoknál.

S most a nándorfehérvári erősségbe vonúlva, a Dunán pedig felállítva néhány hadihajót, várták a ropant török sereg érkezését. A várakozás nem tartott hosszú ideig, 1456-ik évi július elején 300 ágyú állott Nándorfehérvár alatt s 150 ezernyi sereg. Egyenetlen volt a harcz, maroknyi nép állott 150 ezer emberrel szemközt, de a maroknyi népnek Hunyadi János volt a lelke, s így a lehetetlenség is lehetővé vált. A Dunán szerencsésen megvereték a török hajósereg, s visszaverték többször egymásután a leghevesebb ostromot a várból. Nagy volt a vész. Egy török már-már fellépett a legmagasabb tornyok egyikére, s a félholddal diszitett zászlót kitüzni akará. Dugovich Titusz azonban, a magyar toronyőr, ellenállt a török szándokának, s őt a toronyból le igyekezett taszítani. De bármilyen vitéz ember volt is a hős Dugovich Titusz, a törökben méltó bajtársra, emberére talált. Nem bírt egymással a két

vitéz, egymást leküzdeni egyiknek sem volt több ereje. A lelkes magyar toronyőrnek különös gondolata támadt. Váratlanul körülkarolva ellenét, őt s a zászlót magával együtt hirtelen a mélységbe zuhantá, inkább kívánva meghalni, mint hogy a török zászlót a magyar vártoronyba kitűzni engedje.

Az utolsó ostrom július 12-én ment véghez, s a rettentő, a véres küzdelem után Hunyadié lett a győzelem. Mohamed 40 ezer halottat hagyott a csatatéren, míg ágyúi, minden hadikészületeivel együtt a győzők kezeiben maradtak.

De mintha hona veszedelmét életével válthatta volna meg csak, dicsőséget, győzelmet s halhatlan emléket víva ki Nándorfehérvárnál, nagyszerű munkája után néhány napra, halála előérzetében, Zimonyba vitette magát, hol 1456-ik évi augusztus 11-én, a nagy rázkódásért, melyen keresztülment, életével adózott. Hú nején, két fia és sógorán kívül, barátai környezték halotti ágyát, s a Hunyadi-ház mély gyászát együtt viselé egy egész haza.

Hunyadi János nevével a nagy melléknév anyyira egygyé van olvadva, hogy nem lehetne meghatározni, vajjon önnön dicsősége s érdemei, vagy az utókor hálás elismerése tette-e azt egymástól örökre elválaszthatlanná. III. Calixt pápa azonban azon szolgálataiért miket fényes győzelmei által az akkor oly nagy hatalmú török felett, az összes kereszténységnek tön, nagy nevéhez a hit védő szót is hozzá ragasztotta, míg halálán megütődék vitéz ellene, maga Mohamed is, s őszinte könyeket hullatott.

De mi a nyílt és nemes ellenséget könyekre indi-

totta, az a titkos, alattomos ellenségek gyáva szívének örömet szerzett, s Czillej mindjárt arra birta a királyt, hogy Nándorfehérvárt, melyben kapitányúl a hős idősb fia, a haza ifju s oly nagy reménye, Hunyadi László maradt, vegye el ettől s szállítson belé idegen, német katonaságot. Meg is látogatta a király e célból Nándorfehérvárt, hol őt Hunyadi László tisztelettel fogadta s Czillejvel s egész kíséretével együtt bebocsátotta a várba. A német katonaságot azonban kizárta, mivel a magyar törvények tiltják magyar végvárakban idegen őrség bebocsátását. Czillej, ki magát a Hunyadi János halála után Futakon tartott országgyűlésen kormányzóvá neveztetette ki, hatalma tudatában eltökélé az egész Hunyadi-fajt kiirtani, mit ipának, Brankovics Györgynek már előre meg is írt, olyan két lapdát igérvén neki játékszerül rövid idő alatt küldeni, minő fejedelmi kezekhez lesz méltó, mert a két lapda a két ifju Hunyadi feje leend. De e levél elfogatott s a Hunyadi ház barátainak kezeibe került. Most Hunyadi Lászlónak azon tette, hogy az idegen őrséget be nem bocsátá, s így Czillej boszútervét hátráltatta, annyira felingerlé a gonosz embert, hogy alig szállt le az éj, midőn a magános ifjat, kit fegyvertelenül talált, megtámadta, szemrehányásokkal halmozta el s végre kardot rántva, átszúrni akará, — de a zajra Hunyadi barátai berohantak, s megölték Czilleyt.

Hunyadi László azonnal maga sietett a királyhoz, s elmondva a történeteket, előmutatá Czilleynek Brankovicsshoz írt levelét is, s bocsánatot kért rokona haláláért. A gyöngé király első ijedelmében mind bocsánatáról mind kegyelméről biztosítá a Hunyadiakat, de szíve bensejében keserűség maradt azért vissza.

Ha az ország jobbjai, a Hunyadi-ház barátai, őszintének hitték is a jóra és rosza egyenlően gyöngé király bocsánatát, remélvén, hogy gonosz rokona s tanácsadójától szabadúlva, fiatal szívének nemesebb érzései megmentik őt a szőszegéstől, az anyai szív mindamelletts nem volt oly könnyen megnyugtatható.

Alig jött Czillej megöletésének hire Hunyadi János özvegyének, Szilágyi Erzsébetnek tudomására, midőn aggódó anyai szívével Temesvárra sietett, hallván, hogy a királyt fiaival együtt ott fogja találni, s oly rendítőleg árulta el lelkének aggodalmát, hogy V. László az ország jobbjainak közbevetésére templomban esküdött meg ünnepélyesen, hogy soha Czillej haláláért bosszút állni nem fog, s a két Hunyadyval egyenlően öltözve, őket testvéreiül, Hunyadi Jánosnét pedig anyjának fogadta.

De ha őszinte megindulás következtében tette is le esküjét a király, ki egyszer gyanakodásra, s arra szoktatta lelkét, hogy minden benyomásnak engedjen, annak szíve a rossz előtt épen úgy megnyilhaték Czillej halála után is, mint engedett pillanatonként a jobbak ösztönzéseinek. Gara, Ujlaky s a Hunyadi-ház többi ellenségei addig ingerelték a két Hunyady ellen a gyöngé királyt, addig gyanusiták főkép az ifju s oly nagyreményű Lászlót, hogy végre őt gyermek öcscsével, Mátyással együtt, esküjét megszegve, elfogatta a király. Elfogatta s Hunyady Lászlót kihallgatás nélkül s minden törvény ellenére halálra ítélte, s 1457-évi márczius 16-án, Budán, a Sz. György terén, a várban le is fejeztette. De a szörnyű tettet végrehajtani talán még a bakó is iszonyodott, mert háromszor csapott az erőteljes,

az ép ifju nyakához, s mintha gyilkos kezét elhagyta volna az erő, midőn Hunyadi János ifju fiának akart halált adni, Hunyadi László a harmadik csapás után is felállt még, s apja érdemeire s ártatlanságára hivatkozva, kívánta, hogy azon szokás, melynél fogva a bűnös is kegyelmet nyer, ha a három csapást kiállotta, tartassék meg reá nézve is. De előre lépven, hosszú bíbor-mentéjében, ugyanabban, melyet a királytól nyert ajándokul Temesváron s V. László ünnepélyes eskületételén viselt, megbotlék s elesett. A végrehajtó bírák intésére a hóhér most, a negyedik csapásra kioltá végre a nemes ifju életet.

A nép kezeit tördelve, jajgatva volt tanuja e törvényellenes, e gyalázatos kivégeztetésnek, s a nemesség hazaszerte fellázadt, alig vette hírül a honszabadító hős jeles fiának lelket rázó halálát. Mint a villámsújtott fa, úgy megrázkódott Hunyady Jánosné erős lelke gyermekének meggyilkoltatására, hiszen egy anya fájdalmát ily esetben kifejezni az emberi nyelv nem találhat szót, a természet is csak könnyeket adott ily fájdalom enyhítésére, forró, de néma könnyeket, hogy meg ne szakadjon a szív ily csapás elviselésében.

„Mentsük meg a másikat legalább, mentsük meg kisebb fiamat“ gondolá Szilágyi Erzsébet, s e gondolat kiragadta őt első fájdalmából, s Hunyadi János özvegye kitűzte a lázadás zászlóját. S alig emelé fel az özvegy hölgy testvérbátyjának erőteljes keze ezen zászlót, midőn csaknem minden ellenállás nélkül egész Erdély meghódolt előtte, míg a lipitói lelkes főispán más urakkal egyesülve, háborgatni kezdé a felvidéket.

A megrémült király Gara és Újlaky tanácsára

országgyűlést hirdetett, hogy a lázongó nép figyelmét másfelé fordítsa. A gyűlésen azonban alig jelent meg néhány nemes, a legnagyobb rész a fájdalomában is férje nevéhez oly méltó Hunyadiné s Szilágyi Mihály zászlói alá gyűlt. A megfélemllett V. László tehát nem tudván egyébként segíteni magán, Bécsből, hová Hunyadi Mátyást is magával vitte mint foglyot, azzal együtt Prágába szaladt. Ott, az ifju Mátyást Podjebrád György kormányzó őrizetére bízván, maga számára is több biztosságot remélt. De az, ki bünt követ el, az esküszegő, sehol nyugalmat nem találhat, s némely adataink szerint V. László egyenesen lelkiismeretének furdalásaira halt meg 1457-ik évi november 23-án, épen azon naphoz egy évre, melyen a Hunyadi háznak barátságot s rokonságot esküdött. Mások azt állítják, hogy a husziták által megmérgeztették.

I. (Hunyadi) Mátyás király.

1458—1490.

A nemzet történelmének egymásután következő eseményeit elsorolva, szinte jól esik kissé megpihennünk, midőn Mátyás király uralkodásáig jutottunk. A magyarok történetének fényszaka a Hunyadiak kora, s a legnagyobb magyar király kétségtelenül Hunyadi Mátyás volt.

Minden ok, mely e nagy embert a trónig emelte, oly szent vala, a nemzet rokonszenve s lelkesedése iránta oly természetes, hogy királylyá választatása méltán látszik ég akaratának. Hiszen Mátyás nem ősei után

örökölte a koronát, őt nem születési jog ültette a trónra, hanem egy hálás nemzet emelte őt karjain odaig, hogy a bűn, mely Hunyadi János idősb fia ellen elkövetteték, vissza legyen pótolva a honszabadító hős kisebb fiára nézve: mert Lászlót vértanuvá tették, Mátyásnak Isten rendeletéből azért kelle királylyá lennie.

V. László halálának hírére különböző pártokra szakadt az ország, egyik fél Fridrik német császárt akarta királyul választani, kinek még mindig birtokában volt a korona, s a másik Kázmér lengyel királyhoz hajolt, s ismét akadtak pártok a francia király s szász hercegek számára is, kik szintén mint trónkövetelők léptek föl.

Kemény, téli idő volt, a Duna vize megfagyva állott medrében, midőn 1458-ik év első napjaiban a rendek Budán királyválasztó országgyűlést tartottak. A Gara-párt, melyhez Újlaky s Giskra is tartozott, Fridrik császár fejére kívánta volna tenni a koronát, részint mert mindig ellenségei voltak a Hunyadi-háznak, részint pedig félték az ifju Mátyást, kinek rajtok boszút állni, őket megbüntetni, elég nagy okai lettek volna.

De a Pesten összegyűlt nemesség s Szilágyi Mihály mást akart, mint ők.

„Legyen Hunyadi Mátyás a király!“ Ez volt a nemességnek, ez Szilágyi Mihálynak, ez Buda-Pest s az egész haza népének ohajtása.

S Hunyadi Jánosné bátyja megjelent negyvenezer nyi sereg élén a Dunának befagyott vizén, s míg benn az országgyűlésen a királyválasztók vitatkozása mind hevesebben folyt s a Duna két partján veszteglő népsokaság a dermedtő hidegben a katonasággal együtt türel-

méből kifogyott, egyszerre csak mintegy önkénytelenül vagy talán az ég sugallatára, kitört a népezerek ajkairól a nemzeti közohajtás e három szóban: éljen Mátyás király!

A hazaszerte viszhangot ébresztő lelkes hangok utczáról utczára terjedve, behatottak végre a tanácsterembe is, s a habozás s heves vitáknak egyszerre más fordulatot adtak. A Gara-párt egy csapással le vala győzve, s a még csak 15 éves, de ideje fölött érett, lángeszű s oly szellemes ifjú Hunyadi Mátyás gróf az országgyűlés által is királyul kiáltaték ki. A rendek azután azonnal követséget küldének érette Podjebrádhhoz Csehországba, kielőbb Katalin leányát neki nőül jegyezvén el s váltságdíjul 60 ezer aranyat követelve, adta csak öt ki. S most Mátyás a nép örömrivalgásai közt s rendkívüli pompával kísérteték Budára; az utcákat ellepő sokaság között aggastyánok, anyák, gyermekek és leánykák is tolongtak; szerencsés volt, ki egy áldást mondhatott a nagy Hunyadi fiának útjára, boldog, ki nek örömkönyekekkel telt szemei csak egy pillanatra találkozhattak is Hunyadi Mátyás tekintetével. És ő, a közohajtás ifju magyar királya, oly nyájas arczczal, oly barátságosan integetett mindenfelé, itt kezet szorita, amott néhány szives szót váltott, egyiknek egy mosollyal, másiknak egy lekötelező szóval jutalmazta meg lelkesült ragaszkodását. Soha még hasonló királyválasztás nem történt e hazában.

Mátyás nagy ifjusága miatt országkormányzóvá Szilágyi Mihály választaték meg addig, míg huszadik évét betöltené a király. De Mátyás rövid idő alatt megmutatta, hogy önerejéből is képes kormányozni, hogy

az, ki nagyra született, tizenötéves korában is birhat férfiúi erővel.

A koronát Fridrik még mind vonakodott visszaadni, mivel maga is trónkövetelő volt, s az ifjú Mátyás, koronázás nélkül nem tartván magát törvényes királynak, mindennél előbb ezt kívánta visszaszerezni. Gara és Újlaky azonban megszegvén Mátyásnak adott szavukat, Fridrikkel titkos szövetséget tartanak. Giskra ellenben a lengyel Kázmért ohajtá trónra emelni, s nem hagyta a felvidéket nyugodni, rabló cseheivel folytonosan háborogván. Másfelől pedig a török zavargott, majd egyik, majd másik melléktartományba ütvén be, s mindent elpusztítva, mi utjába esék. S mindezekhez aztán a kincstár is ki volt ürülve!

De mindennél több bajt s kellemetlenséget szerzett az ifju királynak a kormányzó nagybátya mindenben gáncsoskodó beavatkozása, ki bár érdemekben, harczokban öszült meg, mindamellettt öccsének lángszellemét s helylyel-közzel merészebb terveit meg nem értheté, s bármi jól tudott is fegyverével banni, politikával soha ez ideig nem foglalkozott.

Az ifju király tettvagyó, merész lelke ennélfogva minduntalan korlátokra talált, s alig várta, hogy lánczaitól szabadulhasson. Alig kényszeríté Rozgonyi Sebestyén és Magyar Balázs hadvezérei által a makacs Giskrát engedelmességre, s a Pesten tartott országgyűlésen alig szedte kissé rendbe a kincstár ügyeit, midőn egész erejével az ország kormányához látott. Szilágyi korlátozásai azonban mind türhetlenebbé kezdék tenni Mátyás helyzetét, kiben a nagybátya nyers kitörései tanácskozásuk alkalmával egy részről méltán sérthe-

ték a királyt, más részről pedig tenni vágyó ifjura nézve vált nyüggé a kormányzó sok felesleges aggodalma. Szilágyi azonban csakhamar maga nyújtott reá alkalmat, hogy Mátyás megszabadulhasson korlátozásaitól. A kissé önkényhez szokott öreg úr t. i. oly szigor s hatalommal lépett föl s büntetett, midőn őt a szászok nem akarták kineveztetése után beszterczei grófnak elfogadni, mely az egész szász nemzetet föllázítá. A mód, melylyel a kormányzó nagybátya erőszakoskodásait véghezvitte, kétszeresen sértette a királyt, s Mátyás bármily örömmel kimélte volna is Szilágyi Mihályt, kénytelen vala példásan megbüntetni vakmerő alattvalóját, hogy okuljanak rajta mások is. Azonnal Szegedre rendelvén őt, megfedte őt fölösleges heveskedéseért, s Világosvárba záratá. Szabadságát azonban nem sokára visszaadta nagybátyjának, de kormányzói méltóságát nem többé.

Mátyás szigorúsága saját nagybátyja ellen megdöbbsenté a gőgös Gara-pártot. Félte tehát hatalmukat, Fridrik császárt kívánák trónra ültetni, s őt meg is koronázva, azonnal az országba hitták. De erejét nagyon túlbecsülte a Gara-párt, midőn Mátyással, vagyis a nemzet javával mérközni akart. A hadban és tanácsban egyenlően nagy, egyenlően bölcs fejedelem, serege élén azonnal megjelent előttök, s közböcsánatot hirdetett a lázadóknak. A király megjelenése miatt megfélemllett ellentábor, Mátyás nem remélt kegyelmét hódolattal fogadva, elpártolt Fridriktől, kit azután a király keményen megverve, vele könnyen alkudozhatott, s a koronát 60 ezer aranyért, némely zálogba tett jószágokat pedig 40 ezerért, tőle visszaváltotta. Ha

azonban a háborgó Giskra nem kényszeríti Mátyást a békekötésre, úgy Fridrikkel még könnyebb módon is boldogúlhat, --- de ezúttal a cseh rablók ellen kelle erejét fordítania. A zordon, de vitéz Giskra soká ellenállt sziklaváraiban Mátyásnak, végre azonban mégis megtörte őt a király, várait elfoglalta, úgynevezett zsebrákjait megsemmisíté, s békekötésre kényszerítvén őt, nagylelküleg ismét közbocsánatot hirdetett hivei felmaradt részének.

Most a király a török felé fordítá szüntelen éber figyelmét. Az aldunai tartományok s a határszélek miatt már régebben aggodalomban élt. Aggodalma nem is volt alaptalan, mert alig lépett a töröktől szorongatott Vlád Drakul havasalföldi fejedelemmel szorosabb szövetségre midőn II. Mohamed szultán erről értesülve, azonnal 200 ezernyi sereg élén támadta meg tartományát, s Vlad Drakult kiüzve, a fejedelmi székbe fivérét, Radult ültette. Most a török Bosnyaországot támadta meg, s Mátyás, ki Tomasovics bosnya fejedelemtől értesült a vész felől, azonnal segélyére sietett. De három hónapig kelle az elfoglalt fővárost, az erős Jajczát ostromolnia, míg azt a tartomány nagyobb részével együtt ismét visszavehette. A következő évben a boszús Mohamed újlag roppant sereggel jelent meg Jajcza előtt, de Mátyás is ott termett oly váratlanul, oly gyorsan, hogy a szultán alig tudhatta, mint történt visszaüzetése.

E pillanat lett volna alkalmas arra, hogy a megfutamodott törököt tovább kergetve, egész Európából kiűzzék, s Mátyás lelkében megvillant a nagy gondolat; de a korábban önkényhez szokott nemesség megtagadta

e részben az engedelmességet, s Hunyadi János fia nem vehette elejét az iszonyú veszélynek, melyet néhány évtized után a török uralom hozott e hazára.

A király erélyes szigorúságát s szellemi felsőbbségét nem szívesen tűrte az akkoriban még korlátolt miveltségű nemesség, s nem nézve sem a várható dicsőséget, melyet nemzet arathatott volna, sem a közjóllétet, kereken megtagadta, mire nem volt köteles. Az e miatt mélyen keserített király, ki mind lángesze, mind magas szellemi miveltségénél fogva annyira meghaladta korát, eltökélé, hogy ilyesmi többé ne történhessék, saját költségén állítani saját szolgálatára egy állandó sereget, mely mindenkor rendelkezésére állhasson. Ez újonnan alakított sereg, mely mintegy 8000 szálás, válogatott vitézből állott, „fekete seregnek“ neveztetik fekete fegyverzetéről, s ezen sereg lőn Mátyás királynak minden csatáiban legvitézebb s hűbb serege.

Az ország törvényeit tisztelő Mátyás 1464-ik évi virágvasárnapján Székesfehérváron megkoronáztatta magát, a Fridriktől egy évvel előbb visszaszerzett ősi koronával, s az agg Széchy Dénes bíbornok-érsek a nemzet örömrivalgásai között tette az ifju diadalkoszorús s oly szeretett király fejére a szent koronát.

Mátyás most a török ellen vezette volna bizonyosan táborát, de a cseh királylyá választott Podjebrád elszakadván az egyháztól, a husziták pártfogója lőn, s magára vonta a pápa haragját. A magyar király aszkóiban korán elhunyt fiatal neje, Katalin, már ekkor nem vala életben, s így Mátyást a szelid nő könnyei nem tarthatták attól vissza, hogy engedjen végre a pápa és Fridrik császár rábeszéléseinek, hogy elkövesse azt, mi

uralkodásának dicsőséges útjára mégis csak homályt vetett. Olykor egy szelíd, nőies asszony nagy férfúra is jótékonyan hathat, s ha Podjebrád Katalin legfőbb érdeme s minden kelleme lényének kedves egyszerűségéből állt is, férjének ez egy esetben legalább bizonyosan jobb s üdvösebb szolgálatot tehetett volna, mint azok, kik e nagy embert arra birták, hogy Podjebrád ellen fegyvert fogjon.

A magyar és cseh király között soká folyt változó szerencsével a harc, mert Podjebrád is vitéz ember s nagy hadvezér volt, s ha Mátyás itt-amott elfoglalt is országából egy-egy részt, egész Csehországnak ura még sem lehetett azért. Mert az elkeseredett Podjebrád, hogy Mátyás még halála után se örökölhessen a cseh koronát, a lengyel király fiát, Ulászlót választatta meg népével királyul. Mátyásra nézve tehát e harcok után sem dicsőség, sem haszon nem háromolhatott, bár alig kötött a csehekkel békét, Podjebrád váratlanul bekövetkezett halála más esetben javára lehetett volna.

Mig Mátyás a cseh koronaért küzdött, azalatt benn az országban elégyületlenség kezdett kifejlenni. Erre az egyik fő okot azon adóztatások nyújták, mikkel Mátyás a cseh háború költségei miatt a főpapságot terhelte, annyival is inkább, mivel épen Vitéz Mihály esztergomi érsek s az összes főpapság igyekezett kezdetben a királyt a harcok folytatására bírni. S mégis épen Vitéz hinté el főként az elégyületlenség magvait számos világi urral együtt, kik megszokva az előbbi gyöngye kormányok alatt a kényuraságot, nem örömetst túrték Mátyás szigorú erélyességét. A király távollétét felhasználva

tehát, ellene összeesküdtek s a lengyel király kisebb fiát, Kázmért, hívták meg a trónra.

Mátyás, mintha országában mindenütt jelen lett volna, azonnal értesült az összeesküvésről, melyben több vármegye, a főpapok nagy része, s a világi urak közül is számosan részt vettek. Azonnal honn teremvén, országgyűlést hirdetett a király, s mintha semmit nem sejtene, meghívta arra a pártos urakat is. A helyett azonban, hogy büntetést szabott volna a vétkesekre, Hunyadi Mátyás nagylelkűleg ismét kegyelmet osztott az összeesküdtek számára, s megnyerte egyszerre valamennyinek szívét.

Arra, hogy benn egyetértés s béke uralkodjék, alig lehetett valaha nagyobb szükség, mint most. Egyfelől a török kezdett ismét háborogni, más részről pedig Kázmér és Ulászló igyekeztek egyértelműleg visszavenni, mit Mátyás Podjebrádtól elfoglalt. Mindamellett hogy Kázmér és Ulászlónak Fridrik császár is segítségére sietett, Mátyás megtartá mind Morvát, mind Sziléziát, sőt a cseh királyi címet is.

Alig végezte be Mátyás a cseh háborút, midőn Fridrik császár adott reá okot, hogy annyi sok boszantás után végre türelmét veszítse a király. Ellene fordult tehát seregével a császárnak, s elfoglalva Ausztria nagy részét, Bécset kezdé ostromolni. A Linczbe futott Fridrik megrettenve könyörgött békét, mit Mátyás vele a pápa közbenjárására s lehető kedvező feltételek alatt, meg is kötött.

Most, legyőzve többi elleneit, végre a török ellen fordíthatta erejét, s vágyva vágyott megbüntetni a nyugtalan fajt, mely szünetlenül háborgatta az ország hatá-

rait s ezúttal egyszerre tört be Magyar-és Erdélyországba. Mig maga Mátyás az ország déli szélére sietett s a győzelmesen visszafelé induló török felett fényes diadalt vőn, azalatt Erdélybe a híres Kinizsi Pált küldé Báthory István segítségére, ki molnárlegényből vált hadvezérré. Kenyérmezőn ütközött meg Kinizsi a törökkel. Szörnyű ütközet, véres viadal után itt is semmivé téteték a török sereg. Kinizsi iszonyú ereje s vitézsége csodákat vitt véghez, s följegyzett tény, hogy bevégzett diadal után nagy kedvében táncznak eredt a hullákkal fedett csatatéren, s fogai közé s mindkét kezébe egy-egy holt törököt fogva, lejté iszonyú tánczát.

A megrémült töröknek kétszeres megveretése után elment a kedve Mátyás háborgatásától. Fridrik császár azonban megszegve a kötött béke alkalmával adott ígéreteit, ismét belé kötött Mátyásba. A türelméből végkép kifogyott király erre megboszankodván, ismét Bécs ellen indult mindenütt diadalmaskodó seregével. Fridrik ezúttal csakhamar megrettent, s békét esedezett. Mátyás azonban 700 ezer aranyat követelt tőle, mit a császár, ki híres volt fősvénségéről, semmi módon nem bírt megadni. A harcz tehát csak tovább folyt, s Mátyás végre bevette Bécset, s 1485-ben május 1-én, fiának, Corvin Jánosnak kíséretében 8000 vitéztől követve vonúlt be nagy fénynyel a városba. Következő évben, Linczet kivéve, egész Ausztria meghódolt Mátyásnak.

Sem első nejétől, Podjebrád Katalintól, sem nápolyi Beatrixtól, ki második felesége volt, nem levén gyermeke a királynak, legfőbb ohajtása vala egyetlen törvénytelen fiát, Corvin Jánost választatni meg utódaul.

Hogy célját érhesse, a nagyreményű gyermeket lassanként fölebb emelte, 1481-ben hunyadi gróffá s lipta herczeggé nevezte ki őt, s megajándékozta a kihalt Garanemzetség jószágaival; később Sléziában is szerzett számára több herczegséget, s minden alkalmat felhasznált, mely az ifju nagy tehetségeit kitüntethette.

A nádori méltóságot is ez okból emelte még nagyobb hatalommá; az 1485-ik év végén tartott nádorválasztó országgyűlésen Ország Mihály nádor halála után Mátyás Zápolya Jmrét választatta a rendek által nádorrá, kit alacsony sorsból emelt előbb szepesi örökös gróffá, s roppant birtokkal ajándékozott meg. Zápolya Imre azonban előbb meghalván a királynál, annak reményeit nem teljesítheté.

Mátyásnak fia miatt nem kevés aggodalmat szerzének az uralkodni vágyó Beatrix királyné fondorkodásai, ki maga ohajtván férje után a trónra jutni, mindent elkövetett, hogy Corvin Jánosnak ellenségeket szerezzen. A nagy király hirtelen halála, mely 1490-ben virágvasárnapján következett be, megakadályozta, hogy fia koronaörökössé kineveztessék.

Mátyás életének 47-ik s uralkodásának 32-ik évében szállt kora sirjába, s ha folytonos hadviselése annyi bel-és kül ellenséggel nem csak dicsőséget hozott, de a rövid harminczkét évet valóban elfoglalhatta volna: mindamellett hazánknek e nagy, e hasonlithatlan fedelme alkotott bölc s törvényeket is, a legczélszerűbben rendezé el a honvédelmet s adóztatást, hogy egyenlően viselje mindenki a terheket, s a szegények ne szenvedhessenek az urak miatt. A nép soha nem volt boldogabb, soha nem örvendett nagyobb jóllétnek, mint

Mátyás korában, bár annyi hadviselés terhei mellett ha szükség állt volna is be, nem leende csoda.

A nép és katonaság egyenlően bálványozta őt, ki majd itt, majd amott jelenék meg álruhában, hogy lássa maga, az igazságszolgáltatás mily lábon áll. Számtalan monda maradt fen utána mai napig a nép ajkain épen úgy, mint iratokban, melyek mind igazságszeretetet, jótékony-ságot, nagy nemes szívet, s helylyel — közzel egy-egy vidám kalandot, vagy elméncz tréfát tanusítanak.

Udvarában a tudományszomjas nagy műveltségű fejedelemnek, minden tudós s művész megkülönböztetésben s tiszteletben részesült. Budán őrzött nagy becsű könyvtárához hasonlót, korában alig lehetett volna találni. A királyi palotát, melyet Zsigmond kezdett építtetni, királyi pompával végeztette be, s 40 ezer tanuló számára tervezett tudós egyetemet, melyben mindenféle ellátást találhattak volna.

Mátyás emlékére a nép ajkain soká hangozott s fennmaradt mai napig azon példaszó: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság“; mert soha nem élt király, ki elé a panaszos könnyebben bejuthatott volna, ki egyiket szeretetreméltó nyájasság, másikat nagylelkűség által úgy megnyerni tudta volna.

A Hunyadiak kora oly fényes szaka a magyar történelemnek, hogy legnagyobb történészeinknek is nehéz e kort kimerítőleg visszaadni; bármennyit olvassunk felőle, annál többet vágyunk tudni, annyiival inkább el vagyunk ragadtatva. Hiszen mi egykor a nemzet életében mint valóság oly dicső volt, annak utánképét, annak emlékét is minél részletesebben ohajtanánk birni, s leg-szentebb hagyományként őrzeni minden kis hulladékát.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A nemzeti sülyedés kora.

Ulászló király.

1490—1516.

Mátyás halála a nemzet dicsőségének is halála volt hosszú időre, bár a főnemések csak kénytelenségből türevén a nagy király szigorú kormányát, valóban megkönnyülve érezték magokat a gyászos esemény által, s azonnal eltökélék oly királyt választani, ki önkényöket fékezni nem képes. Azok közül, kik a trónra vágytak, mellőzve Miksa osztrák herceget, s a lengyel király második fiát, Albertet, s megszegve Mátyásnak adott ígéretöket, miután fiától, a nagyreményű s oly jeles Corvin Jánostól elpártolván, a tehetetlen Ulászló cseh királyt választák meg a trónra, minden törekvésöket arra fordíták, hogy a hatalmat és kormányt saját kezükbe ragadhassák. Czélt is értek. Corvin János, ki, mint igaz hazafi, félté honát a polgárháborútól, önkényt átadta a hatalmában levő koronát, s midőn 1490-ben magát Ulászló Székesfehérvárott megkoronáztatta, Corvin János maga vitte a díszmeneten az ország koronáját. De a nagylelkű példát nem követték a haza többi hatalmasai. Egy részről a nagyravágyó Zápolya, kit Mátyás szegény sorsból emelt fel, szemeit egészen a trónig

emelte; más részről Bakács Tamás esztergami érsek hatalma nem ismert határt, s Báthory, az erdélyi vajda, szintén királyi hatalmat gyakorolt. A királyi javakat kedvök szerint ajándékoztatták a főurak, a népet nyomták, zsarolták, annyira, hogy kevés év alatt Mátyás igazságos kormányának alig maradt nyoma; a nagy, általános zavar és nyomor között, melybe az ország sülyedett, alig lehetett a korábbi virulásnak helyére találni.

A mindenre gyöngé, gyámoltalan király panaszra, kérelemre egyenlően csak sohajtozott, s főkép forrón szeretett nejének, Candalei Anna, franczia hercegnőnek halála után mindenre csak a történetileg is följegyzett „dobzse“ szóval válaszolt, melyről őt dobzse Lászlónak nevezték el. Nála sokkal erélyesebb s szellemesb nője, ki a kormányzásban is segélyére volt, két gyermeket hagyott maga után vigasztalásaul, Annát és Lajost.

A bel zavarok között sínlódó beteg hazát kívülről is veszély fenyegette. Alig vette észre a zavarosban halászni szerető török a Hunyadiak hatalmának letűnését, midőn megjelent a határokon, s pusztított és rombolt, merre csak karja ért.

Ha a királyi kincstár nem lett volna üres, ha a király nem lett volna oly sokkal szegényebb mint a hatalmas főurak, Mátyásnak kevés évvel előbb legyőzhetlen fekete serege pontosan megkaphatja előbbi zsoldját, s a fegyelem tovább is fentartjasorai között a rendet. De a vitézek fizetés nélkül szolgálni nem akarva, fellázadtak s raboltak magok is s pusztítának mindaddig, míg az agg Kinizsy le nem csapott közójök 1493-ban, s néhány százat levágván közülök, a többit szétverte.

De a királyi rendelet által is feloszlatott fekete sereg hiányát csakhamar megérezte a haza, mert nem lévén sem pénz katonaállításra, sem állandó sereg a mindinkább pusztító s vérszemet kapott török fékezésére, nem volt más mit tenni, mint a pápa által felhatalmazott Bakács bibornoknak szabad kezét engedni keresztes had gyűjtésére a török ellen, mely had azután új veszélyt hozott a hazára a helyett, hogy ellenségétől mentette volna meg.

A keresztes zászló alá t. i. többnyire jött-ment csöcselék gyült össze, a sanyargatott népnek legelkeseredettebb tömege. A gyülevész tábor vezéreül a király Dózsa Györgyöt nevezte ki, egy szegény sorsú székely vitézt, ki kevésből előbb a török elleni csatában tüntette ki magát, s így épen alkalmasnak látszék a vezéri szerepre.

Történt azonban, hogy a gögös főurak a nemességre emelt Dózsa Györgyöt megsértették s kigúnyolák, mi az egyszerű, daczos székely vitézt annyira keseríté, hogy rettentő boszút esküdött az összes nemesség ellen haragjában. A gyülevész, vad tábor, mely Pest alatt gyült össze, nem volt kevésbé elkeseredve, mint vezére. A helyett tehát, hogy feledve önsérelmeiket, a haza veszedelmére gondoltak volna, a vezér épen úgy mint serege, csak boszúját kívánta tölteni. A földesurak által zsarnokilag nyomott jobbágyság országszerte fellázították, s kiűtött 1514-ben a szörnyű paraszt-vagy kuruczháború, melynél kegyetlenebb öldöklést soha nem vitt véghez magyar magyar ellen. A nép kaszával fegyverkezve, rettenetes vérengzéssel gyűjtogatott, rabolt és gyilkolt. Földesurainak vagyonát, családját iszo-

nyú kegyetlenséggel áldozta fel, nem nézte: ártatlan, vagy bűnös volt-e boszújának tárgya, neki vak dühében vér kellett, vért akart ontani. . . .

A borzasztó polgárháborút, melyet egy részről a király gyöngesége, más részről a kényurak zsarnoksága idézte elő, végre az ifjú Zápolya János, erdélyi vajda győzte le, s annak vezéreit épen oly vad kegyetlenséggel büntette, mint milyennel ők folytatták előbb a parasztháborút. A legyőzött szerencsétlen nép ellen még szigorúbb s valóban embertelen törvényeket hoztak, hogy még a késő unokák is sirathassák az apák vétkei.

Az elfojtott polgárháború után azonban koránsem vonult el a belvillongás fellege a haza egeről. Zápolyát pártja, a hon szabadítójának magasztalva, nyíltan törekvék a trónra emelni, mintha Ulászló király, ki az alig letűnt vész alatt henyén vesztegelt várában, nem is léteznék. A dicsvágyó Zápolya, kinek mint kisdéd-gyermekek még szülői csepegtették szívébe a korona utáni áhitozást, már korábban is adta jelét trónra vágyásának, miután több ízben megkérte a király leányának, Anna hercegnőnek kezét. Bármi vakmerő volt is Zápolya János ezen gondolata, a gyámoltalan Ulászlónak soha nem lett volna ereje s bátorsága a hatalmas főurat egyenesen visszautasítani, csak a hercegnő fiatalságát hozta fel, a dolog továbbra halasztását kívánva. Most azonban, midőn Ulászló király nem ügyelve az országtanács ellenzésére, Anna hercegnét Miksa császár egyik unokájával jegyezte el, sőt fia halála esetére Magyarországot is leánya férjének hagyta örökségül, úgy fellázítá Zápolyát pártjával együtt, hogy a hazában ismét új, szörnyű pártszakadás, vagy talán polgárháború ütött

volna ki, ha Ulászló 1516-ik évi márczius 13-án bekövetkezett halála más fordulatot nem ad egy időre a dolgoknak. Kiskorú fia gyámjaiúl a császár és lengyel király főfelügyelete alatt Bornemisza Jánost s rokonát nevezte ki, Brandenburgi György örgrófot, a hazára pedig hagyott maga után évszázadokra húzódo vészt és nyomort.

II. Lajos király.

1516—1526.

A tiz éves II. Lajos gyámjai segélyével sem vala alkalmas oly rendkívüli viszonyok, oly zavar között kormányozni, minőben az ország 1516-ban sülyedett. Minden romlásnak indúlt a hazában, — a honszeretet kialudni látszék a haza fiainak kebléből, — a törvények nem tiszteltettek, s csak az önérdék, a kényuraság, a hatalombitorlás lőn vezetője a tényező uraknak.

A királyi gyermek jó s nemesre hajló szívében Brandenburgi György elfojtá a szebb hajlamokat, s a szerencsétlen ifju a szerint amint nőtt, veszté lelkének erélyét s erényeit. Házassága azonban a szellemdús Mária, ausztriai főhercegnővel, reményt mosolygott egy kis időre a haza fellegei között, — de gyöngéd női kéz oly vihart, minő itt készülőben volt, el nem hárit-hatott többé.

A nemzet végromlásához látszék közelíteni. A királyi tekintély megszűnt, — minden hatalmas úr kis király vala. A kincstár annyira üres volt, úgy kizsák-

mányoltaték, hogy Lajos király ezüstjét volt kénytelen elzálogosítani asztali költségei fedezésére.

Zápolya pártja valóságos szakadást okozott az országban, s csak alkalomra látszék várni, hogy kimutassa szándokait. Első törekvése mindjárt az vala e pártnak, hogy a király kiskorusága alatt Zápolya Jánost kormányzóvá emelhesse. E törekvés azonban az ellenpárt által meggyűlölteték, mi a keseredést kölcsönösen csak nevelte.

Hogy mi válnék a hazának javára, arra gondolni senkinek nem jutott eszébe, s így a zavar, a veszedelem csak nőttön nőtt, midőn a meggyűlölt szultáni trónt a vitéz, a dicsvágyó II. Szoliman foglalta el.

Szoliman trónra lépte után azonnal követet küldött a magyar királyhoz, színleg békés üdvözlettel, de mint a magyaroknak értésére esett, valódi oka ez üdvözletnek kémlelési szándok volt, az ország, különösen hadi állapotának kikémlelése. Hogy a szultán célját ne érhesse, a király kormánya tanácsára börtönre veteték a követet, népjog s a lovagiasság szabályainak ellenére.

A szultán követe elfogatásának hírére Nándorfehérvárt azonnal megszállta s ostromolni kezdé. — Erre Lajos — ismét az urak tanácsára — megölette a török követet.

Szoliman megbántódása e hirre határt nem ismert, ki rettenetes haragjában boszut esküdött a magyar király és országa ellen.

1526-ik év tavaszán megjelent a szultán 200 ezer emberrel és 300 ágyúval Magyarország határainál, melyeken belül a pártoskodás, villongás egymás ellen, s

önérdek foglalta el a sziveket, s nem a haza veszedelmének gondolata.

De Szoliman megjelenése pillanatra mindazáltal nagy döbbenést idézett elő, s tanácskozni kezdtek katonáállításról, adót vetettek ki, s érezni kezdték végre, hogy vészben forog a haza, s így vész fenýíti az egyesekeket is . . . A törvények tiprása s az engedetlenség azonban oly megszokott dolog volt már e honban, hogy hasztalanúl hordták szét, mint nagy vész idején szokásos volt, a véres kardot; sem királyi parancs, sem az emlékeztetés a hon veszedelmére nem eszközölhetett ki egyebet, mint hogy 26 ezer ember összegyűlt végre a magyar zászló alá Szoliman roppant hada ellenében.

E 26 ezer ember azonban lelkes vitézekből állott, kik között maga a király is részt vőn a harcban, de fővezérül mindamellet a vitéz kalocsai érsek, Tomory nevezteték ki, míg a horvátországi hadakat Frangepán vezérlé, Zápolya pedig az erdélyieket. Szoliman lassan nyomult előre, s szép nyári napon, augusztus vége felé Mohácsot szállta meg.

A két ellentábor száma között a különbség oly rendkívüli volt, hogy a tapasztaltabb urak tanácsolák, várának be a csata megkezdése előtt Frangepánt és Zápolyát, de a lelkesült tábor harczkodva annyira fel volt már fokozva, hogy ily beszédek s tanácsok visszhangra nem találhattak.

Augusztus 29-én kora reggel a harczszomjas magyar tábor kezdé meg a támadást, s csodákat vitt véghez lelkesült vitézsége, csaknem győzedelmet vívott ki.

Szoliman azonban szinte vitéz férfiú volt, s észrevevén dandárai visszavonulását, felhasználá boszanko-

dásában az egész túlnyomó erőt ellenségeivel szemközt, dörgő ágyúival rést nyitott a magyarok vitéz sorai között, s hadélével gyorsan kettészakadva körülfogta a kis, de bátor hadat. E hirtelen fordulat zavart okozott a magyar táborban, s míg egy rész rendetlen futásnak eredt a nagy temető között, azalatt Tomory, hét püspökkel, 28 zászlós úrral, 500 főnemessel, s 22 ezernél több vitézzel együtt halva maradt a csatatéren.

A királyt néhány hive megmenteni igyekezve, kiragadta a csatatérről, ki midőn a Csele patakon átugratni akart volna, fáradt lova a meredek túlparton megsiklott, s visszaesve, a szerencsétlen Lajost egész súlyával lenyomá, befulasztá a mocsárba. Holt testét csak néhány héttel később találták fel.

Szoliman a nagy győzelem után Buda felé indult, utjában mindent elpusztítva s gyűjtogatva, s lerombolva Buda városát is, melyben Mátyás király palotáján kívül egyetlen ép ház nem maradt meg. Szuliman ezután, ki, mint mondá, nem hódítani, hanem boszút állani jött, seregét a Dunán átszállítá, s kizsákmányolva a királyi lak kincseit s ritkaságait, s köztök a könyvtár nagy részét s Mátyás palotájának szobrai hajókon Nándorfehérvár felé küldve, september 24-én visszaindult, sok ezer foglyot víve magával rabszíjra fűzve.

Zápolya János, míg a mohácsi vész, míg a szerencsétlen mohácsi csata folyt, önérdekeit nem vesztve szemei előtt, nyugodtan állott negyvenezernyi sereggel; — annyi honfivér elhullása, a haza s a király veszedelme nem volt elég ok elfelejtetni vele dicsvágyó céljait. Nyugodtan tűré, hogy ez országnak oly sok időre temetőjévé váljék Mohács, — talán ha eszébe jutott

volna, hogy temetőhelyen biztos trónt emelni nem lehet, önérdéke akkor fölébresztette volna kialudt hazafiságát, mely a Hunyadyak kihaltával kihalva látszék csaknem az egész nemzet kebléből.

HATODIK FEJEZET.

A magyar nemzet története az ausztriai Habsburg-házból származott királyok alatt.

1526 — 1848.

I. Ferdinand és Zápolya János ellenkirályok.

1526 — 1540.

A gyász, melyet Magyarországra a mohácsi vész hozott, koránsem vonult el; a nemzet e nagy rázkódásra sem tért magához; önérdék, pártoskodás dúlt tovább is a hon vérző kebelében; a hazát ön fiai dönték csaknem végveszélybe.

Alig vonult ki Szoliman pusztító vad serege az országból, midőn a haza veszedelmének elhárítása helyett, egyedül a királyválasztás gondjai foglalák el a kedélyeket. A nemzet két pártra szakadt; egyik fél magyar királyt akart s a hatalmas Zápolya Jánost kívánta trónra emelni, a másik, Lajos király sógorát, Ferdinand ausztriai herceget.

A két trónkövetelő csaknem egyszerre hirdetett

országgyűlést; Zápolya hivei Tokajba gyűltek össze, Ferdinandéi Haimburgba; az első Székesfehérvárra rendelé a királyválasztó országgyűlést, a másik Pozsonba. Zápolyának azonban roppant többséggel hódolt az ország, miután Verbőczy István ékesszólása csaknem általánosan megnyerte számára a sziveket, s így történt, hogy november 11-én királylyá választatván, a következő napon Podmaniczky István nyitrai püspök által megkoronáztaték.

Ferdinand pártja e királyválasztást s országgyűlést törvénytelennek nyilvánítá, mivel azt nem a nádor hívta össze, s így miután Ferdinand biztosítá a nemzetet jogai megtartására nézve, a Báthory nádor által Pozsonba összehívott kevés számú rendek által ő is királynak választatott.

Magyarországnak tehát egyszerre két királya lön: János és Ferdinand, — de egy korona alatt két fej nem férvén meg, a haza javáról két király nem gondoskodhatott.

A zavart okozó daczos országnagyból gyöngé, erélytelen király lett, Zápolya Jánosnál hiányzék az uralkodói tehetség, hiányzott az erő s komolyabb ész. Az ország nagy része pártján állott, — ő azonban alig érte el, mire vágyott, alig jutott az ohajtott trónra, midőn gyöngé emberek módjára dicsőségét azonnal élvezni akarta, s seregeit hazabocsátván, a jövőre mit sem látszék gondolni. Azalatt tehát, míg a nála előrelátóbb Ferdinand honn rendbehozta ügyeit, s haddal közeledvén az ország felé, csakhamar Budavárát is elfoglalta, — János király nem csak hogy nem csatolá magához közelebb a kedélyeket, hanem pártja egy részétől el-

hagyatva, túrni volt kénytelen, hogy Székesfehérváron Ferdinand is megkoronáztassék még 1527-ben.

Hogy trónját megtarthassa, fűhöz-fához kapkodott, hamarjában sereget gyűjtött össze, — de az nem mérkőzhetvén Ferdinand mind nagyobbuló pártja erejével, Zsigmond lengyel királyhoz futott. Tettelegesen segélyt azonban itt sem nyerhetvén, szörnyű önzésében megásta honának másfél századig tartó sírját; Szolimanhoz folyamodék, a töröktől kért segítséget, hogy koronáját megtarthassa.

Hogy a kevély, a dicsvágyó Szoliman örömmel terjeszté főúri hatalmát Magyarországra, könnyű elképzelni. János király azonnal megnyerte a kért segélyt, mert Szoliman már 1529-ben nagy sereggel közelgett Magyarország felé.

Szoliman megindulásának híre rémülést terjesztett mindenfelé. Ferdinand azonnal segítségre szólítá fel a német fejedelmeket, de ígéretnél egyebet alig nyert.

A török e közben mindenfelé pusztítva, gyűjtögetve Budára ért, s onnan Bécs felé vezette szörnyű seregét. De Bécset hasztalan ostromolván, Budára tért vissza, s átadva János királynak a várat a koronával együtt, mint a sáskahad, visszaindult, nyomort hagyva mindenfelé, merre csak vonult. János király nagy áron szerezte vissza a koronát, s elborzadhatott önnön hazafiatlanságán.

De annyi nyomor látása sem indítá meg az ellenfeleket. Magyar magyar ellen fordúlt; mit a török megkimélt, azt elpusztíták a haza gyermekei; egymás vagyona, egymás élete ellen tört az ellenpárt, mintha

szentebb érdek nem léteznék többé, mint azt eldönteni: Zápolya, vagy Ferdinand legyen-e a király?

Ezalatt Németországon a reformatio elterjedvén, annak tanai a sok zavar között hazánkba is szivárogni kezdtek, s mi elejénte számba nem véteték a pártmozgalmak forrongásaiban, az végtére annyira kezdett terjedni tudós és buzgó férfiak által, hogy a római katolikusok s az új hit hívei között szintén viszály támadott, az erősebb s régebbi üldözni kezdé a gyengébbet, — s a zavart és nyomort e vallási gyűlölködés is csak nevelte.

Mig a vész folyton nőtt s mind szomorúbb s zordabb siralomházzá változék e hon, azalatt Ferdinand is megkísérté a törököt nyerni, de a nagy évi adóval, mit Szolimannak ajánlott, a szultánt csak felboszantá, ki azonnal Bécs ellen vezette 300 ezernyi seregét.

A gőgös Szoliman azonban ezúttal még csak nem is láthatta Bécset. A hős Jurisics Miklós feltartá őt Kőszegen, hol a csekély erősségű várat a roppant török had ellenében csak mintegy 700, nagy részben vidéki paraszttal védelmezte, de annyi hadvezéri tapintat s bölcseséggel, hogy a vár csaknem halomra lövetve sem volt bevehető. A szultán kérelmére azonban egy török zászlót mégis megengedett a hős a vár romfalára tűzni, melyre azután a megalázott Szoliman kénytelen volt ezúttal visszatakarodni.

Ferdinand, miután Szoliman vele még ekkor sem akart békét kötni, — János királylyal bocsátkozék alkudozásba, ki annál hajlandóbb vala a békekötés föltételeit elfogadni, mivel Zsigmond lengyel király csak azon esetre ígéré leányát Izabellát neki nőül, ha Jánost Ferdinand is királynak ismeri el.

A béke föltételei, mely Nagyváradon kötteték, következők voltak:

Mind János mind Ferdinand maradjon a királyi czim s az ország azon részének birtokában mely eddig hatalmában volt; János halála után azonban, még azon esetre is, ha fiú utóda maradna, Ferdinandra szálljon az egész ország.

A békekötés után János rég tervezett menyegzője meg is történt Izabellával, de házassága után nem sokára nehéz idők köszöntek be nála. Szoliman hírét véve a békekötésnek, kegyelemvesztéssel fenyegetette őt, méltán lehetett tartani tőle, hogy Erdélybe hadaival betör. János a békeszerződés szerint azonnal segedelemre szólította fel a császárt és Ferdinándot, s a veszély elhárítására, maga is szokatlan erőt fejtven ki, rövid idő alatt nagy sereget fegyverzett föl.

De Szoliman ezuttal nem mutatkozik engesztelhetlennek, sőt tudatá némi szemrehányások után Jánossal, hogy ha hűsége jeléül nem késik neki 200 ezer forintnyi ajándékkal kedveskedni, őt ismét kegyelmébe fogadja.

Miután Ferdinand az ígért nagyobb segedelem helyett alig küldött három ezer embert, s azt is csak a Tiszáig, Jánosnak nem volt kedve a hatalmas szultánnal dacolni, a nagyváradai békekötést azontúl számba sem vevé, minden igyekezetét Szoliman engesztelésére fordítva.

Ezen törekvése azonban ismét bajt szült számára. A nagy ajándokok kiállítása miatt, kénytelen lőn alattvalóit súlyosabb adóval terhelni, minek következtében Erdély Balassa Imre és Majláth István vajdák vezérlete

alatt fellázadt. Hogy a bajt hirtelen elfojtsa, 1540-ik év tavaszán Erdélybe sietett; mielőtt azonban eredménye lett volna megjelenésének, rögtöni szélhűdés vetett életének véget.

Halálos ágyán maga köré gyűjté tanácsosait, arra intvén őket, ne vetnék magokat Ferdinand alá, hanem Szoliman segélye által tartsák a trónon özvegyét s cse-csemő fiát, Zsigmond Jánost, kik mellé gyámokul Utjesenich (vagy Martinuzzi) György nagyváradi püspököt, s rokonát, Petrovics Pétert rendelte, hogy egyik kormányozni, másik védelmezni tudja fia örökségét. Verbőczyt s az eszéki püspököt pedig Szolimanhoz küldötte, ótalmát az özvegy királyné s gyermeke számára kikérni.

Ily intézkedések között halt meg az utolsó magyar származású király, kit a nemzet egy része saját kebléből emelt a trónra, s ki viszont azzal fizetett, hogy mint akármilyen idegen, önérdekeért feláldozta hazája javát. --

I. Ferdinand magánuralkodása.

1540—1564.

Ferdinandnak az ország birtoka miatt, melynek a nagyváradi békekötés szerint ő lőn törvényes királya, Utjesenich György nagyváradi püspökkel, Zsigmond János gyámjával volt leginkább baja. E nevezetes férfiú, kit Martinuzzinak olasz származású anyjáról neveztek, s évkönyveinkben legtöbbször Frater György név alatt fordul elő, Corvin János cseléde volt gyermekkorában, később János király anyját szolgálta, míg végre

a sz. Pál rendi szerzetesek közé vétetett föl, hol egy szerzetes-baráttól nyert elemi oktatást, ki a rendkívüli tehetséget egyszerre fölfedezte a szegény fiuban. Midőn János király Ferdinandtól üzetve, Lengyelországba szaladt, a sajóládi zárdában találta fel őt, s a határozott jellemű s meglepőleg eszes s erélyes embert azonnal udvarába vette, hol rövid idő alatt nagy befolyást nyert, s tanácsos, kincstárnok, végre pedig nagyváradi püspök lett belőle.

E rendkívüli férfiú János király halála után minden erejét arra fordítá, hogy annak fiát megtarthassa a trónon, s így, bár Ferdinándot a nagyváradi békekötés szerint, mint fentebb is említők már, törvényesen illette a trón, s Izabella és Török Bálint át is engedték volna seregeinek Buda várát, Utjesenich György úgy intézkedés kézalatt, hogy Szoliman 100 ezernyi sereggel épen legjobbkor jelenék meg Pesten, s magához vinni parancsolá János király kis fiát. Mig Szoliman a gyermekkel játszott, azalatt serege bevonult s elfoglalta a várat. S ha a hatalmas szultán Martinuzzinak visszaadva a kis fiút, megígéré is, hogy ha megnő, visszaadja számára Budavárát, mindazáltal másfél századig maradt az török kézben ez időtől fogva, az ország egy nagy részével együtt. Erre azután mielőtt kitakarodott volna hazánkból, Erdélyt, a temesi Bánátot s Magyarország tiszántúli részét János Zsigmondnak adva, Izabella mellé kormányzóul s gyámul továbbra is Utjesenichet rendelé.

De eddigi foglalásaival be nem érve, következő évben ismét megjelent Szoliman, s Fehérvárt, Esztergomot, több más várral együtt elfoglalta Ferdinandtól.

Meggyőződven ennyi veszteség után s zavar között, hogy Szoliman erejével nem birhat, békét kötött Ferdinand, 30 ezer aranyat igérvén évenként fizetni a töröknek. De e békekötés János Zsigmond birtokaira ki nem terjedvén, Ferdinand az ország ezen részeire is ki akará terjeszteni magyar királyi jogait, s alkudozásba bocsátkozék Izabellával s Martinuzzival.

E rendkívüli, ez eszes férfiú meggyőződven eddigi szomorú tapasztalatai után, hogy sem keresztény fejedelemhez, sem keresztény püspökhöz nem illő a török barátság, mely jót gyámfiára épen oly kevésbé hozhat, mint a szegény sanyargatott hazára, hajlott Ferdinand békealkudozására, ki őt esztergomi érsekké igére kinevezni, s azonfelül kieszközölni a pápánál számára a bibornoki süveget. Martinuzzinak nem volt nehéz Izabellát békekötésre birni, ki azonnal átengedé Ferdinandnak a koronával együtt az ország tiszántúli részeit s Erdélyt is. Most már Ferdinand, miután cserébe több siléziai hercegi birtokot s évenként 100 ezer aranyat adott János király özvegyének s fiának, egyedüli királlyá lőn e hazának.

Szoliman azonban szinte hozzá szólott a dologhoz, s pusztító hada megjelent János- Zsigmond birtokrészeinek visszafoglalására.

Először is mint egyik nagyfontosságú hely, Temesvár támadtaték meg, melynek vitéz kapitánya Losonczy István vala. Hosszú, sikertelen ostrom után csellel akart a török győzedelmeskedni, igérvén, hogy a megrongált várat ha feladják, a kapitány vitézeivel együtt szabadon mehet. Losonczy ez ígéretre is tántoríthatlan maradt volna, de hasztalan igyekezett a kifá-

radt őrseget a török hitszegéséről meggyőzni, hasztalan festé a nyomorú menekvésnél dicsőbb halált lelkesült szavakkal, — a vitézek nem hallgattak többé reá. Alig kezdének azonban kifelé vonulni, midőn hitetlenségökért meg lőnek büntetve. A rettentő török had, adott szó ellenére nekik rohan s öldökölni, pusztítani kezdi soraikat. — Ez magához téríté Losonczy embereit. Mint egy test és egy lélek rántá ki fegyverét a kapitány és őrsege, s ha egytől egyig elhullottak is, haláluk dicsó volt, s a török megfizette tiz annyi áldozattal hitszegését.

Szondi György Drégel várát hasonló hősileg védelmezte. A kis várát roppant sereggel támadá meg a budai basa, de hasztalan kívánta feladását. Sem fenyegetések, sem alkudozás, sem barátainak intó közbevetése reá nem bírhatta a dicsó hőst a vár feladására, bár falait végre annyira megrongálta Ali basa, hogy az többé nem volt védelmezhető. Ekkor a török vezér ellenségében is becsülve a vitézséget, szabad kivonulást ajánlott Szondinak. A hős erre két kedvencz apródját küldé Alihoz, azon üzenettel, neveltetné őket vitézségre, őt pedig temettesse el tisztességesen. Most kihordatva drágaságait a várudvarra, felgyújtatta, harczi paripáit leszúrta s maroknyi népével az ostromlókra rohant, s a dicsóséget s halált, mit keresett, vitézeivel együtt feltalálta. A basa Szondyt a várral szemben emelkedő hegyre temettette s egy lobogót tüzetett sírja fölé.

De ha a dicsó példát Szécsén, Buják, Hollókő, Gyarmat s több más várak védelmezői nem követték is, Eger vár védői annál örökebb borostyánt vitytak ki magoknak. Dobó, Mecskey és Bornemisza István várnagy-

ságuk alatt kétezer vitézből állott Eger őrizete. A támadó kétszázezernyi sereg vezére elbizakodottan azonnal feladásra szólítá a várat. Erre Dobó egy koporsót függesztetett a falra, s megesküdt, hogy olvasatlannúl égeti meg a töröknek minden üzenetét.

Az ostrom egy hónapnál tovább tartott.

A feldühösödött Achmed végrohanásra vezette seregét. De Dobónak lelkesítő hazafias szavaira oly bátorság s erő szállta meg a vár összes népét, hogy nők s ifju leányok férfiakkal versenyt siettek a vár falára, s ki mivel tudta, kövekkel, forró vízzel s olvasztott szurommal pusztítani igyekezett a roppant s kegyetlen ellenség tömegét. S példa példa után tűnt fel, melynek emléke a hazát szerető, az érző szívet még ma is lelkesedésre ragadja. A török erő ennyi önfeláldozáson, ily elszántságon nem foghatott ki, — s visszavonulni kényszerülve, megszegyenülten hagyott fel az ostrommal. Eger vára tehát be nem vétetheték, s Dobó s vitéztársainak nevét a lelkes egri nőkével együtt koszorúzta meg a hálás utókor a dicsőség hervadlatlan borostyánával. — Ferdinand a hős Dobót erdélyi vajdává, Bornemiszát Eger kapitányává nevezte ki jutalmul.

Erdélyt azonban Ferdinand s a tiszántuli részeket rövid idő alatt ismét elveszíté, mivel oda küldött biztosa, Castaldo zsarolásaival a kormányt valóban meggyülölteté Erdélyben, ugyanazon Castaldo, ki féltvén önhatalmát, addig ármánykodék Martinuzzi ellen s gyanúsítá őt, hogy végre Ferdinand a sok vádra azt adá válaszul: ha való, mit Utjesenich ellen állit, előzze meg gonosz szándokait. Ennyi elég volt Castaldonak, hogy elhatározza, mi-tevő legyen. Alvinczre vendégül magához hi-

vatva a gyanútalan Martinuzzit, őt 1551-ben deczember 17-én orozva megölette.

Ferdinand, hogy országa belzavaraira fordithassa erejét, a törökkel békealkudozásba kezdte bocsátkozni. Szoliman azonban békekötésről addig mit sem akart tudni, míg Izabellának s János-Zsigmondnak Erdély s azon részek vissza nem adatnak, miket nekik — mint mondá — ő ajándékozott. A szultán ezen akarátát a Ferdinand ellen feltámadt erdélyiek is gyámoliták, kik kiüzvén a német zsoldosokat, Izabellát és fiát visszahozták. E szerint a tiszántúli részekkel együtt Erdély ismét visszakerülvén az ifju Zápolya birtokába, a török békét kötött Ferdinanddal.

Erejét fogyni érezvén Ferdinand, egyedüli törekvéseül azt tűzé ki továbbra, hogy fiát még életében megkoronáztassa, mi 1563-ban véghez is ment. Most, hogy fia uralkodásának kezdetét e részben legalább kiegyenlitse, az ezen idő alatt már nagykorúvá nőtt János-Zsigmonddal bocsátkozott békealkudozásba, de mielőtt ezt megköthette volna, meglepte őt a halál 1564-ik évi július 25-én.

Miksa király.

1564—1576.

Miksa trónra lépte harczokkal, bajokkal vette kezdetét. Egyfelől Zápolya Jánossal nem egyezhetvén meg, ki örökre lemondani a királyi czimről s átengedni a tiszántúli részeket semmi módon nem volt hajlandó,

vezére, Báthory István által Nagybányát s Nyirbátort foglaltatta el, még Schwendi, Miksa vezére Tokajt, Szerencset s Erdődöt. Másfelől a kisebb nagyobb mértékben folytonosan háborgó török ingerelteték a tiszai részek elfoglalása miatt békeszegésre, annyival nagyobb elkeseredéssel s haraggal, mert Szigetvár hős kapitánya, Zrinyi Miklós ellen rég boszút forralt már maga a szultán is, ki több ízben keményen megverte a határszéleken pusztító török csapatokat.

A több mint hetven éves Szoliman szultán maga vezeté roppant seregét Magyarország ellen, s megszállta 1566-ik évi augusztus elején Szigetvárt. E vár, melynek falai többnyire föld- és rözséből készültek, inkább mocsáros vidéke, mint bástyák vagy sánczok által volt védelmezve, s ereje mégis történeti emlékü, örök hírüvé lön. Zrinyi Miklós eltökélé a hűségére bizott várat végpillanatáig védelmezni, s ez eltökélés tette Szigetvárt örökhirüvé.

Mohammed vezér támadás előtt egész Horvátország birtokát igérte Zrinyinek a vár feladásáért, mire a hős büszke visszautasítással válaszolt. Most rohanást parancsolt a vezér, megtámadta Szigetvárt, — de a vitéz várőrséggel háromhéti folytonos ostrom után sem boldogúlhatott. Végre tűzaknákat ásatott a vár alá, s september 5-én sikerült ily módon a főerősséget romba döntve, lángokba borítani. Háromnapi folytonos pusztítás után egyetlen egy tornyon kívül minden hamuvá égett s romban hevert.

Hogy hőshöz s magyar főúrhoz méltólag vessen véget a további sikertelen csatának, Zrinyi Miklós minden vagyonát a várudvarra hordatta halomra, s kilépett

azután könnyű selyem dolmányba öltözve, melynek zsebébe a vár kulcsai mellé száz magyar aranyat tőn, nyakán arany lánczczal s gyémántos forgójú kalpagban, s felgyujtatván kincseit, vitézeihez rövid, lelkesítő beszédet intézett, halálharczra buzdítva fel őket. S most, nagy taraczkot lövetvén ki, Juranics Miklós zászlótaratóval kirohant lelkesült vitézei élén, s vas karjával halált osztott, — s halált fogadott.

A harc rövid, de heves volt. Zrinyi Miklós példája szerint a vitéz örök egytől egyig elhullottak, s a török több mint 20 ezer emberének vesztével sem foglalhatott el egyebet rom és hamunál, miután a végső tornyot, a löportornyot egy lelkes magyar nő a végveszélyben, míg vele s gyermekeikkel együtt a várba menekült társnéi imádkoztak, — a légbe röpité . . .

Szolimant annyira felharagitá s ingerlé e rá nézve dicstelen s oly hosszú ostromlás, hogy, mint mondják, boszuságában egyszerre meghalt, a nélkül hogy pillanatig is élvezhette volna a győzedelmet. Halálát a nagyvezér titokban tartá a sereg előtt, nehogy lehangoltságot szüljön sorai között.

Több más vár is elfoglaltatván Szigetvár romjai után, Miksának legfőbb törekvése lőn Szelim szultánnal békére lépni, mit Verancsics egri püspök közbenjárására hosszú alkudozás után végre 1568-ban meg is kötött a nyolcz következő évre.

E békekötés azonban János-Zsigmond reményeinek véget vetett, ki a török tetteleges segélyére többé nem számolhatott. Kényszerítve levén tehát örökre lemondani a királyi czimról s elfogadni Miksa föltételeit, Erdély s a hozzá tartozó részek birtokában maradt. Ek-

kor s ezáltal dőlt el a magyar királyság kérdése, s Erdély különvált Magyarországtól. Magyarországnak ez időtől kezdve Miksa lőn egyedüli királya s utána utódai, míg Erdély külön fejedelemséget képezett.

De e szerződést János-Zsigmond nem soká élte túl, 1571-ik év tavaszán történt halála örökre megszüntette nyugtalanságait. Utóda nem maradván, az erdélyi rendek szabad választási joguknál fogva a jeles Báthory Istvánt választák fejedelmökül, ki ellen támadt ugyan Békési Gáspár vezérlete alatt egy kis párt, de azt hamar legyőzván, az egész ország, sőt a török által is fejedelmül ismerteték el. Erdemei s nagy tulajdonainak híre azonban oly messze hatott el, hogy az épen megüresült királyi székbe a lengyel nemzet közakarattal őt hívta meg. Báthory István elfogadá e meghívást, fejedelmül Báthory Kristóf öcsesét hagyván hátra maga helyett.

Miksa azonban szintén számítván a lengyel trónra, Báthory István ellen fegyverrel akará igényeit kiküzdeni; de 1576-ki októberben készülletei közben meglepte őt a halál, miután elérte, hogy fiát Rudolfot a magyarok elismerék utódaul s meg is koronázták.

Miksa uralkodási idejét nevezetessé teszi azon körülmény is, hogy a reformatio, mely még Ferdinand alatt kezdé terjeszkedését hazánkban, ekkor kezdett valódi életre kapni. Az ellenkirályok s pártviszályok korában mindenkinek más dolga volt, mint hogy az egyházújítás elé gátat vetni kedve lett volna. Az új hit terjesztőinek tehát szabad tér s elég alkalom nyílt a helvét és ágostai egyház megalapítására. A reformatio főgyámolai közé a legnagyobb s tekintélyesebb családok közül is többen tartoztak, mint Thurzó Elek, Perényi

Péter, Drágfy Gáspár, Török Bálint, Nádasdy Tamás, Révay Ferencz s több más urak. S a mellett hogy iskolák alapítottak s építtettek egyházak, tudós férfiak terjeszték az új hit, Luther, Zwingli és Kálvin tanait, kik között legnevezetesebbek főképen Dévay Biró Mátyás, Kopácsy István, Batizi András, Sztáray Mihály, Gálszécsi István, Ozoray Imre és Thury Lukács. A szigorú törvények, miket az új hit követői ellen hoztak, részint nem hajtottak végre, részint pedig feledékenységre mentek a sok zavar között, s így történt hogy a protestantismus főkép Miksa alatt annyira megerősödött, hogy a későbbi küzdelmek s szenvedések fogyasztották bár erejét és számát a követőknek, de mindamellett sem lehetett többé elnyomni a mindinkább terjedő lángot.

A helvét és ágostai hitvalláson kívül Erdélyben Blandrata György, János fejedelem háziiorvosa által még egy harmadik felekezet is támadt, s ezek magokat egységihivóknek vagy unitáriusoknak nevezték. János Zsigmond egyébiránt mindahárom vallásfelekezetet egyenjogusággal ruházta fel, miután maga, ki voltaképen catholicus volt, mindeniken átment, mindahármat megkísérté.

A belhareczok s vallási viták korszaka.

Rudolf király.

1576—1608.

Rudolf sajátságos férfiú volt. A kormányzásra sem hajlamot sem kedvet nem érezvén magában, a magyarországi ügyeket Ernő főherczegre, a tót- és horvátországiakat pedig Károlyra bízta. Visszavonuló komor kedélye egyedül a csillagászatban festészetben, órakészítés-s más hasonlóknban talált élvezetet, s prágai palotájába vonulva, egyedül ezen kedvtöltéseknek élt, kerülve minden emberi társaságot. Államügyekkel egyáltalánvéve nem foglalkozott, s minden kellemetlenül érinté őt, mi figyelmét kedvencz tantárgyaitól elvonta.

Semmi nem természetesb tehát, mint hogy a kormányigazgatás elhanyagolása a különben is sok bajt csak szaporitá, s hasztalan újittaték meg a törökökkel a béke, azt ezek vad csapatai számba sem véve, nyomor-gaták a lakosságot. S így történt a német katonasággal is, kikkel a magyar várak megtöltettek, ezek is csak zsarolták, pusztították a magyart.

De legtöbb szenvedésnek a protestans lakosok voltak kitéve, kiket Rudolf király jezsuita tanácsadói vétettek kegyetlen üldözőbe.

Az ország belállapota ily körülmények között betegbb, szenvedőbb volt, mint leírni lehetne, s hogy szinig megteljék a keservek poharak, a török is meg-

szegte a békét, Szinán vezérlete alatt 150 ezernyi sereg indult nyílt csatára ez akkor oly szegény haza ellen.

A vad, a roppant sereg több várat elfoglalt egymásután, s csak akkor takarodék vissza Nándorfehérvárig, midőn az összegyűlt s elkeseredett magyar sereg útját állotta kegyetlenségeinek. Győrt azonban a következő évben mégis megvette a török, miután gróf Hardek kapitány, bár hétezernyi német őrserege s elég löpora volt, maga feladta a fekvése által is erős várat. De e veszteséget nem sokára meg kelle kétszeresen fizetnie a török Hasszánnak, ki budai basa volt, s roppant vereséget szenvedett a magyarok által a derék Mansfeld vezérlete alatt, kinek e győzelem után tíz napra következett halála kipótolhatlan veszteség vala akkor a keresztény hadseregre nézve.

Báthory Kristóf halálával Erdély fejedelme ennek fia, a vitéz de kegyetlen s változékony kedélyű Báthory Zsigmond lőn, ki uralkodását mindamellettférfias határozottsággal kezdé meg, bár e határozottságot csakhamar ingatagság s kegyetlen természete váltotta fel. Átlátva, hogy a török barátság csak vesztére válik mind Erdélynek mind Magyarországnak, eltökélte megszakitani a török barátságot, egyezkedésre lépván a bécsi udvarral, 1594-ben a szerződés meg is kötötték közte s Rudolf között, melynek többi pontjai közt egyik az vala, hogy az ifju Zsigmond nyerje nőül Károly főherczeg egyik leányát, Mária Krisztiernát, kivel menyegzőjét 1595-ben ünnepelte meg Báthory.

Alig jött e szerződés hire a szultán fülébe, midőn a vén Szinán megjelent roppant sereg élén Erdély ifju fejedelme ellen, — de oly csúfosan megvereték több

véres csatában, oly nagy veszteséget szenvedett, hogy 100 ágyújának s minden hadi készleteinek elfoglalása csekélység volt elhullott serege áldozataihoz, csekélység csúfos visszaüzetéséhez képest.

Mahomed szultán haragját Szinán vesztesége valószínűs elkeseredésig fokozta, s boszút esküdve jött maga roppant seregével a következő 1596-ik évben Magyarország ellen. Szeged rónájáról szeptember 21-én Eger vidékét szállta meg először is Mohamed, s bár e várnak derék kapitánya, Nyáry Pál, kész lett volna utolsó csep véreig védelmezni azt, a német őrség árulása mindamelllett török kézre játszotta. Mező-Keresztesnél, bár Báthory Zsigmond seregeivel a királyi hadak is egyesültek, ismét Mohamed győzelmeskedék a magyar felett. 1598-ban azonban Pálffy és Schwarzenberg vezérek visszafoglalák a bevehetlennnek vélt Győrt, de Budát siker nélkül ostromolták, annak egy ideig még szenvedni, török kézen kelle maradnia.

Erdély e közben szenvedések s zavarok szinpada volt. Báthory Zsigmond elűzve boldogtalanná tett szegény nejét, majd meghasonlék Rudolffal, majd ismét alkudozni kezdett vele, s végre átengedte neki Erdélyt s maga kiköltözött országából. Tettét azonban a változékony ember előbb megbánta, mint maga is hihette volna, s alig kezdék Rudolf biztosai Erdélyt sanyargatni, midőn a föllázadt rendek Zsigmondot visszahívták a trónra, ki e meghívást el is fogadta. De változékony szívénel fogva később ismét lemondott, még pedig azon szándokkal, hogy papi pályára lép.

Ekkor az erdélyi rendek Zsigmond unokaöccsét, Báthory Endrét választák fejedelmökül, kit azonban

rövid idő alatt a kegyetlen Mihály havasalföldi vajda, a szultán rendeletére megtámadva Erdélyt, egy vesztett csata alkalmával futtában meggyilkoltatott. Most a szerencsétlen Erdély oláh kézre került, Mihály vajda fejedelemsége alá, kit azonban kegyetlenségei miatt csakhamar kiűztek az országból.

Báthory Zsigmond e szerint harmadszor is vissza-került a fejedelmi trónra, s ismét lemondott papi terveiről, de változékonysága ezúttal sem engedé uralkodását szerencsésé válni. Mihály vajda épen úgy el volt ellene keseredve, mint a bécsi udvar, gyakori szószegései miatt, s így egyesült erővel üzték őt az országból ki, Rudolf vezérei, Básta és Mihály. Azon kérdésnek hogy most a németé vagy oláhé legyen-e Erdély, vége Mihály vajda meggyilkoltatása lőn, ki azután annyira zsarolta s nyomorgatta a népet, hogy a rendek végképen elidegenedve urától, a királytól, ismét Zsigmondot hívták vissza a trónra. Báthory elfogadta ugyan a fejedelemséget ez alkalommal is, de csak addig, míg Rudolffal új szerződésre lépven, ismét csak odahagyta Erdélyt, s kárpótlásúl Siléziában nyervén két herczegséget s dús évdíjat is a mellett, többé vissza soha nem is tért.

Erdélyben a méltó elkeseredés oly magas fokra emelkedett erre, hogy az idegen uralkodást megutált honfiak Székely Mózeset emelék önkebelükből a fejedelmi székbe, kit azonban Básta csatában döntőleg legyőzvén, megöletett.

Magyarország e közben épen ily szenvedések színhelye volt. Rudolf király ön kedvtöltéseivel elfoglalva, legkevésbbé sem törődék az ország bajaival, azok pedig, kiket megbízott, inkább ártottak s még több sebet ejtének

a beteg haza vérző kebelén. Erdélyben Básta kegyetlenségei, Magyarországon a protestans ügy miatt jutott az elkeseredés legmagasabb fokára. A reformatiot nyomták, erőszakkal akarták elfojtani. E részben a kezdet mindjárt az vala, hogy a kassai főegyházat fegyverrel foglalák el, mely már több mint fél század óta a protestansoké volt, — s mert a város nem akart a katholikus hitre visszatérni, hús faluját elvették büntetésül a kincstár részére. Több ehhez hasonló eset is történt egymást váltva s a nagyobbbrészt protestans főrendek keseredése annyira ment, hogy kérelemlevél nyújtaték be részükről a királyhoz ez eljárás ellen, s a szabad vallásgyakorlat visszaállítása mellett. Folyamodványuk azonban eredmény nélkül maradt.

Épen alkalmas időben lépett tehát Bocskay István előszínpadra, ki alig választaték Erdély fejedelméül, midőn az elnyomás és sérelmek ellen fegyverhez nyúlt.

A zászló alá, melyet Bocskay bátor kézzel ragadott meg, nem csak a fölfegyverkezett tiszántúli részek s a felsőmagyarországi protestans nemesség, hanem több vár s város megnyilva előtte, urokúl ismerték őt el, s ezek között Kassa, Eperjes és Lőcse is. Végre 1605-elején Szerencsen gyűlést tartván, a pártján levő magyarországi s erdélyi rendek kimondák a vallás-szabadságot, s Bocskay Istvánt Magyar- és Erdélyország fejedelmének választották meg. Bocskay vezérei oly szerencsével harczoltak, hogy rövid idő alatt egész felső Magyarország meghódolt, sőt Ausztriába s Morvába is beütöttek már a hajdúk.

Igy állván a dolgok, a kormány megrettent, s mert Rudolf képtelennek érzé magát, arra hogy uralkodjék,

maga helyett Mátyás öcscsét nevezte ki kormányzónak s családfőnek, tökéletes szabad kezét engedvén neki a dolgok elintézésére.

Mátyás főherczeg több tapintattal birván bátyjánál, legfontosabbnak s legszükségesebbnek a belbéke helyreállítását találta, s Bocskayhoz a nagytekintélyű Illésházy Istvánt küldvén közbenjáróul, megkezdé vele az egyezkedést.

Sok alkudozás s viták után 1606-ban megkötöttet végre a fontos bécsi béke, mely a protestansoknak szabad vallásgyakorlatot biztosíta, s bejegyezteté az országos törvények közé.

De Bocskay István nem soká élte túl e nevezetes békekötést, melyet kettőssé tőn azon körülmény, hogy Rudolf császár a töröknek egyszer mindenkorra 200 ezer forint értékű ajándékot küldvén, a békét 20 évre a törökkel is megköté.

Bocskaynak 1606-ik évi november 29-én történt váratlan halála után Erdély fejedelmeül a beteges Rákóczy Zsigmond választaték meg, s ennek lemondásával Bethlen Gábor eszközlésére, a vitéz, bátor, de zsarnoki Báthory Gábor emelteté 1608-ban a fejedelmi székre. Méltóságában őt a szultán csakhamar megerősité, s a magyar rendek a Kassán tartott gyűlés alkalmával, Illésházy elnöklete alatt szintén elismerték őt fejedelmül, de kikötvén azt, hogy a bécsi békekötést elfogadja, s elismervén a magyar korona főúri hatalmát, el ne szakassza az Erdélyhez kapcsolt részeket a magyar koronától.

Mátyás főherczeg e közben reá birta Rudolfot a család együttműködésével, hogy mondjon le a magyar

királyságról, miután huzamosb idő óta különben is ő viszi a kormány gondjait. Rudolf lemondása után Mátyás választaték királyúl, s meg is koronáztatott mindjárt 1608-ban; előbb azonban Illésházy István nádorrá választaték, s létre hozatott az úgy nevezett koronázat utáni törvénykönyv, melyben a bécsi békekötés pontjai bővebben értelmeztettek s más, eddig elhalasztott sérelmek ellen is orvoslat rendelteték.

II. Mátyás király.

1608—1619.

Mátyás esküvel erősíté koronázása alkalmával, hogy a törvényeket megtartja, s nem fogja háborgatni szabad vallásgyakorlatukban a protestansokat. Nádorúl, mint említénk már, Illésházy, s ennek 1609-ben történt halálával Thurzó György választaték közakarattal, ki, mint előde, szintén protestans volt, az ágostai vallástétel buzgó hive, ki mindent elkövetett hitsorsai jogainak védelmezése mellett, s a legnagyobb gondot fordítá az evang. hitfelekezet egyházi kormányának vezetésére.

De épen ez időben támadt a katholika egyháznak egy épen oly hatalmas támasza, mint a protestantismusnak alig leggyőzhető veszedelme: a hírneves Pázmán Péterben, ki születésére nézve protestans volt ugyan, de a jezsuiták által neveltetve, tizenkétéves korától fogva, egyházi pályára adta magát, s lelkének óriási erejét, nagy tudományú lángeszét s elragadó szónoklatát egyedül arra használta, hogy a protestantismust meggyön-

githesse. S e nagy tehetségű férfiú csakugyan ki is eszközölte rábeszélő ékesszólása, iratai, s megnyerő társalgása által, hogy az ország főcsaládainak nagy része ismét visszatért a katolikus hitre.

Mig a vallás ügye Pázmán Péter által folytonos hullámlásban tartá a kedélyeket, azalatt Mátyás Erdélyre vetette szemeit, hol a zsarnok s kegyetlen Báthory Gábor általános gyűlölet tárgya kezdett lenni, s így a király előtt épen alkalmasnak látszék a pillanat e tartomány elfoglalására. Nem is csalódott volna számításában, ha Báthory régi hive, Bethlen Gábor fegyvert nem ragad, s vissza nem űzi seregét. De a rossz erkölcsű, romlott szívű Báthoryt a király váratlan támadása sem birhatta javulásra, sőt azon férfiút is, ki őt trónra emelte, ki Mátyás fegyvere ellen megvédelmezé, Bethlen Gábort is üldözőbe vette, kiűzte honából, s arra kényszeríté, hogy a töröknél keressen segédelmet.

E hálátlanságot azonban nem sokára megbünteté a végzet. Bethlen Gábor roppant török sereg élén megjelent Báthory ellen, ki mindenkitől elhagyatva, Nagyváradra menekült, hol Nadányi és Szilasy által meggyilkoltaték.

Most Erdély fejedelmeül közakarattal Bethlen Gábor választaték meg 1613-ban, a bátor, nagylelkű, eszélyes Bethlen Gábor, ki szigorú rend- s igazságszeretete, s hol szükség volt reá, bölcs mérséklete által, mindjárt kormányja első idején közbizodalmat- s lelkesedést gerjesztett maga iránt. Ő maga buzgó protestans volt bár, de azért maga gondoskodott mind a négy vallás iskoláiról, minthogy Erdély törvényei szerint mind a négy egyenjogusággal bír. A reformátusok még maig fennál-

ló nagyenyedi főiskoláját pedig saját vagyonából alapította.

Mig Bethlen Gábor iránt mind az erdélyi, mind a magyarországi rendek bizodalma nőttön nőtt, azalatt a csehországi protestansok a sok nyomatás következtében, melyet a törvények ellenére is szenvedniök kelle, fellázadtak, s megkezdeték 1618-ban ama nagy vallásháború, mely 30 évig nyomorgatta s fogyasztá főleg Németországot.

De alig lobbant fel a csehországi lázadás lángja, alig vette kezdetét a hosszú vallásháború, midőn 1619-ki márcz. 22-én Mátyás megszűnt élni, utódául unokaöcsését, Ferdinandot nevezvén királyúl ki, miután gyermekei nem maradtak.

II. Ferdinand király.

1619—1637.

Második Ferdinand trónra léptekor Csehországban már folyt a vallásháború, melyet még elkeseredettebbé tőn a katholika vallás mellett buzgó Ferdinandnak azon rendelete, hogy a protestans templomok foglaltassanak el. Engedni egyik fél sem akart; minél inkább el vala szánva és tökéelve a király, megdönteni országaiban a protestantismust, annál szilárdabb ellenállásra talált, annál féltékenyebben védelmezték szabadalmaikat a protestansok.

A csehekkal a morva és osztrák protestansok is szövöttek, s Thurn vezérlete alatt Bécs külvárosai-

ban ütvén fel táborukat, nem csak Bécset kezdték ostromolni, hanem magát második Ferdinándot is csak a legnagyobb vész között menthette meg császári palotájából segítségére érkezett serege.

De bárha a cseheket visszaverve, Thurn grófot is visszavonulásra kényszeríté Ferdinand vezére, Buquoy, a csehek mindamellett is megfosztottnak mondák őt a koronától, s királyukká Frigyes pfaltzi fejedelmet választák meg.

Bármilyen erélyességet fejtének is azonban ki a csehek szabadalmaik védelmezése mellett, Ferdinand ellentörekvéseinek határt ők még sem leendének végre sem képesek vetni, s a protestantismus nagyrészből elnyomatik Ferdinand országaiban, ha zászlóját egy hatalmas, egy erőteljes kéz nem ragadja jobbjába.

A csehek a nagy Bethlen Gábor, erdélyi fejedelmet szöviták szövetségre fel, ki alig jelent meg egyszerre s váratlanul Magyarországra s alig hirdetteté ki támadása okait egy oklevélben, midőn a felsőmagyarországi rendek vele szövetkezvén, október 14-ig az egész felvidék meghódolt előtte, s ő ezzel együtt nem csak Kasát, Érsekújvárt s Nagyszombatot ejté hatalmába, hanem Pozsonyt is az ott őrzött koronával együtt. Most a nádor által országgyűlést hivatott össze, s kihallgatta a protestáns rendek panaszait, s Bécsig vonulva seregeivel, Ferdinándot reá kényszeríté, hogy küldjön az országgyűlésre biztosokat, mit bár megtőn a király, de eredménytelenül, miután engedni nem akart s alkuba még csak nem is bocsátkozék Bethlen szövetségeseivel, a csehekkal, s így kívánt végzés nem hozathatott. Beszterczebányán tehát új országgyűlés ült össze, hol

a protestans rendek megerősíték szabadalmaikat, s Bethlen Gábor közfelkiáltással magyar királylyá választaték, ki azonban magát megkoronázni nem engedte.

Bethlen 1620-ki szeptemberben Nyitra megvételével kezdé meg a csatát, s a Dunán átszállítva seregének egy részét, elfoglalta Pápát, Veszprémet stb., vezérei pedig Pozsonynál a lengyel királytól küldött segélyhadakkal egyesülve Dampierret verték meg, ki maga is a csatatéren maradt.

Most első dolga volt Bethlennek szövetségesei a csehek számára küldeni segélyt, mely azonban már későn érkezett, miután Ferdinand serege Prága mellett november 8-án megverte s lefegyverzé őket, s a kiűzött Frigyes helyett Ferdinand erősítették meg a cseh trónon.

Így állván a dolog, Bethlen és Ferdinand között békealkudozás kezdődék meg, s 1621-ben megkötötték a „nikolsburgi béke“, mely szabad vallásgyakorlatot biztosíta mindkét protestans felekezet számára. E békekötés után Bethlen Gábor lemondott a királyi czimről s átadta Ferdinandnak a koronával együtt, néhány megye kivételével az ország elfoglalt részeit is. Hiszen Erdélynek e nagy fejedelme nem dicsvágyból, nem önhasznáért harczolt, hanem a vallásszabadságért, ő csak azt kívíni fogott fegyvert, hogy legyen mindenkinek joga saját lelkiismerete s meggyőződése szerint teljesíteni saját vallása gyakorlatait.

Ferdinand buzgalma azonban a katholika vallás mellett sokkal nagyobb vala, mint hogy a nikolsburgi béke megtartathatott volna. Törvény s békekötések által erősített jogai a protestans egyháznak épen nem vétettek számba, az elvett templomok visszaadása meg-

tagadtaték, s Ferdinand ígéreteit sem tölté be Bethlen ellenében, miután sem a kikötött pénzösszeget, sem a kárpótlásul ajánlott két herczegséget nem adta meg neki.

A dolog közöttök tehát ismét fegyverre került, s Bethlen egész Besztercebányaig nyomúlt már, s megévén Nagyszombatot, Ferdinand Caraffa tábornagynak serege ellen indúlt, de ezt nem bírhatva összeütkezésre, ostromolni kezdé Hodolin mellett megerősített táborában. De oly nagy lón a szükség Caraffa táborában a megszállás második havában, hogy Ferdinand Thurzó nádor s Eszterházy Miklós által a fejedelemnek békeajánlatokat kezdett tenni. Bethlen a nikolsburgi békekötés megerősítése s tartása mellett ismét hajlandó volt Ferdinand kívánatát betölteni, s 1623-ban újból meg is erősítették az kevés változtatással.

Most Bethlen Gábor, hogy nagy terveit könnyebb legyen keresztülvinnie s közelebb állhasson Ferdinandhoz, kézalatt megkérété ennek egyik leányát, Cecilia Renata főherczegnőt, de válaszul azt nyervén a császártól: hogy Ceciliát nem szándékozik idősb nővére előtt férjhez adni, a brandenburgi fejedelem nővére, Katalin herczegné jegyezteték el a fejedelem számára.

Mig Ferdinand 1625-ben Thurzó Szaniszló nádor halálával Sopronyba új nádorválasztó országgyűlést hirdetett, melyen a jeles Eszterházy Miklós gróf választaték meg nádorúl, s a király idősb fiát Ferdinand főherczeget is megkoronáztatá, — azalatt Erdély felől új vész kezde fenyegetni.

A hosszú vallásháború Németországon egyre dűlva, a Ferdinand által megsértett Bethlen felszólittaték a régi szövetség megújítására a protestans fejedelmek

által, ki alig ülte meg Kassán nagy pompával menyegzőjét, midőn az angol, dán, hollandi és német fejedelmekkel csakugyan megerősíté a régi frigyét, s szeptember elején 1626-ban megindulván hadával, egész Nógrádig hatolt. De nem kellemesen lepte meg őt Ferdinand tábornagyanak, a hatalmas Wallenstein herczegnek közeledte, ki megverve Mansfeldet, egyenesen Magyarországra, Bethlen ellen vezette hadait. S ha ütköztetne köztök nem került is a dolog, miután Wallenstein kénytelen volt eleségből kifogyott táborát visszavezetni, mindamellett is hajlandóbb lőn a békealkut komolyan megkezdeni Bethlen Ferdinanddal, mint nem kedvező körülményei között folytatni a háborút.

S a béke közöttök csakugyan meg is kötötték, sőt Bethlen közbenjárására Ferdinand s a török között is létre jött a szőnyi békekötés 1627-ben sept. 12-én.

Erdély ezután nem sokára elveszté nagy fejedelmét, mert Bethlen Gábor súlyos, de rövid ideig tartó betegség után, 1629-ik évi november 15-én megszűnt élni. Történetünk ezen egyik legkitünőbb férfjának uralkodása alatt Erdély még nem ismert jóllét, virágzás és hatalomra emelkedett. Bethlen Gábor föllépte korszakot képezett e két hazában, s nagysága előtt meghajlott a külföld is. Mint hadvezér bátor de számító s óvatos volt, ki vitézeit kimélni tudta, slépteit szerencse s győzelem követé. Fejedelmi székén igazságos, munkában fáradatlan, kiadásaira nézve pedig annyira takarékos volt, hogy annyi építkezés s hadviselése után is több találték egy millió forintnál pénztárában halála után. A nagy melléknév méltán megilleti őt, s Erdélyország gyásza, mely halálát követé.

Bethlen özvegye, Katalin fejedelemnő, nem lévén érdemes férje bizalmára s a hatalomra, melyre az által emelkedett, csakhamar lemondani volt kénytelen az uralkodásról, s helyébe némi versengés után Szerencs és Sárospatak bajnoki ura, Rákóczy György választák meg Erdély fejedelmeül.

Mig Erdélyben ily fordulatot vettek a dolgok, azalatt Németországon új lángra kapott a harmincz éves vallás-háború, Gusztáv Adolf, Svédország lelkes királyának fölléptével. A hős király kevés nap alatt semmivé tette Ferdinand s a többi kath. fejedelmek 12 évi fáradalmainak minden diadalát, s Rákóczyt 1631-ben szövetségre szóllitva fel, már Prágát is elfoglalta.

De ez északi csillag csak alig tűnt fel s már leszállott, a Lützen mellett vívott csatában elesvén, halála egyszerre megváltoztatá a dolgok állását. Rákóczy 1633-ban békét kötött Ferdinanddal, ki fiának római királylyá választatása után 1637-ben megszűnt élni. Ferdinand halálát alig egy hó múlva, Pázmány Péter esztergomi érsek s bíbornok halála is követé, ki a hazának épen oly hű fia volt, mint maig fennmaradt munkáiban, művelője a nemzeti nyelvnek.

III. és IV. Ferdinand királyok.

1637—1657

A tudományosan mivelt, szelíd lelkű III. Ferdinand épen nem lévén hadviselésre születve, örömet elsimitotta volna országai ügyeit minden surlódás s

vérontás nélkül, ha hatalmában áll a dolgokat kedve szerint alakítani át. De mindjárt trónra léptével a török ellenségeskedett s rabolt, hol szerét tehette, a húsz évre kötött szőnyi béke ellenére is, más felől pedig künn és benn a vallás-háború szerzett számára bajt és nyugtalanságot.

Magyarországon újabb megtámadásokat szenvedvén a protestansok, Rákóczy Györgyhöz folyamadtak s rábírták őt, hogy fogjon védelmökre a császár ellen fegyvert. Ez tehát nagy sereggel indult Magyarország felé, előbb azonban szövetségre lépett a svédekkel, kik között a harczokban nem régiben feltűnt hős Banner a csatákban régen ismert weimari Bernát mellett, a vallás-háborút Németország határai között még sok időre biztosítá, bár utóbb Torstenson a svédek legkitünőbb vezére, Ferdinandnak is sokkal több bajt okozott amazoknál.

Rákóczy György rövid idő alatt Magyarország északi részét elfoglalta, s a protestans urak által kikiáltaték e hon fejedelmévé. Ferdinand a történetekről értesülve, nem késett békeajánlatait megkezdeni, s Rákóczy jobbnak tartva a kedvező pillanatot a protestansok előnyére felhasználva, békére lépni, mint szélsőségig feszíteni a dolgot, s talán elveszteni előnyös helyzetét, 1645-ben deczemb. 15-én megköté Ferdinanddal a protestansokra nézve oly nagy fontosságú linczi békét, melynek folytán ezek templomai visszaadattak, s mind két felekezet számára teljes vallásszabadság biztosíték. Rákóczy pedig mind azon megyéknek jutott birtokába, miket előde, Bethlen Gábor is birt.

Kevés évvel ezen békekötés után külföldön is meg-

szűnt végre a hosszú háború. Mind a két fél kifáradt az ellenségeskedésben. Elég alkudozás, vita s húza-vona után megkötötték Westfaliában, 1648-ban, a béke, mely elismeri egész Németországban a protestansok szabad vallás-gyakorlati jogát.

Erdélyben I. Rákóczy György halála után, 1648-ban ennek fia, II. Rákóczy György foglalta el a fejedelmi trónt, magyar királyúl pedig III. Ferdinand még életében megkoronáztatta hasonnevű fiát, ki bár évkönyveinkben IV. Ferdinandnak neveztetik, mind az által uralkodó király nem lehetett, miután 1654-ben bekövetkezett kora halála, apjának legszebb reményeit semmisíté meg.

Az alig vigasztalható III. Ferdinandnak most már csak egy fia volt még életben, a papságra szánt Leopold, ki az 1655-ben hirdetett országgyűlésen magyar királylyá koronáztaték, miután Wesselényi Ferencz nádorrá választott, s így III. Ferdinandnak 1657-ik évi ápril 2-án történt halálával, apja trónját azonnal elfoglalhatá.

I. Leopold király.

1657—1750.

Leopoldnak első gondjait Erdélyország bajai foglalták el, hol II. Rákóczy György a lengyel koronára vágyva, honának nem csekély veszedelmet szerzett. A szultán, Kázmér lengyel királyt pártfogolva, az erdélyi fejedelmet meginté, védúri hatalmánál fogva, vonná vissza Lengyelország ellen indult hadait. Rákóczy azonban

megtagadva az engedelmességet, folytatta mit megkezdett, mire a harag- s boszúra gerjedt szultán Erdélynek veszedelmet esküdött, s pusztítására a vad tatár khánt küldé, ki szörnyű seregével városokat gyújtogatott, prédált, és fölemészte mindent, mi útjába esett. De Rákóczy helyzetét még nehezebbé tette azon körülmény, hogy Kázmér királylyal Leopold is szövetségre lépett, s tizenhat ezernyi sereget küldött segítségére.

Mig a két felőlől is szorongatott erdélyi fejedelem nagy áldozatokkal menekülhetett meg seregével s Kemény Jánossal együtt, azalatt a szultán letéteté őt a fejedelemségről, s helyébe Barcsay Ákost választatta meg.

Rákóczy György azonban nem volt azok közül való, kikkel a török, vagy bárki más kénye-kedve szerint, s csak úgy könnyedén bánhatott volna, ő eltökélé, hogy nyugodtan túrni nem fogja lealáztatását, s a fejedelemséget megkisérté fegyverrel visszafoglalni. Csak ha ezernyi haddal, de a kétségbeesés erejével küzdött II. Rákóczy György 1660-ban Kolozsvárnál, a sokkal nagyobb számú sereg ellen, csak úgy hullott férfi karja csapásai alatt a török, s ha szenvedélye el nem ragadja őt a csata hevében, s túlságos vakmerőségre nem ösztönzi, úgy bizonyosan övé a győzelem. De az ellenség legsűrűbb sorai közé nyomulva, keresni látszék a csapást, melyet a sors szívének szánt vala, s halálosan megsebesítve rogyott le lováról; hű testőrei a csatatérről kiragadva őt, Nagyváradra vitték, hol három nap múlva megszűnt élni. De Barcsay mind a mellett sem ült soká békében a fejedelmi széken, miután vele az erdélyiek épen nem lehettek megelégedve, s letéve őt a fejedelem-

ségről, helyébe Kemény Jánost választották meg. A török szultán azonban érvénytelennek tartván ezen ellenére történt fejedelem-választást, nagy sereget küldött Kemény ellen, kinek, bár Leopold is pártján állott, a sokkal nagyobb ellenséggel szemben, csatáját vesztenie kellett, s e veszített ütközetben Kemény maga is halva maradt a csatatéren.

A szultán erre Apaffy Mihályt választatta meg Erdély fejedelmévé, míg seregeit Leopold ellen vezette, azon okát adva támadásának, hogy Leopold az erdélyi ügyekbe avatkozva, megszegte a kötött békét, miután az adófizető tartománya a töröknek.

Köprili nagyvezér alatt megjelent a roppant török sereg Leopold ellen, s Párkánynál s Érsek-Újvárt elfoglalva, győzedelmet vívott ki. De megtorlá százszorosan e győzedelmet a hős Zrinyi Miklós, horvátországi bán, kinek neve mint költőé, hadvezéré s mint országtanácsosé egyenlően nagy, egyenlően halhatatlan, s ki a török hadakat megverve, vissza nyomta egészen Eszékig. Nagyott veszített e hon mindön Zrinyi Miklós kevéssel később, mint mondják, vadászat alkalmával — egy vadkan által, megöletett. A törökön Montecuculi, Leopold fővezére is győzelmeskedett Szent-Gothárdnál, s kényszeríté a vasvári békekötésre.

Minthogy a vasvári békét Leopold az ország rendének tudta nélkül kötötte, s annak több pontjai károsak voltak az országra nézve, Leopold ellen nagy ingerültség támadt egész hazaszerte.

Az elégtelenség még az 1662-iki országgyűlésen vette kezdetét, melyen a protestansok újabb sérelmeik orvoslását kívánták, s midőn a királytól még csak ki-

hallgatást sem nyerhettek, annál kevésbé a bécsi és linczi békekötések pontosabb megtartását, oda hagyták az országgyűlést. Azon törvények ellen azonban, melyet a katolikus rendek nélkülik hoztak, óvást nyújtott be a tizenhárom északkeleti megye.

Miután Leopoldnak minden határozata azt tanúsítja, hogy a magyar alkotmányt korlátok közé törekszik szorítani, s a protestansok különben is csak alkalomra vártak, hogy fölkelhessenek, sokan az ország legfőbb nemesei közül összeesküvést indítottak a király ellen, s elakarták a nemzetet Ausztria hatalma alól szakítani. Az összeesküvés vezetői következők voltak: Wesselényi Ferencz a nádor, Zrinyi Péter, a költő s vezérnek fivére, annak veje, az ifju Rákóczy Ferencz, Nádasdy Ferencz az országbíró és Frangepán Ferencz. A nádor hirtelen bekövetkezett halála, ki a többenél inkább volt hajlandó a dolgokat békésebb útra vezetni, ez összeesküvést csakhamar kitörésre indította. Tervök azonban idő előtt elárultaték Leopoldnak, ki a készületlenek ellen rögtön sereget küldve, az összeesküvés fejeit elfogatta s 1671. Bécsbe vitetvén őket, Zrinyit, Nádasdyt és Frangepánt lefejeztette, Rákóczyt pedig fogságra téteté.

A keletkezében elnyomott összeesküvés nem terjedhetett bár el az országban, szomorú következései mind az által nem maradtak el.

A gonosz lelkü Lobkovicz gyűlölője volt a magyar nemzetnek, s épen ő vala Leopold főtanácsosa, — E rossz ember annyira elidegeníté a királyt a magyaroktól, hogy Leopold a legszigorúbb törvényeket hozta, az alkotmányt s a nemzet minden jogait megsemmisíteni törekedett, s főkép a protestansok ellen rettentő rendszá-

bályokat engedett hozni. E törvénytelenségekre a megdöbbsent megyék feliratokat küldének a királyhoz, Szepcsényi, Széchenyi, Pálffy és Gubasóczy főpapok által is támogatva. De hiába, Lobkovicz és miniszter társa Hoher, gondoskodtak arról, hogy a magyar nemzet kérelmeire a király szive meg ne indulhasson.

S midőn Leopold mellőzve az általános elégtelenséget, s nem véve tekintetbe a már-már kitörő vihart, a nádorságot is eltörölte, a német Ampringen Gáspárt nevezve ki 1673-ki februárban az ország teljes hatalmú kormányzójává, a kevéssel előbb elfojtott lázadás, új lángra kapott. Tizenöt ezernyi sereg gyűlt össze Petróczy, Szepesy, Kende és Szuhay vezérlete alatt, míg más részről Spankau, Kobb, Karaffa és Strozaldo tábornokok és várkapitányok vették üldözőbe az elégtelenekeket, és zsarolták, nyomták a gyámoltalan földnépét. Roppant adó vetteték ki és hajtattott be; a protestansok templomait s iskoláit erővel foglalták el; lelkipásztoraik börtönökbe kioztattak, s 1674-ben a pozsonyi rendkívüli törvényszék által több mint negyedfél száz protestans lelkész és tanító halálra ítélteték. Leopold ez ítéletet a legnagyobb részre nézve feloldá ugyan, de csak hivatalaik elvesztése mellett, hetvenkettő azonban Triesztbe és Nápolyba gályarabságra viteték közülök, honnan a szász fejedelem és hollandi követ közbejárására a még életben levők csak 1675-ben szabadultak meg.

A nemzet lelkesebb részét felrázta első kábultságából ily sok törvénytelenség, ennyi kegyetlen eljárás, s csapatonként odahagyva az országot, Erdély fejedelméhez, Apafyhoz húzódtak, hogy megnyerhessék őt ügyök

javára, hogy vele egyesülve, indulhassanak Leopold ellen. Az épen oly lángeszű mint dicsvágyó Teleky Mihály, s az ifju Tökölyi Imre is közöttök volt, I. Rákóczy Ferencz fiatal özvegyének, a lelkes Zrinyi Ilonának második férje, s e kettő annyira megnyerte Apafyt, hogy Leopoldnak rövid idő alatt ugyancsak meggyűlt a baja.

Fővezérül a bajnok Tökölyit nevezte ki Apafy, ez ifju s oly méltó követőjét Bethlen Gábor- és Rákóczy-nak. S megkezdődék a nyílt háború a csász. királyi hadakkal.

Tökölyi czéljait szívesen elősegítette volna a török, annyival is inkább, mivel vitéz fegyverének csakhamar sikerült a bányavárosokat s egész felső Magyarországot elfoglalni, sőt benyomulva Morva és Sziléziába, nyomdokát ott is győzelem dicsőség követte.

Alig vette észre Leopold Lobkovicz végrehajtott tanácsainak következtetését, azonnal sietett békeajánlatokkal járulni Tökölyihez. De hasztalanúl, ez, bízva a törökbe, visszautasított minden egyezkedést.

Most a király országgyűlést hirdetett s kihallgatva a panaszokat, ígért mindent; ígéré: a mellözött alkotmány s a protestansok sérelmeinek tekintetbe vételét, s kegyelmet és bünbocsánatot mind azoknak, kik hűségére visszatérnek.

De Tökölyi s vele együtt a legnagyobb rész, mind ez ígéretekre hajthatatlan maradt, ki megválasztaték, a török által is megerősítve Magyarország királyának, ő azonban megelégedvén a fejedelmi czimmel, a királyit el nem fogadta, de Leopold hűségére vissza térni határozottan vonakodék.

A Leopold ajánlataira nem hajló török megindult

e közben roppant hadával Musztafa nagyvezér alatt, s több várat elfoglalva, egészen Bécsig nyomult, s azt ostromolni kezdé.

Szörnyű volt a döbbenés, szörnyű az ijedség Bécs városában, mely félelem épen nem is leend alaptalan, ha Szobjeszky János, a hős lengyel király, épen legjobbkor nem egyesül a csász. kir. hadakkal, s a véstől meg nem szabadítja Bécset, a török sereget irgalom nélkül szétverve.

Szobjeszky János beavatkozása eldöntő hatást gyakorolt a haza szent ügyére. Tökölyi csillaga leáldozni látszék s Leopold hadi szerencséje tűnt fel. A szultán meg nem bocsáthatva serege szétveretését, nagyvezérét kivégeztette, Zrinyi Ilona férjét pedig, Tökölyi Imrét, fogolyként kísérteté Konstantinápolyba.

Hogy ily csapáson mit érezhet a szerető nő, nem nehéz elképzelni, — de Zrinyi Ilona magyar nő is volt, s a honleány, ki három nagy névhez akart méltó maradni, ki nem felejté, hogy ereiben Zrinyi vér foly, s hogy első férje Rákóczy Ferencz volt, míg a második, Tökölyi Imre, fogságban szenved — lerázta, elutasítá magától lelkének fájdalját, s mindenre elszántan tüzeté ki Munkács vár falára a három színű zászlót, mely elől Leopoldnak különben győzelmeskedő hadai, sikertelenül kényszerültek visszavonulni.

Török kézzől egyik vár a másik után visszafoglalták; 1685-ben Érsekújvárt vette be Leopold, 1686-ban pedig, fővezére Károly lotringi herczeg Buda várát kezdé ostromolni, mely sept. 2-án a nemzet hálás elragadtatása között végre rohammal be is véteték. Az első a vár fokán, magyar ember, a hős Petneházy István volt.

Hála s elragadtatás tölté be az egész hazát, a főváros visszafoglalása, örömkönyveket csalt minden hazafi, minden honleány szemeibe, s a török járom alól felszabadult magyar nemzet kész volt újabb sérelmeit újabb szenvedéseit elfelejteni, kész volt megbocsátni, csak a jóra emlékezve, melyet a királyi háznak épen most köszönt, csak azt érezve: hogy Buda városából, Mátyás király palotájából kipusztult, másodfél századnál tovább tartó szenvedés után a török, — s ezt Leopold király seregei mozdították elő.

Károly herczeg a tél beállta előtt Simontornyát, Pécset, Siklóst, Szegedet, sat., egymásután mind elfoglalta, s 1687-tavaszan folytatta szerencsés had menetét. Eszék volt azonban a legnagyobb fontosságú hely, melyet bevenni akart, de nagy ellenállásra találva, színleg visszavonult, s Mohács vidékére csalta a nagy vezért, hol augusztus 12-én, sigy ugyanazon hónapban, s ugyanazon mezőn, melyen 161 év előtt a nemzet virágának vére, az iszonyú mohácsi vész alkalmával elhullott, vívatek most is a visszatorló, nagyszerű csata. Mintha a gondviselés rendelte volna úgy, hogy az egykor elvérzett 22 ezer magyarért, húsz ezer török hullája borítsa ugyanazon mezőt, s mint akkor, úgy most is e tér legyen az eldöntő ütközet színhelye.

Most Károly herczeg miután Eszéket, Péterváradot, egész Tótországot s a Szerémséget visszavette, Erdélybe vezette hadait, hol Apaffyt oly egyezkedésre kényszerítette, melynél fogva türnie kelle, állítólag, a török távol tartása miatt, nevezeteseb váraiban császári őrsegek beszállítását. Ez azonban csak előjele volt Leopold jövő szándokának Erdélyre nézve, melyet Apaffy

halála után semmi esetre nem akart hatalmából kiszasztani.

De Buda visszavételének öröme nem soká maradt háborítlanul, mert a mellett hogy Leopold maga is idegen és bizalmatlan volt a magyarok iránt, gyanúját ellenök többen, s főkép Karaffa tábornok annyira növeszté, hogy végre azon vádnak is hitelt adott, miként titkos összeesküvés van készülöben ellene, melyben csaknem az egész nemzet részt veszen. Ezt elhitetve, könnyű volt az épen oly kegyetlen mint álnok Karaffának mint a király felhatalmazottjának a magyarországi ügyekre nézve, azt kivinnie, hogy felállíttassék Eperjesen az iszonyú vértörvényszék, melyen annyi ártatlan vérzett el a legcsekélyebb vádra, irtóztató kínzatás után, hogy jótétemény a történelem azon lapját olvasatlanul s borzalommal elfordítani, melyekre Karaffa neve s tettei jegyezve vannak.

A királynak végre tudtára esvén Karaffa istentelen eljárásai, annál hajlandóbb lön e szörnyű törvényszéket eltörölni, mert jelen lenni gondolá az időt, melyben a nemzetet megnyernie czélszerű lesz. Magyarország királyai I. Ferdinand uralkodása óta mindig az ausztriai Habsburg család tagjai voltak bár, mindazáltal nem örökösödési jogon, hanem csak országgyűlések által megválasztatva, koronáztatva, Leopold azonban azt kívánta keresztülvinni, hogy utódai örökösödésijogon birhassák az országot, s evégre 1687-ki októberben országgyűlést hirdetett Pozsonyban. Ezen országgyűlésen a nemzet sérelmit orvosolni ígérve, a magyar alkotmányt megerősíté, mire azután a rendek viszont törvénynyé tették, hogy a nemzet

királyválasztási joga mindaddig szűnjék meg, míg a Habsburgház fiága ki nem hal, s a korona szálljon örökösödési jogon mindig a király első szülött fiára. Az arany bullának azon pontja, mely szerint a nemzetnek joga volt az alkotmányt megszegő királynak fegyveresen is ellentállni, ez országgyűlésen eltörölteték. A király e végzések után idősb fiát, Józsefet, megkoronáztatá, s viszonzkedvezésül a nemzet iránt, közbocsánatot hirdetett a közelébb történt politikai vétségekért mindenki számára, az egy Tökölyi kivételével, s visszaadattak a protestansok vallási szabadságai s jogai is. Erre Eger visszafoglaltaték a töröktől, a hős Zrínyi Ilona pedig, Tökölyi neje, kénytelen lőn őrsége lázadása miatt, a két évnél tovább védett Munkács várát feladni, honnan gyermekeivel, I. Rákóczy Ferencz hasonlónevű fiával, s Julia leányával együtt, Bécsbe kellett egy időre vonulnia.

Most könnyű volt erélyesebben folytatni a török elleni hadjáratokat, s csakhamar visszafoglaltaték egymásután Székesfehérvár, Lippa, Nándorfehérvár és Szigetvár, s a Magyarországgal kibékült királynak diadalmas fegyverei Bosnyák- és Szerbországon át, Nikápolyig győzedelmeskedtek. A megrettent s feldühösödött Musztafa szultán roppant sereg élén maga jelent meg e vereségek hírét véve, Magyarország ellen, s ha kezdetben fényes eredmény követte is lép-teit, Szavojai Eugen, Leopold új fővezére, Zentánál nemcsak visszavonulásra kényszerítette őt, hanem arra is, hogy a szultán maga kérte a békét, mely 1698-ban meg is kötötték, miután minden jogáról lemondott Erdélyre s Magyarországra nézve is, a Bánáton kívül.

Ez időtől kezdve Erdély sorsa is új fordulatot vett. A hatalmas Teleky Mihály, Apaffynak minisztere, azon meggyőződésből hogy hazája sorsát csak az biztosíthatja újabb háborgatások ellen, ha Magyarországgal egy korona s uralkodó alá kerül, eltökéllé úgy vinni a dolgokat, hogy Apaffy halála után Leopold kezére juttassa azt, s előkészületül csakhamar keresztül is vitte, hogy lemondván a török véduraságáról, a magyar királyt ismerte Erdély védurának.

Apaffy rövid idő alatt bekövetkezett halála után, az erdélyi rendek annak fiát kérik Leopoldtól fejedelmükül, mire ez, ki több nemzeti fejedelmet nem örömet látott volna az erdélyi trónon, kitérőleg válaszolva, az ifjú Apaffyt Bécsbe vitetvé, azon ürügy alatt, hogy kiskorúsága idejét jobb lesz ott töltenie. A török e közben kapva az alkalmon Tökölyi Imrét nevezte ki Erdély fejedelméül, ki hirtelenében összeszedett hadaival be is tört az országba. Az erdélyi sereget Teleky Mihály vezette ellene, ki azonban Zernyestnél elesett. A vezéroket vesztett erdélyiek segélyére Leopold most fővezérét, Lajos badeni grófot küldé be, ki Tökölyi Imrét csakhamar kiszorítá az ország határaitól.

Míg a dolgok ekként alakultak, az ifjú Apaffy Bécsben kora sírba szállt, s Leopold jónak látta a kormányt kezébe ragadni, s magát az erdélyi nemzetiségek s vallások jogainak megtartására kötelezve, egy hitlevelet adott ki, mely egész 1848-ig alapja volt Erdély jogainak. Erdély tehát visszakerült a magyar korona alá, kormányzójaúl 1691-ben Bánffy György választák meg, s udvari kanczellárúl Bethlen Miklós.

Az országos viszonyok ily kedvező átalakulásai s

a török kiszorítása után, Magyarország, sőt ehhez visszakapcsolva Erdély is, megpihenhetett s virágzásnak indulhatott volna, — de voltak e hazának mindig ellenségei, s e gonosz, e rosszúl számító emberek Leopold rossz tanácsadóivá lettek, s kieszközlék, hogy a király megtörje ígéreteit. S mint meghódított tartománnyal, úgy kezdtek bánni Magyarországgal. A törvény és alkotmány új sérelmeket szenvedett, a nemesség jogai számba sem vétettek, iszonyú adóval terhelteték az ország, s szóval annyi igazságtalanság követteté el, hogy a nagy nemzeti szenvedés újabb fölkelésben tört ki. És behivaték az országba I. Rákóczy Ferencz és Zrínyi Ilonának kevéssel előbb fogságból kiszabadúlt s Lengyelországba menekült fia : II. Rákóczy Ferencz, ki hazája bizodalmát elfogadva, megjelenék, hadának lengő lobogójára e három szent szót jegyezve : „Isten, haza és szabadság!“ — Az elkeseredett nemzet oly sokszor csalódva hitében, reményeiben, tömegenkint gyűlt a zászló alá, — s csakhamar egész ország hódolt előtte.

Leopold önnön kárán észrevéve az elkövetett hibákat, nem kevéssé döbbenék meg, s a nemzetet hűségre szólítva fel, kihirdetteté, hogy az alkotmány s törvények tudtán kívül sértettek.

Megkezdeték tehát Rákóczyval a békealkudozás, ki egyedül hazája szabadsága s jogai mellett fogott fegyvert, s nagyobb és nemesebb volt, mint hogy azt készséggel le ne tette volna, ha sikerülhetnek e felesleges alkudozások, miknek Leopold 1705-ben bekövetkezett halála véget szakíta, a nélkül, hogy végpilanatait annak csak reménye is nyugtathatta volna,

hogy fia uralkodását polgárháború legalább nem fogja mindjárt kezdetben zavarni.

I. József király.

1705—1711.

Atyja tévedésein okulva, József mindjárt azzal kezdé uralkodását, hogy több rossz tanácsost elmozdított a kormánytól, s bűnfeledést igérvén a hűségére visszatérőknek, kihirdetteté, miként reményli, hogy azon jog- és alkotmánysérelmeket, melyek nem atyjától származtak, hanem a boldogult rossz tanácsosainak vétkei, neki, ki nem vett a kormányban részt, tulajdonítani nem fogják, s egyszersmind bizonyossá tévé országa lakosait, hogy mindazt híven meg fogja tartani, mire koronáztatásakor megesküdött.

József maga nem kívánhatá a békét őszintébben, mint Rákóczy, ki örömmel befejezte volna a megkezdett alkudozásokat, ha azt a nemzet alkotmányos szabadságának biztosításával köthette volna meg, de pártfelei, s különösen Bercsényi Miklós többet kívánt, mint mennyit a bécsi kormány megadni jónak tartott, — s így Rákóczy a Széchenyi gyűlésen a rendek által közakarattal vezérül választatván, a hasztalan gyűlést feloszlatta, s hadaival Erdély felé vonúlt, mely érkezétre néhány szász város és vár kivételével, ismét egészen elszakadt Józseftől.

1707-ben párthívei által, kik „szövetséges magyaroknak“ nevezték magokat, megválasztaték Rákóczy Erdély és a szászok fejedelmének.

Most, Ónodra országgyűlést hirdetett. Hazánk történetében ily zajos országgyűlés alig volt. Turóc megye követei a szövetség ellen emelvén szót, összevagdaltattak, megyéjük pedig a megyék sorából kitörlöttetvén, felosztaték, 1707-ben május közepe táján.

Minthogy József és XIV. Lajos francia király egymás között hadat viseltek, az utóbbi hogy győnjtse amaszt, segílyt és pártfogást ajánlott Rákóczy párthíveinek. XIV. Lajos biztatása s indítványa következtében fogadtaték el ez országgyűlésen közakarattal az ausztriai Habsburg háztóli elszakadás, mely alkalommal Magyarország kormányzójává Rákóczy, helytartójává pedig Bercsényi nevezteték ki. Az országgyűlés e mellett 24 tagból álló tanácsot rendelt a fejedelem mellé, oly utasítással, hogy az minden komoly ügyben véleményt adhasson, s megegyezése nélkül Józseffel maga Rákóczy se léphessen békére. Továbbá két hónapi határidőt tűzött ki a nevezetes ónodi gyűlés arra, hogy minden hazafi álljon a szövetséghez, ha nem akar hazaárulónak nyilváníttatni.

Az ónodi gyűlés ellenében József Budán hirdetett országgyűlést, s meghívta a szövetségeseket is, hogy békülést eszközölhessen küldötteik által. Az engesztelhetlen Bercsényi azonban követek helyett jónak látta Rákóczy szelidebb nézeteivel ellenkezve, 22 ezernyi sereget küldeni, s e sereg közeledtének hírére a megriadt országgyűlés sietve szétoszlék. A királyi hadak vezérei azonban Pálffy és Heister, Trencsénnél annyira szétverték Bercsényi seregét 1708-ban, hogy Rákóczy párthívei e vereséget helyre többé nem pótolhatták. József engedékeny szelleme, s szerencsés

tapintata a jó bánással mindenre hajtható, mindent megbocsátó magyarokkal szemben, még több kárt okozott a szövetségesek ügyének. Mert míg egyfelől a francia király az ajánlott segílyt csak üres ígéretek által küldötte, s a polgárháború gyászos következményei már kifáraszták a nemzetet, azalatt a szelidlelkű József a mult évben széteszlott országgyűlést összehíván, az alkotmányon ejtett sérelmeket orvosolni igyekezett, s közbocsánatot hirdetve a hűségére azonnal visszatérőknek, a törvények megtartására újlag esküt tón le.

A király ily bánásmódjára igen sokan visszatértek, s ha Rákóczy megmaradt híveit összeszedvén, az összeütközést megkísérté is, győznie képtelenség volt, s valóban sok bajba került, mig serege maradványával Lengyelországba menekülhetett.

Mig Rákóczy, Bercsényitől s leghívebb pártfeleitől kísérve, azon munkálkodék, mint volna lehetséges megnyernie ügye előnyére a lengyel királyt és orosz czárt, azalatt József király mélyebb belátásánál fogva felfogta a pártviszályt, mely neki annyi bajt okoz, atyja rossz tanácsosai kegyetlen tetteinek következménye, s eltökélé kiengesztelni a multakért s megnyerni a nemzetet. Károlyi Sándor, a szövetségesek egyik tekintélyes férfia, kész lett volna Pálffyval, József fővezérével megkezdeni a békealkudozást, sőt a békére maga Rákóczy is hajlandónak látszék, s Pálffynak nem is szólt elutasítólag; de a 24 tanácsos megegyezése nélkül nem volt joga az ónodi gyűlés határozata szerint békealkudozásokba bocsátkozni, Bercsényi pedig, a tanács engesztelhetlen szelleme, békéről még csak hallani sem akart. Károlyi Sándor azonban a honn

maradt szövetségesek legnagyobb részével együtt kifáradt már a hosszú s oly sok szerencsétlenséget okozó pártviszályban, s Rákóczyt értesítvén, Pálffyval békére lépett, melynek törvényes megkötésére, Rákóczy s pártbívei is meghívtak 1711-ki marczius elejére. József Pálffy felhatalmazta, hogy biztosítsa Rákóczyt mind személyére, mind jogainak visszaadására nézve kegyelméről, ha bizonyos kitűzött határidő alatt visszatér s a békét elfogadva, a hűségesküket leteszi. De Rákóczy, Bercsenyi s több kimenekült feleik, a királyi kegyelmet el nem fogadták, hanem miután hasztalan szólíták fel az orosz czárt és franczia királyt segélyküldésre, Franciaországból Törökországba költöztek, s Rákóczi Ferencz szomorú száműzetését társaival együtt Rodostóban, a Marmora tenger mellett töltötte. Élete itt csaknem kolostori, valóban szigorú volt; s mert foglalkozás nélkül élnie kín lett volna, ideje nagy részét esztergályozással tölté. Halála 1735-ben következett be, élte hatvanadik évében. Társai, valamint ő, a szultán pártfogása alatt, szinte Rodostóban haltak meg egymás után.

A király a szatmári békekötésen megerősíté az alkotmányt, a nemzet jogait, a protestansok vallásszabadságát, s közböcsánatot hirdetett a megtérőknek. De a békekötés még be sem fejezteték, midőn József himlőben hirtelen meghalt, 1711-ki april 17-én. Pálffy azonban e szomorú hírt Károlyival együtt mindaddig titokban tartá, míg a békekötés pontjai megerősítettek, Eleonóra özvegy császárné által, Eugen herczeg tanácsára. Miután a királynak gyermekei nem maradtak, öcsce, Károly foglalta el a megürült trónt.

HETEDIK FEJEZET.

Új örökösödési rend kora (Pragmatica sanctio).

1711—1780.

III. Károly király.

1711—1740.

III. Károly király, ki mint császár VI-ik, a Habsburg fejedelmi háznak utolsó férfi ivadéka volt. Hirét véve bátyja halálának, Spanyolországból azonnal vissza tért, s országgyűlést hirdetvén, magát megkoronáztatá, hogy uralkodását mindjárt a nemzet sérelmei orvoslatával kezdhesse. S ez országgyűlést nevezetessé teszi Károly üdvös intézkedése a honvédelmet illetőleg is, melynélfogva a nemességnek törvényszerűleg téteték kötelességévé háborúk alkalmával fölkelni s személyesen vezetni bandériumokat.

Épen jókor jöttek létre e törvények, miután a török Károly szövetségesét, Velenczét háborgatván, új bajokra s háborúra nyújtott alkalmat. Károly, a lángeszű hős Eugen herczeg és Pálffy János tábornagy tanácsára Velencze számára elégtételt követelt a töröktől, — a szultán e kívánatra válaszul, roppant sereget küldött az

országba. Először is Péterváradot szándékozott megszállni a nagyvezér, de ott őt már várta Eugen herceg, s meg is verte egy elhatározó csatában.

S e diadalnak fényes lőn eredménye is. Eugen Temesvár alá vezetvén hadait, semmivé tette a védelmére érkezett török hadat, s bevéve a fontos várat, felszabadítá 165 évi szolgasága alól az egész bánságot.

A következő évben a nagyfonsosságu Nándorfehérvár megvétele tüzte ki céljául Eugen herceg. A 30 ezer őrtől védelmezett várnak segítségére, 150 ezernyi sereggel jött a nagyvezér, s ezzel a tatár khán 70 ezer embere járult még egyesülve.

A vár körül táborozó keresztény hadat e roppant sereg egészen körülvette, egyik szárnyával a Dunára, másikkal a Szávára hagyva magát. De Eugen herceg és Pálffy János lehetetlennek látszót is lehetővé téve, bámulatos vitézséggel verte szét az iszonyú török hadat, s bevéve a várat, diadalát egész Bosnya-és Szerbországig terjesztette. E győzelem egyike volt a legfényesebbnek, melyet valaha keresztény sereg a török felett vett. A megrettent szultán nemcsak a Bánátot bocsátotta vissza a magyar korona alá, hanem Nándorfehérvárt is, s békét kért, mi valóban meg is kötötték 1718-ban 25 évre, Károlyra nézve a legkedvezőbb feltételek alatt.

A béke helyreálltával Károly király a bajok s zavarok miatt elhanyagolt közigazgatás és belügyek rendezésére még az 1715-iki országgyűlésen kinevezett országos választmányokat megbízta, munkálkodásuk folytatására, maga pedig arra fordítá törekvését, hogy miután egyetlen fia meghalt, nemzetsége leányága számára

biztosithassa koronáit, s trónját szellemdús leányának, Mária Teréziának hagyhassa örökségül; mert Leopold alatt, mint tudjuk, az örökösédségi jog csak a család férfágára ruháztaték. Károly király hozott tehát egy törvényt „Pragmatica sanctio“ nevezet alatt, melyet először mint családi törvényt bocsátott ki, s kihirdettetvén később az ausztriai birodalomban, végre Magyarországgal is elfogadtata. Miután egész birodalomban törvénynyé lön, Károly a külföldi hatalmasságok által is elismerteté a pragmatica sanctio érvényességét, mely Magyarországra nézve kétszeres fontosságú, miután nemcsak a Habsburgok leányágára terjeszté ki a trónörökösédségi jogot, de másrésről kötelezi a királyokat is az ország jogainak épségben tartására.

Miután a pragmatica sanctiot a külhatalmak is elfogadták, Károly 1736-ban februárban megünnepelte Mária Terézia leánya menyegzőjét a derék Lothringeni Ferencz herczeggel, kit már előbb kinevezett Pálffy Miklós nádor halála után ideiglenes királyi helytartóvá, s ki valóban buzgón törekvék az ország gyarapodó jólétét előmozdítani.

A menyegzői örömnép alig végződék be, midőn Szavojai Eugen herceg halála nemcsak az udvar, de Magyarország számára is gyászt hozott. E nagy, e halhatatlan kormányférfi s hadvezér emlékének nemegyedül azért tartozik hálával hazánk, mert ő törte meg a török hatalmát, s megszabadítá tőle az ország és melléktartományai nagyrészét, hanem azért is, mivel a hon belbékéjét is ő alapítá meg, miután mind a szatmári békekötés megtartását Eugen eszközölte ki, mind azon üdvösebb kormány eljárást ő hozta életbe, mely szerint

Károly alatt igazgattatott az ország. Mondjunk áldást emlékére. . . .

A következő 1737-ik évben a török és orosz között törvén háború ki, Károly szövetségese, az orosz czár miatt, szintén a harcza keveredett, De feltűnő lön egyszerre Eugen herczeg hiánya, mert míg egyfelől a jeles Pálffy János mellőzteték, s helyette képesség nélküli német vezérekre bízott a csász. kir. sereg, a dolog vége s a harc kimenete az lön: hogy csatát csata után vesztve, a török nemcsak Szerbiát foglalta vissza, de még Nándort is hatalmába ejté. Ily viszonyok közt Károly békealkudozásba bocsátkozék a szultánnal, s Nándorfehérvárt és Szerbiát a töröknek engedve, 1739-ben meg is kötötték a Nándorfehérvári béke.

Azon törvények között, miket Károly hozott, a pragmatika sanction kívül, a honvédelemre s közigazgatásra vonatkozók is nevezeteseek. Az erdélyi fejedelmek egykori székhelyét, Gyulafehérvárt is ő erősítettven meg, róla neveztetik az Károlyfehérvárnak. A királyi helytartótanács is általa alakították, s általa rendeztetek a törvényszékek.

A törökkel kötött békét, mely nagyon leverőleg hatott lelkére, nem soká élte túl Károly király. Halála napján gróf Pálffy János tábornagyot hívatta ágyához, benne helyezvén talán legfőbb bizalmát, különbözőkről beszélgetve, végre azt kötötte szívére az ismert bajnok s hű alattvalónak, maradna Mária Teréziának mind tanácsában, mind tekintélye által hű gyámola s vezetője. Károlyban 1740-ki október 11-én az utolsó Habsburg férfi szállt sirjába.

Mária Terézia.

1740—1780.

Mielőtt Mária Terézia uralkodási korszakának rövid vázlatát adnánk, önkénytelenül megáll a toll kezünkben azon gondolat mellett: vajjon annyi vész között, mennyivel az ifju királynő mindjárt trónra léptekor találkozik, miként tarthatá fel magát, miként tarthatá fel trónját egy gyöngé asszony? vajjon miként bírt elég erővel országok kormányzatára a gyöngéd kéz, mely hadvezéri fegyver helyett, három hónapos kis fiát tartá remegő karján? vajjon miből merité reményét s bizalmát a megszakadni vágyó anyai szív, midőn minden oldalról hatalmas ellenségektől megtámadva, oly magán, oly elhagyotan látszék lenni?

Megdöbbenünk mind ezeket átgondolva. . . . És pedig a gyöngé asszony mégis leküzdé a vihart, s fölül-emelkedék ellenein, minden áldozatra kész, vitéz és hű népének karjain. . . . És pedig mégis gyöngé asszony, Mária Terézia volt, ki negyven évi uralkodása alatt keresztülvitte, mit ősei, a Habsburg ház férfi tagjai har madfél század alatt hasztalan igyekeztek, egyik erőszak, másik szelidebb módok által létrehozni, mert Mária Terézia anélkül hogy kormányra iránt gyűlöletet vagy ellenzéket ébresztett volna, egy összesítő középponti hatalom által egységet teremtett, különböző nemzeti-ségű monarchiájában. A magyarok iránt kezdettől fogva különös előszeretettel, különös bizodalommal viseltetve,

finom női tapintata s kedvezései által úgy megnyerte s hódítá e nemzetet, hogy végre nyelvök, erkölceik, szokásaik sőt viseletökre nézve is, egészen a bécsi udvarhoz idomultak a magyar urak, s felejtteni kezdék még a hazafi kötelességeket is. . . . .

Minden külhatalom elismerte bár még Károly életében a *pragmatica sancti*ót, mégis alig lépett trónra az ifju Mária Terézia, midőn fél Európa megtámadta, hat ellenség támadta meg őt minden oldalról egyszerre. Különböző ürügyök alatt jogokat tartva az ifju királynő országaihoz, a spanyol, bajor, szárd és szász fejedelmek, a *pragmatica sancti*ót mellőzve, azok felosztását kívánák maguk között, minthogy ők férfiągról származtak a Habsburg családból. Ezeket biztatta és segitette Ausztia régi ellensége, a francia király, mig II. Fridrik, a poroszok nagy, lángeszű királya Szilézia visszaadatását kívánta, mely családjának egykor ősi tulajdona volt.

Ennyi vész között hívott össze Mária Terézia 1740-ben országgyűlést, melyen júni 20-án megjelenvén, gróf Pálffy János nádorrá választatása után, magát megkoronáztatta.

Mig a rendek az ünnepélyes koronázás után az ország ügyeiről tanácskoztak, Mária Teréziához egyik aggasztó hír a másik után érkezett. Egyfelől Károly, a bajor fejedelem elfoglalta már Linczet, meghódoltatá Felső-Ausztriát s Bécset fölkérte, melytől serege csak pár órai távolságra táborozott. A francia egyfelől Németalföldet, más felől Olaszországot támadta meg, hozzá beütött a spanyol is, mig a sardiniai király Milano ellen vezette hadait. Mária leghatalmasb ellensége pedig a porosz király Morvát kezdé háborgatni, szövet-

ségre lépven Augustus lengyel király s szász fejedelemmel, valamint a bajorral is.

A dolgok ily veszélyes állása mellett maga Lotringi Ferencz is azt tanácslá nevének, Mária Teréziának, engedné át két leghatalmasbellenének, a porosz és spanyol királyoknak birodalma egyik részét, hogy a többivel azután könnyebben lehessen elbánni, s ne veszítsen el mindent. Ugyanez volt tanácsosainak is nézete, kik teljesen oszták Ferencz mély aggodalmát.

Az erős férfiak tehát el látszának veszteni minden reményöket, szerintök csak két út nyílt még a menekülésre: engedni, vagy elveszni. . . . A gyöngé asszony azonban az örvény szélén emelkedni érzé fiatal kebelét, és nagyobb, és erősebb kezdett lenni, mint ők valamenyenien. . . . Nem szólt, nem tanácskozáék többé, Isten után minden reményét, minden bizodalmát egy nemes, hű, áldozatkész, bár sokszor félreismeret nemzetbe: a magyarba helyezvén, bátran nézett szemben a vészszel, s 1741-ben Posszonyban, országgyűlést hirdetett.

September 11-ke volt, midőn a mind fenyegetőbb hírektől zaklatott királynő az ország rendei között megjelent. A csodaszép s oly ifju Mária Terézia mély gyászba öltözve foglalá el feketével bevont trónját, s karján, szíve felett paizsúl a fájdalom ellen: kis fiacskáját, Józsefet tartá. Arcza oly szelid, oly halvány és bánatos volt midőn előadá a vést, mely trónját s országait fenyegeti, s szemei oly lelkesitőn sugároztak, midőn minden reményét, minden bizodalmát a dicső, a hős magyar nemzet hűségébe helyezve, magát és családját egyedül ennek védelmére bízta, s kijelenté, hogy a magyar hűség és fegyver ótalma mellett nem retteg a félvilágtól sem. . .

hogy beszédét leirhatlan lelkesedés fogadta a teremben, s hatodfél száz nemes mind egy lélekkel, s egy hüvelyből kirántá fegyverét ezen történetileg följegyzett szavakkal: „haljunk meg királyunkért, Mária Teréziáért!”

A lelkesedést cselekvés követte, s rövid idő alatt megkezdődék az örökösödési háború. A magyar áldozatkész hűség, a nemzet ősi vitézségével párosulva, megmenté a trónt, kivívta a győzedelmet s örökösödési jogot Mária Terézia és utódai számára; mit Károly császár oly kitűnő diplomatikai tapintattal kellőleg nem érvényesíthetett, annak európai erejét a magyar fegyver vívta ki.

A harczot megkezdve a porosz Fridrikkel azonnal békét kötött Mária Terézia, s átengedé számára Szilázia nagy részét. Most a szász és francia sereg vereték ki Prágából, melyet már elfoglalt, Pálffy pedig a bajorokat megverve, fővárosukba, Münchenbe vonult be, míg Mária Terézia sógora, Lotringi Károly a hős Nádasdyval együtt győzelmesen vonult egész Németországon keresztül s a francziákat keményen megverte a Rajna mellett, Lichtenstein és Forgách másrésről a spanyolok felett vőnek több fényes győzelmet, s elfoglalák Genuát.

Ennyi veszteség után végre minden ellenség szívesen hajlott a békére, mely 1748-ik év tavaszán Aachenben meg is kötöttetett, miután minden európai hatalom elismeré az osztrák monarchia feloszthatlanságát s a *pragmatica sanctiot*.

Alig szilárdult meg a béke Mária Terézia birodalmában, alig pihente ki a nemzet a harcz fáradalmait,

midőn bántani kezdé a királynőt a kénytelenségből átengedett Szilézia veszte, s bár mennyire elismeré is Fridrik nagyságát s lángeszét, bízott most is a magyar segélye és fegyverében, s felszólítá a nemzetet, állana fel ismét Szilézia visszafoglalására is.

Reményében, a magyarok készségére nézve, most sem csalódott. De a sziléziai háború-, mely közönségesen hét éves háborúnak neveztetik, miután hét évig tartott, változó szerencsével folyt, — s végre még is csak a poroszra nézve volt kedvező, mert ha szenvedett is vereséget egyszer másszor a magyar fegyver által a lángeszű Fridrik, a harcz vége mindamellett az lőn, hogy Szilézia az ő birtokában maradt, s e szerint kötteték meg a béke, 1763-ik évi februárban.

A hadviselések ily folytonos viharában azonban, Mária Terézia koránsem mellőzte Magyarország belügyeit. S ha az alkotmány és törvények nem tartattak is mindig szigoruan szem előtt, elismerését minden módon tanúsítani kívánta azért a szellemes királyi hölgy a magyar nemzet iránt. A magyarok első királyáról nevezett rendet, nagy érdemek jutalmazására, ő állította fel, valamint magyar nemes ifjakból alakított, magyar királyi testőrsereget is. A protestansok régi sérelmei alatta sem orvosoltattak ugyan, de a vallás és tudomány ügyét s a közművelődést mind a mellett is nagy mértékben ápolta országaiban. A budai királyi egyetem (most pesti) a pozsonyi, győri, zágrábi, s nagyváradi jogakademiák, s a selmeczi bányász-tanoda, mind Mária Terézia buzgalmának hirdetői e részben. A német lovagrendnek I. Leopold alatt elzalogosított Jászkúnság, magát megváltva, több üdvös jogokat s szabadalmakat

nyert a királynőtől. A jobbágyság elnyomott helyzetét is Mária szelidebb intézkedései könnyíték meg.

De mind ezek mellett a magyar főurakat udvarában is kitüntető megkülönböztetésekben részesíté, sőt első szülött fiát s utódát, József főherceget is magyarok által neveltette. Szóval Mária Terézia női finom tapintával, annyira hozzá tudta édesgetni Bécshez főurainkat, hogy végre a szép bánásmód által mindenre bírhatók, mint felebb is mondók már, a hazafiság kárával is készek voltak az udvar szokásait elsajátítani.

Midőn Mária Terézia 1765-ben elveszté férjét, Ferencz császárt, fiát, Józsefet választatta meg a birodalomban császárrá, míg Magyarországon kormánytásszá nevezte ki.

Anyagi érdekek tekintetében nevezetes Máriának azon intézkedése is, mely szerint 1776-ban Fiume szabad kikötőjét Magyarországnak adományozván, s közvetlen hozzá csatolván, annak első kormányzójául gróf Majláth Józsefet nevezte ki, s visszacsatolta Magyarországhoz 1778-ban a temesi bánságot is, mely az ideig a bécsi kamara hatósága alatt állt.

Miközben Mária Terézia gondjait hazánk jólléte foglalta el, azalatt a porosz király kis országát nagyobbítani kívánva, az orosz pedig dél felé ohajtva terjeszkedni, Lengyelország felosztására nézve készítének tervet, melyben rajtok kívül még Ausztriának is részesülni kellene. — Az események úgy játszottak össze, hogy a terv kiviteléhez minden megvolt, ha Mária Terézia is megegyezni kész egy nemzet kitörlésiben a többiek sorából. A királynő, késett is soká. smint gyöngéd nő több ideig nem érzett magában erőt megegyezni a férfiak

tervében, — de végre, ha ismét háborúba keveredni nem akar, engednie kelle, s 1772-ik évi augusztus 5-én aláíraték mind Ausztria, mind Orosz, mind Poroszország részéről a felosztási szerződés.

Mária Teréziának 40 éves kormányza annyi nevezetesen, oly sok üdvös javítást s anyai jóindulatot foglal magában hazánkra nézve, hogy 1780-ik évi november 22-kén bekövetkezett halálát, méltán megkönyezhette a nemzet szeretett királynőjének.

HETEDIK FEJEZET.

Az alkotmány megsemmisítése s visszaállítása.

II. József császár.

1780—1790.

Az alig 25 éves II. József minden szép és nemes tulajdonnal fel volt ruházva, mi fejedelmet nagygyá tehet, lángesze, s meleg, emberszerető szive, oly fáradatlan munkássággal párosult, hogy nemcsak magas állásánál, de szelleme s műveltségénél fogva is felülemelkedék kortársain.

Anyja életében bár kormányzótárs vala, keveset avatkozhaték a kormányzásba, s így figyelmét leginkább a hadügyre fordítá; De mert a trónt majdan, minden tekintetben készületen ohajtá elfoglalni, beutazta Európa legműveltebb tartományait, s hogy minél akadálytalanabbul tanulmányozhasson s gyűjthesse tapasztalatait,

le tőn minden királyi fényt, s mint egyszerű nemes, gróf Falkenstein név alatt tette utazásait.

Mint hajdan felejthetlen Hunyady Mátyásunk és nagy Lajos király, így utazta be 1768 és 1773-ban Magyarországot is. Ez utazása közben megismerkedék a belviszonyokkal, a nép jellemével, keserveivel és bajai-
val egyiránt. S ily nemű járás-kelése soha nem maradt eredménytelenül, s számtalan nemes szívet s mély belátást tanusító intézkedései maradtak maig fel, melyek hirdetői lesznek mindig elég apró történetkével együtt, a kunyhók lakóival elkövetett jótékonyságának.

Midőn Mária Terézia halálával elfoglalta a trónt az ifju József, nemcsak Magyarország, de az egész birodalom nagy reményekkel nézett a közel jövő elé.

József nagy tervet forralt lelkében. Mindjárt uralkodását is másként kezdé, mint a többi fejedelmek szokták, ő sem országgyűlést nem hirdetett, sem magát meg nem koronáztatta, s esküjét sem tette le az alkotmányra, hanem a magyar törvényekkel homlokegyenest ellenkezve, Bécsbe vitette a koronát.

Ily kezdet meglepte, megdöbbsenté az országot.

Terve nagy volt, s a legnemesebb s emberszeretőbb szívből származott; ő különböző nemzetiségekből összeállított birodalmát egységesíteni határozta el, s teljes egyformaságot hozva be népeire nézve, megszüntetni kívánt minden különbséget.

Ezért igazgató törvények helyett, rendeletek s nyílt parancsok szerint kezdett kormányozni.

Először is az egyházi és iskolai ügyeket rendezé. A békekötések s törvények ellenére is folytonosan nyugtalanított protestansoknak teljes vallásszabadságot en-

gedett, s az ügynevezett türelmi parancsot kiadta, mely nem egyedül nemes szívet, de magas felvilágosultságot s v alódi keresztényi szeretetet foglal magában. Temérdek katolikus klastromot és szerzetet eltörölt, s iskolák alapítására s a tanügy emelésére fordíttatá javadalmait. Végre, a római pápa jogaiba is belévägott, a meny nyiben a püspököknek rendelete szerint semmiféle engedményekért, czimek s kegyelmekért nem volt szabad folyamodniok.

Ily intézkedéseket a főpapság rossz néven vett, s azok visszavonásáért folyamodék. József azonban egyáltalában semmit sem engedett.

Az egyház ügyei után a polgári ügyek következtek, s itt azután már az ország alkotmányát számba sem vevő intézkedések, általános ellenzésre találtak.

Mindent hivatalnokai által kívánva intéztetni, nemcsak országgyűlést nem tartott, hanem a megyéket is eltörölte; közigazgatási nyelvvé egész birodalmában a németet tette, s feloszlata a magyar törvényes ítélőszékeket, egészen újjakat alkotott. Szóval 1784-től kezdve oly rendeleteket bocsátott ki egymásután, melyek az alkotmányt, nemzetiséget, s a magyar nemesség jogait lényegökben támadák meg.

A nyelvre nézve következő újításokat hozott be: 1. folyó évi november 1-jétől kezdve a kormány székeknél minden ügyek, kivéve a törvénykezést, mi egy évig latinul folyhat, német nyelven tárgyalassanak. 2. 1785-ik évi november 1-jétől kezdve a vármegyék, s minden kerületek s kamrai hivatalok német nyelven vezessék ügyeiket. 3. Három év múlva a törvényszékek is németül tárgyalják az előforduló pereket. 4. Hivatalra s papi

rendre ezután senki nem juthat, ki a német nyelvet nem beszéli. 5. Csak azok fognak a tanodákba is felvétetni, kik tudnak németül írni és olvasni.

József hatalmassá, naggyá akarta tenni birodalmát, s férfilelke minden erejével legyőzni igyekezett akadályt akadály után, bátran ellenkezve mindennel, mi nagy gondolatának útjában állott, szilárd kezekkel rombolni szét, mire egy nemzet századok óta építé önállóságát. Nagy volt a gondolat, s nagy a lélek is, melyben a gondolat támadt, de a viszonyok nem voltak alkalmasak kivihe-tőségére, s a császár elfelejté túlbuzgalmában a nem-zetiségek sajátságait s egy hét százados alkotmány meg-ingathatlan erejét.

Átalános döbbenés szállta meg e hazát József ren-deleteire, ijedten szorult el a honfi kebele, s felrázatva eddigi nyugodt közönyösségéből, az újabb időkben na-gyon is elhanyagolt nemzeti nyelvet kétszeres buzga-lommal kezdék művelni, s társaságok alakítottak, a ma-gyar nyelv ápolására s gyarapítására.

A szétoszlatott megyék összegyültek, s kérő felir-atokat küldének Bécsbe, a császárhoz.

József azonban nagyszerű átalakítási terve által nagyszerű áldást véelve véghezvinni, hajthatlan és szilárd maradt.

A császár rendithetlensége elkeseredést szült, s a nyomás ellenszegülést, s a nyelv, nemzetiség és alkot-mány iránt csak annál nagyobb és átalánosabb lőn a ragaszkodás.

A zavar országszerte nagyobbodék, s miután a csá-szár nemcsak a nemesség annyi százados jogait eltörölte, mind a nemesi mind a jobbágyi földeket fölméretve,

egyenlő földadót szándékoztak mindenkire vetni, s ipar-szabadságot hozván be, nemcsak a czéheket törölte el, de hogy a nép magát megválthassa, megszüntette az örökös jobbágyságot, — ez Erdélyben félremagyarázatokra nyújtott a rossz lelkű Hóra és Kloskának alkalmat, kiknek az ottani oláhságot oly könnyűvé lön félremagyarázatok által felbujtani, hogy a kitörő vérengzést s gyujtogatást földesuraik birtokain, kiket a két bujtogató szavára, zsarnokaiknak hittek, végre a katonaságnak kelle megszüntetni.

1781-ben József betegen tért vissza a török háborúból, melyben szövetségese, az orosz czárné miatt kelle résztvennie, s melyben fővezére, a jeles Laudon többször győzelmeskedék a török felett, sőt 1789-ben Nándorfehérvárt is elfoglalta. Mint mondók, betegen tért vissza, s alig volt remény felgyógyulásához, mert a szive, a lelke is szenvedett, midőn sírja szélén észre kezdé venni: hogy annyi szellemerőt hasztalan vesztetett el, hogy nagy terve alig vala egyéb egy előtte kedves, egy szép ábrándnál. . . .

De nem hiába zavarogtak maguk a német tartományok is, nem hiába lehetett attól tartani, hogy Magyarországbán a lázadás kitör, — mert József nagyra tökéltte magát el: egy élet magas törekvését, lelkének első ifjusága óta ápolt nagyszerű épületét, egy tollvonással elhatározta megsemmisíteni. . . .

Nehéz harczot küzdhetett önlelke ellen, s az erős kézben, mely oly bátran küldé szét a felforgató rendeleteket egy nemzet alkotmánya ellen, bizonyosan remeget a toll, mely a kevés szót leírta.

József megszüntette halálos ágyán minden alkot-

mányellenes rendeleteit, maga lerontá egy pillanat alatt, mit éveken át s annyi kitartással épített. Nagy szívét nem kevésbé jellemzi, hogy mindent megsemmisített bár, de a vallástürelmi parancsot, bőkezű intézkedéseit a tanodákra nézve, s a jobbágyság szabadköltözési jogát nem vonta vissza, miután ezek az alkotmánynyal nem állottak ellentétben.

Most a koronát visszaküldé Magyarországba, s 1790-ik évi február 20-án e nemes szív végpillanataig tartó törekvésének fájdalmát, megszüntette a halál. — Miután gyermekei nem maradtak, koronája öcscsére, a toskánai nagyherczegre, Leopoldra szállott.

II. L e o p o l d.

1790—1792.

Leopold trónra léptekor még lázas állapotban voltak a kedélyek, a korábbi ellenhatás a nemzetiség érzetét fölébreszté. Az urak önmagukat vádolva, csak most kezdék észrevenni, hogy ön hanyagságuk volt oka az alig elmúlt bajoknak, s kétszeres lelkesedéssel karolták fel hazaszerete a honi nyelv, s minden nyilvánulása a nemzetiségnek. Férfiak és nők elővették félretett magyar öltönyeiket, s nyelvünk művelésére több társulat alakult, míg a tudós férfiak egy magyar tudóstársaság alakításáról terveztek.

Ily viszonyok közt érkezett meg Toscanából Leopold, ki azonnal tájékozva magát, mindent elkövetett, hogy a nemzet megingatott bizodalmát megnyerhesse.

A bölcs fejedelem a nemzet kívánsága szerint azon-

nal országgyűlést hívott össze Budára, annak megnyitásaig is több rendeletet bocsátva ki a lázas kedélyek megnyugtatóására. Az országgyűlésen megjelent rendek első teendőjöknek tarták az úgynevezett koronázás előtti törvényczikkek elkészítését, hogy trónra léptekor minden király ezek szerint tegye le esküjét. Ezzel elkészülvén, a nádorválasztáshoz fogtak, s közfelkiáltással a király negyed szülött fiát, Sándor főherczeget választván meg nádorúl, bebizonyíták, hogy fejedelmök iránt a kiállott viszontagságos évek sem fogyaszták meg bizalmokat. A következő napon a koronázás ment véghez szokott ünnepélyességgel a nemzet örömrivalgásai között.

Ezen nevezetes országgyűlés eredménye, mely 1791-ik évi marc. 13-ig tartott, 75 nagyfontosságú törvényczikk lőn. Többek között törvénynyé téteték hogy azontúl minden király legfelebb hat hónap alatt országgyűlést tartson s megkoronáztassa magát, s alkotmányosan kormányozzon addig is. Koronázáskor az alkotmány megtartására esküt tegyen le; esküt tegyen le, hogy az országot nem német rendszer, hanem a magyar törvények szerint fogja kormányozni. Továbbá a hivatalviselési képesség részben legalább kiterjeszteték a nem nemesekre is, mig a jobbágyság szabadköltözési joga, törvénynyé tétetett. A magyar nyelvet minden iskolában taníttatni rendelé az országgyűlés, s a protestansok vallásszabadsága a bécsi és linczi békekötés szerint, törvényesen megerősítették.

Leopold most a poroszszal és törökkel is békére lépett, bár ez utóbbival csak hosszas alkudozás s Nándorfehérvár visszaengedése által sikerülhetett csak az

egyezkedés, melyre az épen kitört francia forradalom miatt kétszeres szükség volt. Mert míg Leopold bölcs mérséklete mind inkább helyreállítá a nemzet bizodalmát királya iránt, az alatt Európa békéjét veszély fenyegeté Franciaország felől. De a háború még nem törhetett ki, midőn Leopold alig néhány napi betegség után népeinek igaz fájdalmára, 1792-ki marczius 1-ső napján sírba szállott.

NYOLCZADIK FEJEZET.

A nemzeti óbredés kora.

I. Ferencz király.

1792—1835.

Az ifju Ferencz elfoglalva trónját, alig volt 25 éves, s mindjárt nagyszerű eseményekkel találta magát szemben, miután a francia forradalom mint tovább terjedő lángjai ekkor már egész Európát megrázkódtaták, s Ferencznek nem lehete kétsége, hogy népei ragaszkodása, segélye nélkül alig volna lehetséges a fenyegető vész között magát s országait fenntartani. Ezt annyival inkább érezhette, mivel őt az új francia köztársaság természetes ellenségkép tekintheté, miután sógorának, a szerencsétlen XVI. Lajosnak s nővérének, Mária Antónia királynénak e köztársaság által kiontott vére még föl sem száradt talán, s így kétség nem merülhetett föl, hogy rokonainak halálát az ifju Ferencz király nem mulasztja el megboszulni.

Első teendője vala tehát magát megkoronáztatni, s országgyűlést hirdetvén, melyet június 2-án nyitott meg, biztosítá a nemzet jogait s alkotmányát, s oly megnyerő, oly bizalmat gerjesztő beszéddel fordult a magyar nemzethez, hogy ez királyáért minden áldozatra készen ajánlott a hadviselésre katonát, pénzt és gabonát, mennyi csak tőle telt, segítségül.

A vészes események mind inkább fejlődtek, s az első francia háboru kitört. Kezdetben Ferencz s a vele szövetséges európai fejedelmek, változó szerencsével folytatták hadviselésöket a francia forradalmi seregek ellen, de Bonaparte Napoleon, e hasonlithatlan hadvezér a világtörténelemben, alig lön a köztársasági hadak fővezére, midőn hátrált előtte minden, Ferencz és szövetségeseinek seregei, leggyőzve kényszerültek visszavonulni. Diadalmas olaszországi hadjárata alkalmával 1797-ben, nem egyedül Lombardiát foglalta el, hanem Triestet a tengerparti tartománynyal együtt, sőt Stíriát is, s végre magát Bécsset fenyegette.

Ferencz ily körülmények között egyedül Magyarországon, hű magyarjai között remélt biztos menhelyet találni maga s családja számára, mit valóban fel is talált.

Ferencz megdöbbsent szövetségeseinek nem volt kedve tovább is folytatni Napoleonnal a hadviselést, s így ő is kénytelen lön békét kötni a francziával, mely Campo-Formioban 1797-ben megis kötöttett, a francziák részéről csak azért, hogy rövid pihenés után annál nagyobb erővel kezdhessék meg újra a most megszakított háborút.

Bonaparte Napoleon, az egyszerű korzikai nemes,

hirtelen ment föl és fölebb emelkedve, először fővezére volt a köztársaságnak, később elnökc, consul nevezet alatt, 1804-től kezdve pedig Franciaország császára, mint I. Napoleon. S e lángeszű, ez uralomra vágyó férfiú megrázta, felforgatá egész Európát s nem egyedül Ferencz király ellen indított még négy ízben háborút, hanem Európa összes hatalmássagai ellenében is kivívta hazája függetlenségét s dicsőségét. Csaknem egész nyugat és közép Európát elfoglalta, s külön királyságokat alkotva a meghódított országokból, testvéreit s rokonait ültette fel uralkodókul.

A királyukat tántorithatlan hűség — s minden anyagi áldozat-készséggel segítő magyarok, e szerencsétlen hadjáratok alatt ismét örök érdemeket vívtak ki, a francziák által többször megingatott trón iránt, mert Ferencz nemcsak hogy többször megveretett Napoleon seregei által, de két ízben elfoglalta az magát Bécsset is, s felszólítá onnan 1809-ben a magyar nemzetet, szakítsa el magát az uralkodó ausztriai háztól, s mint hajdan őseik tevék, gyűljenek össze a Rákos mezején, s válasszanak maguknak tetszésök szerint s szabadon királyt. De mint egykor Mária Terézia minden oldalról megtámadott trónját megmenté a magyar nemzet, melynek soha nem volt szokása királyait a szerencsétlenség napjain elhagyni, most is elutasítva a hatalmas Napoleon felszólítását, kétszeres áldozatkészséggel ajánlott föl Ferencznek újabb adózásokat, nemesi felkelést s katona-állítást.

De a szerencse Napoleon ellenében most sem kedvezett Ferencznek, s vége a hadjáratoknak s veszteségnek ismét békealkudozás lőn, s megis kötteték az

október 14-én, Napoleon előnyére, ki hatalmának tető pontjára jutván, Ferencz császár legidősb leányával, Mária Luiza főhercegnével lépett házasságra.

Végre azonban a kielégithetlen, az uralomra vágyó Napoleonnak is buknia kelle, ki elbizakodott gőgjében a világ urává akart lenni, — s utoljára is csak ön-telhetetlenségének lett áldozata.

1812-ben Oroszországot indult roppant sereg élén meghódítani, de Sándor czár zord birodalmát elég erősnek tartá a hatalmas ellenséggel szemben is megvédeni, s fölhasználva a korán beállt fagyos időt, Napoleon előtt mindent felgyújtatva, s elpusztítatva az élelmi szereket, oly nyomornak s éhhalálnak tette ki seregét, hogy roppant hadának Francziaországba csak romjait vezethette vissza.

A sokszorosan megbántott s elkeserített hatalmaságok jelen gondolák lenni az időt, melyben Napoleon hatalmát megtörhetik, s szövetségre lépven valamenyenien, s köztök Napoleon ipa, Ferencz is, megtámadák az előre nem készültet, s több nagy csatában megverve, megfoszták őt a franczia tróntól, s 1814-ben száműzők Elba szigetére. Innen megmenekült s visszatért bár Francziaországba, s ismét uralkodék, de csak 100 napig, — mert Waterloonál csatát veszve, az atlanti tenger közepén a puszta Szent-Ilona szigetére szállítaték, hogy ne háborithassa többé Európa nyugalma, s a halál e szomorú elszigeteltségben lepte meg őt 1821-ik évi május 5-én.

E hosszú világharcok nehéz következményei, melyek alatt eltöröltetvén a német császári cím, Ferencz ausztriai császár czímet vett föl — sok évre ki-

terjedtek, miután 1812 óta minden évben többízben is felszólítá a kormány a nemzetet, és pedig nem hasztalanúl, mind önkénytes segedelmezésre, mind pótlékhadak állítására, de bármi áldozatkész volt is Magyarország, mindamellet annyira kimerült a kincstár, hogy 1811-ben Ferencz az úgynevezett devalváczió által volt kénytelen segíteni magán, vagy is a sok kibocsátott papír-pénznek leszállításával ötödrésznyi értékre.

Ha azonban elég nagy veszteség volt is 100 forintot 20 forint értékre leolvadva tudni, a nemzet újjászületése, szellemi tekintetben, könnyen kiegyenlité az anyagi kárt. Mintha a lefolyt eseménydús fél század erőszakosan rázta volna fel a nemzetet henye álmából, mintha a haza- és honi nyelv-szeretet villanyként hatotta volna át a kebleket, a tudomány és irodalom terén, mintegy Isten rendeletére támadtak nyelvünknek apostolai, kik a rögök között utattörve, Kazinczy Ferencz világító fáklája után bátran megindultak, s művelni kezdék a szép, de elhanyagolt anyanyelvet. Kazinczy nyomán Virág Benedek, Dayka, Csokonay, Berzsenyi, Kis János, Kisfaludy Sándor és Károly, műveket teremtének, melyek tanusíták, hogy minden szépet, költőit és nagyszerűt, mit a teremő lélek érezni s alkotni képes, épen oly hangzatosan és hűn ki lehet magyarul is fejezni, mint bármi idegen nyelven.

Az irodalmat kedvelni kezdve, a színművészet szükségét is érezni kezdé a nemzet, s ha akkor még állandó színház építésére nem volt is az idő alkalmas, mindamellet Budán s az ország egyéb vidékein is alakultak vándor színész-társulatok, kik, mi erejőktől telt, mindent elkövettek, hogy hivatásuknak megfelelhessenek.

Alakultak továbbá lelkes hazafiak által állított közhasznú intézetek is. Nevezetesen Keszthelyen gazdasági intézet, melyet a hazafiságáról ismert Fesztetics György alapított, Pesten felállítaték a vakok intézete, Váczon a siket-némaké; a Duna és Tisza összekötteték a Ferencz csatorna által, a kereskedés előmozdítására.

De a jótékony intézetek alapítása nem szorítá le a térről a komolyabb tudományokét sem, s nemzeti múzeumunk alapját megveté a nagy Széchenyi Ferencz gróf, ki könyvtárát s kitünő régiségi s természetgyűjteményét, a nemzetnek ajándékozta.

A valódi nemzetébredés kora azonban az 1825-ki országgyűléssel kezdődik, melyen a harcz viharait kipihenve, minden erélyét, minden igyekezetét arra fordítá a nemzet: hogy az első országgyűlésen, a hosszú törvénytelen szünetek után, mind azt napfényre hozza, mit hazája javáért a műveltebb kor szelleméhez képest, tenni és áldozni kész.

A vezér, ébresztő, és útmutató gróf Széchenyi István volt hazánkban e részben ez országgyűlésen, gróf Széchenyi Ferencz fia, kinek első nyilvános föllépte az volt e nevezetes országgyűlésen, hogy egy tudományos magyar akadémia alapítását indítványozva, arra egy évi jövedelmét, hatvan ezer pengő forintot ajánlott fel. E nagyszerű kezdetnek, részint az irodalom terén, részint vállalatai által méltó folytatását adta, s mert a haza szellemi virágzását nagyrészen az anyagi érdekek előmozdítása eszközölheti csak kellőleg, Széchenyi István e részben is mindent elkövetett. Az ipart és kereskedelmet közlekedési utak által emelteté, a Duna-szabályozást keresztülvitte, s szőke hullámai felett megindította

az első gőzhajókat. Casino nevezet alatt alkotott továbbá egy magyar társalgási kört, több hazafival kezefogva, hogy legyen hely, hol nemesebb tárgyakról társalogni, minden műveltebb embernek tere nyílják. Később alapított lóverseny-társulatot, mely rövid idő alatt lótenyésztő, azután állattenyésztős végre gazdasági egyletté növekedett.

S nagy Széchenyink óriás szellemének hatása egész országban elterjedt, példája kicsiben, minden vidéken követőkre talált, s így lőn megvetve alapja egy szebb hazai virulásnak.

Az 1831-ki cholera azonban, melynek oly sok ezer ember lett áldozata, a szép kezdetet egy kis időre megszakítá, az 1832-ki országgyűlés azonban, melyen oly sok üdvös reformkérdés merült fel, az elvesztett időért tökéletes kármentesítést nyújta. Ezen országgyűlésen a pártvezér már az ifju Deák Ferencz volt, ki mellett Nagy Pál, Kölcsey, Bezerédy, Beöthy, Klauzál és más hazafiak, oly fényes ékesszólással adták elő a nemzet szükségzeit és kötelességeit, míg a felső táblán Széchenyi mellett Vesselényi Miklós is feltűnt, hogy hamagas törekvésük nem juthatott is mindenben kívánt eredményhez, azt legalább mindenesetre keresztülvitték: hogy a lelkesült nemzet megérté, felfogta hazafikötelességeit, s szívvel, lélekkel haladásnak indult.

Ferencz király 1835-ki marczius 2-án bekövetkezett halála, nem adott a dolgoknak új irányt, ki idősb fiát, Ferdinandot, öregsége érzetében még 1830-ban megkoronáztatta.

V. Ferdinand király.

1835 — 1848.

Miután V. Ferdinand meg volt már koronázva, a trónváltozás semmi változást nem idézett elő a közügyeket illetőleg, s az országgyűlés folyamában Ferdinand király uralkodási korszaka eseménydús volt e hazára nézve, minden egyes országgyűlése, melyet hirdetett, egy-egy korszaknak illenék be történelmünkben. S ha e szűk téren az egyes országgyűlések részleteibe s változataiba nem bocsátkozhatunk is, annyit mindenesetre följegyezhetünk: hogy a haladási kor szelleme mind több nagy férfit tüntetett föl Széchenyi István és a haza bölcse, Deák Ferencz mellett.

S e férfiak semmit melegebben nem kívántak emelni, mint a magyar nyelv tiszteletét, s addig küzdöttek és munkálkodtak e részben is, hogy törvénybe véteték: miként az ország közigazgatása magyar nyelven menjen, az addig csak latinul írott törvények ezentúl magyarul irassanak, még pedig oly módon, hogy magyar szöveg legyen az első és hiteles; sőt maga a király is, ha az országgyűléshez szól vagy ír, magyar nyelven szóljon vagy írjon, s nem különben az országgyűlési tanácskozmányok is magyarul folyjanak. Iskolákban tanítási nyelvre szintén a magyar emelteték.

Mig Deák Ferencz hazafias buzgalma majd tettekre ösztönözte, majd mérséklé társait, mig az ellenzék ezen bölcs vezére sajátságos szónoklata erejével s előadása napfényű világosságával elragadott, s mindig a jog

és törvények korláti között maradva, megnyugtatót egyszersmind, míg ifju kedélye s bölcs mérséklete nagy nevének nymbusa mellett, a nemzet hálás tiszteletéhez a legmagasabb közbizodalmat is párosítá, azalatt mind inkább virult s terjeszkedett az irodalom is, erő, erőt ébresztett, s óriási tehetségek, lángszellemek álltak rövid idő alatt, borostyánnal koszorúzva, egymás mellett.

Az ifju b. Eötvös József föllépte, 1838-ban, mind az irodalmi, mind a politikai téren valóságos korszakot képezett. Mintha új tavaszt hozott volna magával a hazának, lángszelleme, iratai, melegséget és áldást árasztottak szét mindenfelé. Nagy ifjusága, annyi férfias erővel s érzéssel, annyi tudománynyal párosulva, meglepte, elragadta a nemzetet. Alig lépett fel, s többnyire mindennek, mi e hazában haladási s átalakulási szempontból, vagy emberszeretetből, győzelmet vívott ki, Eötvös lön megindítója. Az 1843-ki országgyűlésen már egyik országos tekintélye volt a magyar ellenzéknek, melynek a felső táblánál, gróf Batthyány Lajossal együtt, ő lön vezetője. S mivel ez országgyűlés már nagyszerűbb reformkérdésekkel kezdett foglalkozni, Eötvös európai státustudományi ismereteinél fogva, élenk résztvőn erészben is, s működésének legszebb — melegebb- s örökebb emlékeként fog e tekintetben fennmaradni, 1846-ban Lipcsében megjelent „Reform“ czímű gyönyörű munkája. S a nemzet szívét szónoklata által még inkább megnyerte az ismert költő és hazafi, ki midőn először szónokszékre lépett, ezerek szive dobogott fel és lelkesült, hiszen minden hang, mely e gazdag, e mély szeretőkebelből jött, ezerek lelkében ébresztett viszhangot, reményt és hitet.

Eötvös mellett ha elsoroltuk még, az irodalomnak nagy s fényes nevű bajnokai közül Vörösmarty, Petőfi, Arany, Kölcsey és Jókay nevét, ha nem mulasztjuk följegyezni a hirlapirodalom fáklyavivőit, kik között Dessewffy Aurél, Széchenyi, Kemény és Szalay László hervadatlan babérokat szerzének, nem szükség többeket is megneveznünk, hogy teljes szívünkben érezhessük, mi nagy kincs hazai irodalmunk.

A tudományok minden ága haladásnak indult, s a korán elhunyt lelkes Kisfaludy Károly emlékére, bár célul a szépirodalom művelését tűzve ki, alakult a tudományos akadémia mellett a Kisfaludy-társaság. S hogy a magyar színművészet is virágzásnak indulhasson, megnyílt végre 1837-ben a várva várt állandó nemzeti színház.

E közben a nagy Széchenyi István is fáradatlanul folytatta, mit megkezdett, s a haladás nem volt csekélyebb az anyagi téren, mint amott a szellemi. A dunai gőzhajózást a tiszai követte. Pest és Buda között, a két testvér várost összekötni, nagyszerű lánczhid épült, mely beillik a világ egyik remekművének. A közlekedést a szárazon az egymásután készülő vasutak nevelték. Szóval, Széchenyi mindenre gondolt, szárazföld s a szabályozott folyamok árjai által, ő csak hazája javát kívánta eszközölni, itt alkalmazkodék, amott gúnyolt, s kész volt nagy honszeretetében népszerűségét föláldozni, nem tekintve semmi egyébre a haza javánál.

De voltak más meleg keblű honfiak is, kik készek valának áldozni a hazáért, s ezek között köztiszteletű Fáy Andrásunk volt az, kiegészértemei mellett, az üdvös pesti takarékpénztár alakítását indítványozta, melyet

később az ország más városaiban hasonló felállítása követett.

Pestet, az 1838-ki árvíz nagyon megrongálta, mely alkalommal a vészből ezerek életét menté meg a bátor és óriás erejű b. Wesselényi Miklós, az ellenzék egyik legnépszerűbb bajnoka. Romjaiból a főváros csak annál szebben s virulóbban épült azonban fel azután, s a há-lás lakosság nem felejté Wesselényi hazafiúi érdemeire emlékezve, polgári jótékonyását sem.

A cukor, szövet, bőr, vas, szivar, s egyéb gyárak felvirulása is tanusítá az anyagi haladást, valamint a jótékony intézetek is, mint: a nőegylet, szegények ápo-lására s fölsegélésére, a dolgozó-házak, az árva csecse-mők bölcsődéje stb.

Létesült továbbá országos „Védegylet“ is, mely-nek tagjai arra köteleztettek, hogy semmi célra oly külföldi gyártmányt nem fognak venni, mi a hazában is készül. A gyár-egylet, s gyár-alapítótársaság ennek nyomán, s hasonló célból keletkeztek.

S mintha nagy vezetőinek példája után maga a nemzet is nőtt volna erő és nemességben, páratlan ön-zetlenséggel fáradozék a nemesekből álló törvényhozó-testület az elnyomott jobbágyság sorsának javításán, melynek bár az 1514-ki paraszt-háború alkalmával hozott szigorú törvényein, mint tudjuk, Mária Terézia és II. József sokat enyhítettek.

De mindamellet az újabb kor nagylelkűsége nyúj-tá a népnek törvényes szabadalmait, mindamellet V. Ferdinand kormánya alatt igtatták törvénykönyvbe: hogy a földesúr kénye-kedve szerint el ne vehesse job-

bágyától a földet, s a jobbágy ne csak szabadon költözhessenek, hanem legyen joga magát örökösen megváltani is az úrbéri szolgálat alól. Az is törvénytényé lőn, hogy a nemesi birtokokat nem nemesek is megszerezhessék, s hivatalviselésre is alkalmaztathassanak.

Az ország általános ébredése és haladása nagyszerű események előkészülete volt, s az 1847^{7/8}-ki országgyűlés elé reményteli várakozással tekintett mindenki. De várakozás felett gyorsan fejlődtek az események az 1848-ik évi februárban Párizsban kitört forradalom által, melyet más országokban is nagy változások követtek.

Eljött a tavasz, s hozott virágokat, de hozott szép reményeket is szabadelvű törvényekről, boldog átalakulásról. . . .

S mintha a szabadság levegője, mely egész Európát eltöltötte, villanszerűleg hatotta volna át az összes nemzetet, a pozsonyi országgyűlést, s koronás királyunknak, V. Ferdinandnak keblét: egyetértve alkottak szép, dicső törvényeket. . . .

Országos elragadtatás közt választaték a sok érdemű s hazánk által szívből meggyászolt József nádor magyar szellemű, reményteljes fia, István főherczeg, az ország nádorává, s V. Ferdinand király april 11-én a következő főbb törvények szentesítésével zárta be a pozsonyi országgyűlést, miután a magyar kormányt, független felelős miniszterium kezébe adta át : hogy néhány hónappal később a kolozsvárral egyesülve ülhessen össze Pesten az első magyar képviselői ház.

1. Az országot felelős miniszterium kormányozza.

2. Országgyűlés tartassék évenként a haza fővárosában, Pesten.

3. A követek választassanak népképviselőt alapján.

4. Erdély kapcsoltassék össze Magyarországgal.

5. Az adózás s teherviselés legyen mindenben közös.

6. Az úrbériség, robot, kilenczed, méltányos kármentesítéssel, a papi tized pedig egyszerűen, töröltessék el.

7. Legyen földjének minden országlakos tökéletes birtokjoggal ura.

8. A birtokok tagosittassanak.

9. Az uriszékek s a volt földesurak mindenhatósága szűnjék meg.

10. Az ősiség töröltessék el.

11. Állittassék nemzetőrség.

12. A sajtó legyen szabad.

13. A keresztény vallások bírjanak egyenlő joggal.

14. Az eddigi kormánytestületek töröltessenek el.

Az első független felelős magyar miniszterium a nemzet leirhatlan lelkesedésére s elragadtatására néhány nap múlva már Budapesten székel, oly férfiakból alakítva, kik a nemzet bizodalmát, tiszteletét s szeretetét, teljes mértékben birták.

Miniszterelnök: gróf Batthyány Lajos volt; külügyminiszter: herczeg Eszterházy Pál; pénzügyminiszter: Kossuth Lajos; igazságügy: Deák Ferencz; vallás- és nevelésügy: báró Eötvös József; közlekedési: gróf Széchenyi István; belügyi: Szemere Bertalan; hadügy: Mészáros Lázár; földmívelési: Klauzál Gábor.

S ha a nemzet szép reményei, mint a tavasz, mely

e reményeket szárnyain hozta, nagyrészből elhervadtak volna is, nem merithetünk-e semmi vészek által meg nem törhetett, nyolczszáz éves multjából erős bizodalmat a jövő iránt? Nem bízhatunk-e Isten után a haza nagy fiaiba? Nincsenek-e lelkes honleányaink, kik gyermekeiket hazaszeretetre tanítják? — Nem, mi nem csüggedhetnénk nehéz időkben sem, s együtt érezve a költő s nagy honfi meleg szavait, abból meritenénk ha kell, fájdalmas-édes vigaszt, s a jövő iránt bizalmat, reményt és erőt:

Oh én szeretlek néma bánatodban,
 Hazám, szeretlek könyeid között,
 Égön szeretlek özvegy fátyolodban,
 Nehéz keserved melybe öltözött;
 Bájlón mosolygsz, mert bár sorsod kemény.
 Él még a sír felett is egy remény.

Nevezetesebb sajtóhibák.

<i>Lap:</i>	<i>sor:</i>	<i>helyett:</i>	<i>olvasd:</i>
6.	3.	Atil	Atel
12.	4.	Emcse	Emese
28.	15.	Luipold	Luitpold
31.	26.	Welesnél	Welsnél
35.	28.	tesztő arje	terjesztője a
36.	16.	püspöknek	papoknak
80.	9.	elfogultságán	elfoglaltságán
95.	9.	önkényéhez	önkényhez
111.	9.	és	is.
111.	19.	házasságnak	házasság
114.	13.	keihez	kihez
114.	28.	Averso	Aversa
120.	21.	eszméjétől	eszmétől
123.	5.	nézze	nézve
131.	3.	1439	1445
133.	2.	1450—1450	1445—1452
155.	2.	lipta	liptai.
164.	27.	előt	elől
165.	5.	Hatodik fejezet	Negyedik rész

Heckenast Gusztáv,

pesti kiadó-könyvárusnál (egyetem-utca 4-dik szám) megjelentek és minden
hiteles könyvárusnál kaphatók :

Fáy András. A Halmay-csalad. Erkölcsi olvasmány növendékek és
nemnövendékek számára. Két kötet. (573 lap, 8-adrét) színes
borítékba kötve 3 ft. 50 kr.

Gyermekvilág. Elbeszélések, regék, mesék, dalok és versek, ter-
mészettani és történeti képek, utleírások és népismertetések,
gyermekjátékok, rébuszok sat. 8—12 éves gyermekek számára
irta és összegyűjtötte *Vachott Sándorné.* (228 l., 4.) Hat aczél-
metszettel és több fametszvényvel. Színes borítékba kötve 3 ft.

Jókai Mór. Téli zöld. Regék és elbeszélések az ifjuság számára.
Képes diszkiadás. Kemény kötésben 4 ft.

Jósika Júlia. Közlések a külföldről. Fiatal olvasók számára irta.
Két kötet. Magyar-német kiadás. Két színezett czimképpel.
(8-rét) egy kötetben keményen kötve 2 ft.

Sárvári **Eöry Andor. Az állatország,** 122 fametszvényvel. 1863
(250 lap, nagy 8-rét) füzve 2 ft.

Sárvári **Eöry Andor. A madárvilág,** vagyis mulatva oktató olvas-
mányok a madarakról. Fiatalok számára. 80 ábrával. (171 lap,
nagy 8-rét) füzve 1 ft. 50 kr.

Steinacker Gusztáv. Nő-hivatás és társalkodástan. Vezérfonal
honunk érettebb növendékei s leányai számára. (79 lap, 16-rét)
füzve 40 kr.

Jósika Júlia. Palyavezető. Jó tanácsok világba lépő fiatal leányok
számára. (kis 8-rét, 432 lap). Füzve 2 ft., diszkötésben 2 ft. 80 kr.

Tarkányi Béla. Hajadanok őrangyala. Katholikus imakönyv. (16-
rét, 264 lap).

Nyomtató-papir vászonkötésben	1 ft. — kr.
Velin-papir bőrkötésben, aranyvágással	2 » 50 »
» » diszkötésben	4 » — »

Schatter, Julius. Encyclopädie unentbehrlicher Kenntnisse für Töchter
aller Stände. Zum Gebrauche für Mädchenschulen, und zur Selbstbe-
lehrung. In zwei Bänden. Vierte, verbesserte und vermehrte Auflage.
(784 Seiten.) Beide Bände geh. 2 fl. 50 kr. In Leinwand geb. 3 fl.
I. Band : Geographie. — Weltgeschichte. — Mythologie. Mit drei illumini-
ten Karten.
II. Band : Naturgeschichte. — Anthropologie. — Technologie. — Naturlehre. —
Rechenkunst. — Deutsche Sprachlehre. — Deutsche Literaturgeschichte. Mit
vielen Holzschnitten.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

